ಭಾರತದ ಗೌರವ

ಪ್ರಥಮ ಭಾಗ

ಪ್ರಕಾಶನ ವಿಭಾಗ

ಭಾರತದ ಗೌರವ

ಪ್ರಥಮ ಭಾಗ

ಭಾರತ ಸರಕಾರದ
ಸಮಾಚಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರ ಸಚಿವಾಲಯದ
ಪ್ರಕಾಶನ ವಿಭಾಗ

ಚೈತ್ರ ೧೮೮೬ (ಏಪ್ರಿಲ್ ೧೯೬೪)
Chaitra 1886 (April 1964)

Bharat ke Gaurav Part I
(Kannada)

ಬೆಲೆ ರೂ. ೨·೨೫ ನಯೆ ಪೈಸೆ.
Price Rs. 2·25 nP.

ಪ್ರಕಾಶಕರು :
ಭಾರತ ಸರಕಾರದ ಪ್ರಕಾಶನ ವಿಭಾಗದ
ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು.

ಮುದ್ರಕರು :
ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ವರ್ಕ್ಸ್, ಕರೋಲ್ ಬಾಗ್, ಹೊಸ ದಿಲ್ಲಿ-೫

ಮುನ್ನುಡಿ

ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ನಿರ್ಮಾಣ ಅತ್ಯಂತ ದೀರ್ಘವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಅಂಶಗಳು ಅಡಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದು. ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ಘಾತ ಪ್ರತಿಘಾತಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವಂತೆ ರಾಷ್ಟ್ರದ ನಿರ್ಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಘಾತ ಪ್ರತಿಘಾತಗಳ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಮೇಲೆ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ರೀತಿಯ ಪ್ರಭಾವಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ; ಅವುಗಳು ಒಮ್ಮೆ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ಕೆಲವು ಸಾರಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವುದುಂಟು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಗಳ ಮಹತ್ವದ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಸ್ತವಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಕೆಲವು ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನರಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಷ್ಟ್ರವೇ ಅವರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಪ್ರಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇನೋ ನಿಜವಾದ ಮಾತು. ಈ ಗಂಭೀರ ತರ್ಕವಿತರ್ಕದ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟವಲ್ಲ, ಆದರೆ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದು:— ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ಜನತೆಯೇ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮಹಾಪುರುಷರು, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜರು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಭಾಸಂಪನ್ನರಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಇವರ ಮೂಲಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ನಿರ್ಮಾಣದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಏಕಪಕ್ಷೀಯವಾಗದೆ ಇರದು. ನಮ್ಮ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದುವ ಯುವಕ ಯುವತಿಯರು ಮೇಲ್ಕಂಡ ತರ್ಕವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆಂಬ ಆಶೆ ನಮಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಜನತೆಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿ

ಅದನ್ನು ಪ್ರಗತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದ ದಿಶೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಸಮುದಾಯಗಳೇ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಮನಗಾಣಬೇಕು. ಅತಿ ಗಹನ ಹಾಗು ಅತಿ ಗಂಭೀರವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ, ಅವರ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರಗತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯದ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಮಹತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಭಾರತದ ಜನತೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಪ್ರಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರುವ ಕೆಲವು ಮಹಾಪುರುಷರ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಜನತೆಯ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಬೀರಿದ್ದರು. ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ, ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ಕಲಕಿದ್ದರು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ಕೊಡುವುದು ಉಚಿತವೆಂದೆನಿಸಿತು. ಈ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲದ, ಜನತೆಯ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನೊತ್ತಿ ಹೊರಟುಹೋದ, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮಹಾಪುರುಷರು ಇರಬಹುದು. ಅಂತಹವರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಓದುವವರಿಂದ ನಮಗೆ ಸೂಚನೆ ದೊರೆತರೆ ಮುಂದಿನ ಸಂಸ್ಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಲು ನಮಗೆ ಸಹಾಯವಾದೀತು.

—ಸಂಪಾದಕ.

ವಿಷಯ ಸೂಚಿ

ಮಹಾವೀರ

ಇಂದಿನಿಂದ ಎರಡೂವರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷದ ಹಿಂದಿನ ಮಾತು. ಈಗ ಉತ್ತರ ಬಿಹಾರ್ ಇರುವ ಕಡೆ ಆಗ ಲಿಚ್ಛವಿ ಪಂಚಾಯತಿ ಗಣರಾಜ್ಯವಿದ್ದಿತು. ಅದು ನೇಪಾಳದ ಬುಡದಿಂದ ಗಂಗೆಯವರೆಗೂ, ಕೋಸಿ ನದಿಯಿಂದ ರಾವಿಯ ವರೆಗೂ ಹರಡಿತ್ತು. ಆ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ ವೈಶಾಲಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನೇ ಇಂದು ಬಸಾಢ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಬಸಾಢ ಪಾಟ್ನಾಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮೈಲಿ ಉತ್ತರಕ್ಕಿದೆ.

ವೈಶಾಲಿ ನಗರ ಮೂರು ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಮುಖ್ಯ ವೈಶಾಲಿ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಅದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ವಣಿಕರ ಗ್ರಾಮವಿತ್ತು. ಮೂರನೆಯದೇ ಕುಂಡಗ್ರಾಮ. ಇದು ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಈಗ ಅದೇ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ವಸುಕುಂಡ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇದು ಮುಜಫರ್‌ಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ ಮಹಾವೀರ ಜನಿಸಿದ್ದು ಕುಂಡಗ್ರಾಮದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲವೊಂದರಲ್ಲಿ. ಇವನ ತಂದೆ ರಾಜ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ. ತಾಯಿ ತ್ರಿಶಾಲೆ.

ಮಹಾವೀರನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ತ್ರಿಶಾಲೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕನಸುಗಳನ್ನು ಕಂಡಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆ ಕನಸುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳು ಈತ ಪತಾಕೆ ಯಂತೆ ಜಯಶಾಲಿಯೂ, ದೀಪದಂತೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯೂ, ಮುಕುಟದಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನನೂ, ತಿಲಕದಂತೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯನೂ, ನೆರಳನ್ನೀವ ಮರದಂತೆ ಆಶ್ರಯದಾತನೂ ಆಗುವನು. ಸುಂದರಾಂಗನಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತ ನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಕೈಹಾಕಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವನು. ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗಿ ಜನಗಳ ನಾಯಕನಾಗುವನು. ವಿಶ್ವದಾದ್ಯಂತ ಇವನ

ಜಯದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗುವುದೆಂದು ಭವಿಷ್ಯ ಹೇಳಿದರು. ಅಂದರೆ ಹುಡುಗ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವನು ಅಥವಾ ಮಹಾತ್ಮನಾಗುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಒಂಬತ್ತು ತಿಂಗಳು ಏಳೂವರೆ ದಿನಗಳಾದ ನಂತರ ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ತ್ರಯೋದಶಿ ದಿನ ಉತ್ತರ ಫಾಲ್ಗುಣೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರನ ಜನನವಾಯಿತು. ಈ ಶುಭ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಂದ ದಾಸಿಗೆ ರಾಜ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ತನ್ನ ಕಿರೀಟ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ಒಡವೆಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅವಳನ್ನು ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಳಾಗಿಸಿದ.

ಮಹಾವೀರನ ಜನನದ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲಾ ಕೈದಿಗಳನ್ನೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಋಣ ವಿಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ಹತ್ತು ದಿನವವರೆಗೆ ಜನ್ಮೋತ್ಸವವು ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನೆರವೇರಿತು. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಸಂಗೀತವಾದನ, ನರ್ತನ, ವಿನೋದ ಮತ್ತು ಊಟ ಉಪಚಾರದ ಬಿರುಸಿತ್ತು. ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಮಗುವಿಗೆ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದಾಯಿತು. ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಆರನೆ ದಿನದ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಜಾಗರಣೆಯಿಂದ ಕಳೆದರು. ಹನ್ನೆರಡನೆ ದಿನ ನೆಂಟರಿಷ್ಟರಿಗೂ ದಾಸದಾಸಿಯರಿಗೂ ಊಟ ಹಾಕಿಸಲಾಯಿತು.

ಮಗುವಿಗೆ ವರ್ಧಮಾನನೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. ವರ್ಧಮಾನನಿಗೆ ನಂದಿವರ್ಧನನೆಂಬ ಸಹೋದರನೂ ಸುದರ್ಶನೆ ಎಂಬ ಸಹೋದರಿಯೂ ಇದ್ದಳು. ಮೂವರ ಪೋಷಣೆಯೂ ಆದರ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ವರ್ಧಮಾನ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಆರೋಗ್ಯವಂತ, ತರುಣ, ಬಲಶಾಲಿ ಮತ್ತು ಧೀರನಾಗಿದ್ದನು. ಒಮ್ಮೆ ಆತ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಮರಕೋತಿಯಾಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆತ ಹತ್ತಿದ ಮರದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಭಯಂಕರ ವಿಷಸರ್ಪವೂ ಹತ್ತಿತು. ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ವರ್ಧಮಾನನನ್ನು ನೋಡಿ ಹುಡುಗರೆಲ್ಲರೂ ಭೀತಿಯಿಂದ ಕಂಗಾಲಾದರು. ಆದರೆ ಮಹಾವೀರ ಹಾವಿನ ಸಮೀಪವೇ ಹೋಗಿ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದು ದೂರ ಎಸೆದುಬಿಟ್ಟ. ಆ ಹಾವು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ದೇವತೆ. ಇದು ವರ್ಧಮಾನನ ಸಾಹಸವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಬಂದಿತ್ತೆಂಬುದು ಜೈನರ ವಿಶ್ವಾಸ.

ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕಥೆ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ದಿನ ವರ್ಧಮಾನ ಕತ್ತೆ ಸವಾರಿ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಈ ಆಟದಲ್ಲಿ ಸೋಲುವ ಹುಡುಗ ಗೆದ್ದವನನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದವರೆಗೆ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ. ಒಂದು ದೇವತೆ

ಬೇಕೆಂದೇ ವೇಷ ಬದಲಿಸಿಕೊಂಡು ಆಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಿತ್ತು. ಅದು ಸೋಲಲು ವರ್ಧಮಾನ ಅದರ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುತ್ತಲೇ ಅವನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಓಡಿತು. ಬೇರೆ ಸಾಧಾರಣ ಮಗುವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೆದರಿ ಕಿರುಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ವರ್ಧಮಾನ ಅದರ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಗುದ್ದಿ ಕೆಳಕ್ಕುರುಳಿಸಿದ. ಸೋತ ಆ ದೇವತೆ ಕೈಮುಗಿದು ಕ್ಷಮಾಯಾಚನೆ ಮಾಡಿ "ನೀನು ಮಹಾವೀರ" ಎಂದಿತು. ಹೀಗೆ ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಅನೇಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿವೆ.

ವರ್ಧಮಾನ ಯುವಾವಸ್ಥೆಗೆ ಬರುತ್ತಲೇ ವಸಂತಪುರದ ರಾಜ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಆಶಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ಸಂದೇಶ ಕಳುಹಿಸಿದ. ವರ್ಧಮಾನನಿಗೆ ಮದುವೆಯಾಗಲು ಇಚ್ಛೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತಾಯಿಯ ಹಠಕ್ಕಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ವಸಂತಪುರದ ರಾಜ ಸಮರವೀರ ಮತ್ತು ರಾಣಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಪುತ್ರಿ ಯಶೋದೆಯೊಡನೆ ಅವನ ವಿವಾಹ ನೆರವೇರಿತು. ಬಹಳ ಬೇಗನೇ ಅವನಿಗೊಂದು ಹೆಣ್ಣು ಮಗುವೂ ಹುಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಕೆಲವರು ವರ್ಧಮಾನ ಬಾಲಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಅವನು ಮದುವೆಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ ನಂಬುವರು.

ವರ್ಧಮಾನ ಮನೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನನಾಗಿದ್ದ. ಆಡಿದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಆತ ಸರಳ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಮಯ. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಬಹಳ ದಯಾಳುವಾಗಿದ್ದ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದರೂ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಮಾಯಾಮೋಹದಿಂದ ದೂರವಿದ್ದು ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆಯುವ ಚಿಂತೆ ಅವನನ್ನು ಸದಾ ಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು.

ವರ್ಧಮಾನ ಹದಿನೆಂಟನೆ ವರ್ಷದ ಹೊಸ್ತಿಲನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿದರು. ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಂದ ಅಗಲಿದಾಗ ಅವನಿಗೆ ತಾನು ಸಾಧುವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯಿತು. ಆದರೆ ಅಣ್ಣ ನಂದಿವರ್ಧ ಅವನನ್ನು ತಡೆದು "ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷ ನಿಧಾನಿಸು. ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ವಿಯೋಗದ ಗಾಯವೇ ಮಾಸಿಲ್ಲ, ನೀನು ಮನೆಬಿಟ್ಟರೆ ತಿರುಗಿ ಹೊಸ ಗಾಯವಾಗುವುದು. ನೋವನ್ನು ಸಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಬರಲು ಮನೆಯವರಿಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡು" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ವರ್ಧಮಾನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಯಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ಸಮಯ ನೋಡಿ

ಕೆಲಸ ಸಾಧಿಸುವ ಚಾಣ್ಮೆಯೂ ಅವನಿಗಿತ್ತು. ಸನ್ಯಾಸಿಯಾಗುವ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷ ಮುಂದೆ ತಳ್ಳಿದರೂ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಸಾಧುವಿನಂತೆ ಇರತೊಡಗಿದ. ಜನರು ಸುಖದ ಮಾಯಾಮೃಗದ ಹಿಂದೆ ಓಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಓಡಾಟವೇ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಸುಖದ ಹಿಂದೆ ಓಡದೆ ಇರುವುದರಲ್ಲೇ ನಿಜವಾದ ಸುಖ ಅಡಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಯೋಚನೆ ಹೊಳೆಯಿತು.

ಇದೇ ಮುಂದೆ ವರ್ಧಮಾನನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಳಹದಿಯಾಯಿತು. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಳಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ವೇದಾಂತದ ಮೂಲ ಮಂತ್ರವೋ, ಲೋಭ ಮೋಹಗಳನ್ನಳಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಮೂಲ ಮಂತ್ರವೋ, ಅಂತೆಯೇ ಅಹಿಂಸೆಯು ಜೈನಧರ್ಮದ ಮೂಲಮಂತ್ರ.

ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮನೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಣ್ಣನಿಗೆ ವಚನವಿತ್ತಿದ್ದ. ವರ್ಧಮಾನ ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಮನೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಚಡಪಡಿಸತೊಡಗಿದ. ಆಸ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ತಾನೇ ಕಷ್ಟವೆಂದು ಅದನ್ನೂ ದಾನ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ. ಅಂತೂ ಇಂತೂ ಎರಡನೇ ವರ್ಷ ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಮನೆ ಬಿಡುವ ಸನ್ನಾಹ ಮಾಡತೊಡಗಿದ.

ವರ್ಧಮಾನ ತನ್ನ ಮೂವತ್ತನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸಿಯಾದ. ಆಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರ ಸಮಾರೋಹ ವೈಭವದಿಂದಲೇ ನೆರವೇರಿತು. ದ್ಯುತಿಪಲಾಶ ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಗರದ ಸಾವಿರಾರು ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಒಂದುಗೂಡಿದರು. ವರ್ಧಮಾನ ತನ್ನ ದಾಡಿ, ಮೀಸೆ ಮತ್ತು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ. ವೃದ್ಧರಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದ ವರ್ಧಮಾನ ಬೆಳಗಾಗುವುದರೊಳಗೆ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಈಗ ಕಸ್ಮರ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಕುಮ್ಮಾರ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಲಪಿದ.

ಸಾಧುವಾಗುತ್ತಲೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾಗ ಹುಡುಕುವೆ, ಮೌನವಾಗಿರುವೆ, ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ತಿನ್ನುವೆ, ಮರೆತು ಸಹ ಗೃಹಸ್ಥನ ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ.

ಕುಮ್ಮಾರ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ವರ್ಧಮಾನ ಅಸ್ತಿಕವೆಂಬ ಹಳ್ಳಿಗೆ ತಲಪಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಜನಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೂರಿದ್ದ ಭೂತಪ್ರೇತಗಳ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಿದ. ಪ್ರಥಮ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆಯಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೌರಾಕಕ್ಕೆ

ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ತಂತ್ರಮಂತ್ರದ ಪಾಷಂಡಿತನವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿದ.

ವರ್ಧಮಾನ ಶ್ವೇತಾಂಬಿಗೆ ತಲಪಿದಾಗ ರಾಜ ಪ್ರದೇಶಿಯು ಅವನನ್ನು ಸುಸ್ವಾಗತಿಸಿದ. ಆದರೆ ಆತ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಸುರಭಿಪುರದ ಕಡೆ ಹೊರಟ. ಗಂಗಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಬಿರುಗಾಳಿ ಎದ್ದು ಕೂವೆಮರ ಮುರಿದು ಹಾಯಿ ಹರಿದು ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಹಾರಿತು. ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸಪಟ್ಟು ಹಡಗು ದಡ ಸೇರಿತು. ಈ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ವರ್ಧಮಾನನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಆತ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾರಣ ನಾವು ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾದೆವೆಂದು ಅವರು ನಂಬಿದರು.

ಹೀಗೆ ಅಲೆಯುತ್ತಾ ವರ್ಧಮಾನ ನಾಲಂದಾವನ್ನು ತಲಪಿದ. ಎರಡನೆ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಅಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಧಮಾನನಿಗೆ ಮೋಖಲಿ ಪುತ್ರ ಗೋಶಾಲನ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು. ಗೋಶಾಲ ಆ ಕಾಲದ ಏಳು ಧರ್ಮಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ವರ್ಧಮಾನನಂತೆ ಅವನೂ ಹೊಸ ಸಾಧುವಾಗಿದ್ದ. ಆತನು ಸಹ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ. ಇಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಆಕರ್ಷಿತರಾದರು. ಮುಂದೆ ಸುಮಾರು ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಇಬ್ಬರೂ ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು.

ಒಮ್ಮೆ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಾ ಜೋರಾಕಿಗೆ ತಲಪಿದರು. ಆ ದಿನ ಇಬ್ಬರೂ ಮೌನ ತಾಳುವ ದಿನವಾಗಿತ್ತು. ನಿರ್ಜನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಧ್ಯಾನಸ್ಥರಾದರು. ನಗರದ ಸಿಪಾಯಿ ಅವರನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಗೂಢಚಾರರೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಿ ಮಾತಾಡಿಸಿದ. ಅವರು ಮೌನವಾಗಿರಲು ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಬಿಗಿದು ಬಾವಿಗೆ ನೇತುಹಾಕಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸತೊಡಗಿದ. ಇದನ್ನು ನೋಡಲು ಜನ ಗುಂಪು ಸೇರಿದರು. ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಜಯಂತಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಸಾಧು ಸ್ತ್ರೀಯರಿದ್ದರು. ಅವರು ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಾತ ರಾಜ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ಮಗ ವರ್ಧಮಾನನೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದರು. ಅವರ ಮಾತು ಕೇಳಿ ಸಿಪಾಯಿ ಅವನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದ.

ಹೀಗೆ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಾ ವರ್ಧಮಾನ ಮಹಾವೀರ ತನ್ನ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷದ ಸಾಧು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರ ತೊಂದರೆಯನ್ನನುಭವಿಸಿದ. ಆತ ನಗ್ನನಾಗಿರು

ವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಹುಡುಗರು ತಮಾಷೆಗೆ ಕಲ್ಲುಮಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಎಸೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಆತ ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೌನವಾಗಿಯೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಸಾಧನೆಯ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಂತೂ ತಣ್ಣೀರು ಮತ್ತು ಸೊಪ್ಪನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. ಶರೀರವನ್ನು ಎಷ್ಟು ದಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದರೆ ನೆನೆಯಾದರೂ ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಧೂಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಒರಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಳು ಪ್ರದೇಶ, ಹಾಳು ಮನೆ, ಕಮ್ಮಾರ ಮತ್ತು ಬಡಗಿಗಳ ಅಂಗಡಿ, ಕಾಡಿನ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಆತ ಏಕಾಂತವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆತ ಒಂದು ಗಳಿಗೆಯೂ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಜೊಂಪು ಹತ್ತುತ್ತಲೇ ಫಟ್ಟನೆ ಎದ್ದು ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಯನ್ನು ದೂರ ಚಾಚಿ ಚಳಿಯನ್ನು ಸಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ.

ತಾಪಸಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆತ ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೆ ಸಂಚರಿಸಿದ. ಬಿಹಾರಿನ ರಾಜಗೃಹ, ಭಾಗಲಪುರ, ಮುಂಗೇರ, ಒಸಾಫ, ಜನಕಪುರ ಮುಂತಾದವನ್ನೂ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದ ಕಾಶಿ, ಕೌಶಾಂಬಿ, ಅಯೋಧ್ಯೆ, ಸೆಹಟ, ಮೆಹಟ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ಬಂಗಾಳದ ರಾಢವನ್ನೂ ಸಂದರ್ಶಿಸಿದ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ತೊಂದರೆ ರಾಢದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು, ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನರು ಶ್ರಮಣ ಧರ್ಮದ ಉಗ್ರ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಮಹಾವೀರನ ಮೇಲೆ ನಾಯಿಯನ್ನು ಛೂ ಬಿಟ್ಟು ದೊಣ್ಣೆಗಳಿಂದಲೂ, ಮಣ್ಣು, ಹೆಂಟೆ ಮತ್ತು ಭರ್ಜಿಗಳಿಂದಲೂ ಅವನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವನ ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಗಾಯ ಮಾಡಿ ಮಾಂಸಖಂಡವನ್ನು ಹರಿದು ಧೂಳಿನಲ್ಲೆಸೆದು ಕೇಕೆ ಹಾಕಿ ನಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಷ್ಟು ಹಿಂಸಿಸಿದರೂ ಸಾಲದೆಂಬಂತೆ ಪೈಪೋಟಿಯಿಂದ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಇಂತಹ ಯಾತನೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಕಠೋರ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ವರ್ಧಮಾನನಿಗೆ ಜಂಭಿಯ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಋಜುವಾಲಿಕ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ವೈಶಾಖ ಶುದ್ಧ ದಶಮಿ ದಿನ ಕೇವಲಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು.

ಆತ ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಪರ್ಯಂತ ವಿಧವಿಧವಾದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿದ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಮಾಯಾಮೋಹದಿಂದ ದೂರವಿದ್ದು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಆತ "ಮಹಾವೀರ" ಎನಿಸಿಕೊಂಡ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಕಾರಣ 'ಜಿನ' ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಬಂತು.

ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ನಂತರ ಮಹಾವೀರ ಉಪದೇಶಿಸತೊಡಗಿದ. ಆಪಾಪ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಪಂಡಿತರು ಅವನೊಡನೆ ಚರ್ಚಿಸ ಬಂದರು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಶಂಕೆಯನ್ನೂ ದೂರ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಮಹಾವೀರನಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿ ತಮ್ಮ ವೈದುಷ್ಯದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮರೆತು ಅವರು ಆತನ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಇದಾದ ಮೇಲಂತೂ ಅವನ ಉಪದೇಶದ ಮಳೆಯೇ ಸುರಿಯಿತು.

ಮುಂದೆ ಆ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಪಂಡಿತರೊಡನೆ ಸಾವಿರಾರು ಶಿಷ್ಯರು ಜೈನರಾದರು. ಮಹಾವೀರ ಆ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಶಿಷ್ಯ ಗಣದ ಪ್ರಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ದೀಕ್ಷೆ ಕೈಗೊಂಡ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಚಂದನೆಯೇ ಮೊದಲನೆಯವಳು. ಆಕೆ ಅಂಗದೇಶದ ರಾಜಕುಮಾರಿ. ಲೂಟಿಗಾರರು ಅವಳನ್ನು ಕದ್ದು ಮಾರವಾಡಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾರಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಮಹಾವೀರನೇ ಅವಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ. ಗೃಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ ಶರಣಾಗತಿ ಪಡೆದವರನ್ನು ಶ್ರಾವಕ ಮತ್ತು ಶ್ರಾವಿಕೆ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಹೀಗೆ ಸಂಘದ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು.

ಆ ಪಾಪದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ದಿನ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಮಹಾವೀರ ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ತಲಪಿದ. ರಾಜಗೃಹ ಮಗಧದ ರಾಜಧಾನಿ. ಮಹಾವೀರನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ರಾಜಗೃಹದ ಬಿಂಬಸಾರನೂ ಜೈನನಾದ. ಅಲ್ಲೇ ಚೇಟಕನ ಹಿರಿಯ ಮಗಳು ಸಂಜೇಷ್ಟೆಯೂ ಸಾಧು ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿದ್ದು ಅವಳಿಗೆ ದೀಕ್ಷೆ ಇತ್ತು ಚಂದನೆಯ ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಲಾಯಿತು. ಮಹಾವೀರ ಜನಗಳೊಡನೆ ಸರಳವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ದೃಷ್ಟಾಂತ ಮತ್ತು ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅದರಲ್ಲೂ ಜನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ಉಪದೇಶದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಮಗಧದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನರು ಸಾಧುಗಳಾದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಸಾರನ ಮಗ ಮೇಘಕುಮಾರನೂ ಒಬ್ಬ. ಐದು ಅಣುವ್ರತ ಮತ್ತು ಏಳು ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಉಪದೇಶವೇ ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ ಜೈನಧರ್ಮದ ಮೂಲ ಮಂತ್ರ. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಆವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲದ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಬಾರದು ಮತ್ತು ಹೇಳಿಸಬಾರದು, ಕದಿಯಕೂಡದು, ಏಕಪತ್ನೀವ್ರತ ರಾಗಬೇಕು. ತನ್ನ ಇಷ್ಟಗಳ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರವಿಡಬೇಕು. ಇವೇ ಆ ಐದು

ಅಣುವ್ರತಗಳು. ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆಲಸ ಒಳ್ಳೆಯದು, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮಹಾವೀರ ರಾಜಗೃಹದಿಂದ ವೈಶಾಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದ ಆಪ್ತೇಷ್ಟರು ಸಂತುಷ್ಟರಾದರು. ಅಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ನಿವಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಅಳಿಯ ಜಾಮಾಲಿಗೂ ಸಹ ದೀಕ್ಷೆ ಇತ್ತನು. ಮಹಾವೀರನ ಮಗಳೇ ಜಾಮಾಲಿಯ ಪತ್ನಿ ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿನಿ. ಆಕೆಯೂ ದೀಕ್ಷೆ ಹೊಂದಿ ಚಂದನೆಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದಳು. ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿನಿಯೊಡನೆ ಸಹಸ್ರಾರು ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ದೀಕ್ಷೆ ಹೊಂದಿದರು. ಮುಂದೆ ಜಾಮಾಲಿಯೇ ಐದು ಸಾವಿರ ಜೈನ ಮುನಿಗಳ ಆಚಾರ್ಯನಾದ.

ಮಹಾವೀರ ಕೌಶಾಂಬಿಗೆ ತಲಪಿ ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜ ಉದಯನ ಸಹೋದರಿ ಜಯಂತಿಗೂ ದೀಕ್ಷೆ ಇತ್ತು ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ. ಮುಂದೆ ಕೋಸಲಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಸುಮನೋಭದ್ರ ಮತ್ತು ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಅವರೇ ಜೈನಧರ್ಮದ ಹೆಸರಾದ ಮುನಿಗಳು.

ಚಂಪಾದಿಂದ ಶ್ರಾವಸ್ತಿ ತಲಪಿದಾಗ ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಗೋಶಾಲನ ಭೇಟಿಯಾಯಿತು. ಗೋಶಾಲ ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಕುಂಬಾರಗಿತ್ತಿಯೊಡನಿರುತ್ತಿದ್ದ. ಮಹಾವೀರ ಮತ್ತು ಗೋಶಾಲನಿಗೆ ಜಗಳವಾಯಿತು. ಗೋಶಾಲ ತನ್ನ ತಪೋಬಲದಿಂದ ಮಹಾವೀರನ ಪಟ್ಟಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಬೂದಿ ಮಾಡಿ "ನೀನು ಆರು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಮಡಿಯುವೆ" ಎಂದು ಶಾಪವಿತ್ತ. ಮಹಾವೀರ ಶಾಪವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದರಿಂದ ಗೋಶಾಲ ಆರು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಕಾಲವಾದ ಎಂಬ ಕಥೆ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಧುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಜಗಳ ಆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಇದಾದನಂತರ ಮಹಾವೀರ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ಜೀವಿಸಿದ್ದ.

ಆ ವೇಳೆಗೆ ಮಹಾವೀರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು ತೀರಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಕಠಿನ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅನಾರೋಗ್ಯದ ಕಾರಣ ಅವನ ದೇಹ ಜರ್ಜರವಾಗಿತ್ತು. ತನ್ನ ಜೀವನದ ಕೊನೆಯ ದಿನವನ್ನು ಕಳೆಯಲು ರಾಜಗೃಹದಿಂದ ಪಾವಾಪುರಿಗೆ ಹೋದ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತಿಮ ಚೈತ್ರಮಾಸ ಕಳೆಯತೊಡಗಿದ. ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಹೆಚ್ಚು ದಿನ ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರಿತು, ಕೊನೆಯ ರಾತ್ರಿಯವರೆಗೂ ಉಪದೇಶವೀಯುತ್ತಿದ್ದ. ಆ ರಾತ್ರಿ ಪಾಪದ ಮೇಲೆ ಐವತ್ತೈದು,

ಪುಣ್ಯದ ಮೇಲೆ ಐವತ್ತೈದು ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮೂವತ್ತಾರು, ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ನೂರನಲವತ್ತಾರು ಉಪದೇಶಗಳನ್ನಿತ್ತ. ಹೀಗೆ ದೀಪಾವಳಿಯ ರಾತ್ರಿ ಆರು ದಿನಗಳ ಸತತ ಉಪವಾಸದನಂತರ ಮಹಾವೀರನ ಇಹಜೀವನ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮಹಾವೀರನ ನಿರ್ವಾಣದನಂತರ ಅವನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸ ಲಾಯಿತು. ಇವುಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾವೀರ ನಿಗೆ ಮೊದಲು ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವ್ರತಗಳಿದ್ದವು. ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ (ಕದಿಯದಿರುವುದು) ಮತ್ತು ಅಪರಿಗ್ರಹ (ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು) ಮಹಾವೀರ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ರತವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದ. ಅಲ್ಲದೆ ಸಂಘದಲ್ಲಿ "ಪ್ರತಿಕ್ರಮಣ"ವೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ರತವೂ ಸೇರಿತು. ಪ್ರತಿಕ್ರಮಣ ವೆಂದರೆ ಸಾಧುವಿನಿಂದ ದೋಷವಾಗಲಿ, ಆಗದಿರಲಿ, ಆತ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ತನ್ನ ದೋಷಗಳನ್ನೊಪ್ಪಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಬೇಕು.

ಜೈನ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಂದವಂಶದ ರಾಜರೂ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮೌರ್ಯನೂ ಬಹಳ ದೂರ ಹರಡಿದರು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಸುಮಾರು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜೈನ ಧರ್ಮವು ಹರಡಿತ್ತು. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಮಗ ಅಶೋಕ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾಯಿತು. ಮತ್ತೆ ಅಶೋಕನ ಮೊಮ್ಮಗ ಗುಜರಾತು ಮತ್ತು ಕಾಥೆವಾಡದಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮದ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದ. ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆತ ಧರ್ಮ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬಲವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಂತೂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವ ರಾಜರುಗಳು ಜೈನಧರ್ಮವನ್ನೇ ಸಾಕಷ್ಟು ಹರಡಿದರು.

ಮಹಾವೀರ ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದಿದ ಆರುನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ಜೈನ ಧರ್ಮಾನುಯಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಮತ್ತು ದಿಗಂಬರರೆಂದು ಇಬ್ಭಾಗ ವಾಯಿತು. ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಜೈನರು ಬಿಳಿ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸುವರು. ದಿಗಂಬರ ಜೈನರು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೇ ಉಡುವುದಿಲ್ಲ. ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಈ ಎರಡು ಶಾಖೆಯನ್ನು ಈಗಲೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಗಿರಿನಾರ, ಬಿಹಾರಿನ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮತ್ತು ರಾಜಗೃಹ, ರಾಜಸ್ಥಾನದ ಶ್ರೀ ಮಹಾವೀರನ ದಿಲವಾಡ ಮಂದಿರ, ಮೈಸೂರಿನ ಶ್ರವಣ ಬೆಳಗೊಳ, ಕಾರ್ಕಳ, ಮೂಡಬಿದರೆ, ವೇಣೂರು ಮುಂತಾದವು ಜೈನರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುಣ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿವೆ.

ಬುದ್ಧ

ಎರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ಮಾತು. ಗೌತಮ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಾಕ್ಯರು ನೇಪಾಳದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕಪಿಲವಸ್ತುವೆಂಬ ನಗರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೫೦೦ ರಲ್ಲಿ ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕಪಿಲವಸ್ತು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ರಾಜ್ಯವೇನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಕೋಸಲದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿತ್ತು. ಬತ್ತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತೆಂದ ಮೇಲೆ ಉತ್ತಮ ಅಕ್ಕಿ ದೊರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೇನು? ಅಲ್ಲಿಯ ಸರದಾರನಿಗೆ ಶುದ್ಧೋದನ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶುದ್ಧೋದನನ ಅಣ್ಣನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೂ ಈ ಅಕ್ಕಿಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವನ ಹೆಸರು ಬಲೋದನನೆಂದು.

ಈ ಶುದ್ಧೋದನನೇ ಬುದ್ಧನ ತಂದೆ. ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು ಮಾಯಾದೇವಿ. ಆಕೆ ಅನುಪಮ ಸುಂದರಿ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆನೆಯೊಂದು ಸೊಂಡಿಲಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಹೂ ಹಿಡಿದು ಆಕಾಶದಿಂದಿಳಿದು ತನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಂತೆ ಆಕೆ ಕನಸು ಕಂಡಳೆಂದು ಬುದ್ಧನ ಜನನದ ವಿಷಯವಾದ ಒಂದು ಕಥೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ತಿಂಗಳು ತುಂಬಿ ಪ್ರಸವಿಸಲು ಮಾಯಾದೇವಿ ತನ್ನ ತವರೂರಾದ ದೇವದಹಕ್ಕೆ ಹೋದಳು. ದೇವದಹ ದೂರವಿರಲಿಲ್ಲ. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಲುಂಬಿನಿ ವನದ ಸೊಬಗನ್ನು ನೋಡಲು ಆಕೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದಿಳಿದಳು. ನೋವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಶಾಲವೃಕ್ಷದ ಕೊಂಬೆಯೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಬುದ್ಧನ ಜನನವಾಯಿತು. ಆ ದಿನ ವೈಶಾಖ ಪೌರ್ಣಮಿಯಾಗಿತ್ತು.

ಬುದ್ಧನ ಜನನವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಶೋಕನು ನೆಡಿಸಿದ ಸ್ತಂಭವೊಂದನ್ನು ಈಗಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಸ್ಥಳ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ನೋತನವ

ರೈಲ್ವೇ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿನಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ಮೈಲಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ರುಮ್ಮಿನದಯ್ಯಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು.

ಬಹುಕಾಲದ ತಮ್ಮ ಬಯಕೆ ಈಡೇರಿದ ಕಾರಣ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಮಗುವಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ದರ್ಶನ ಪಡೆಯಲು ಅಸಿತ (ಋಷಿ) ಮುನಿಯು ಬಂದು ಹೋದಲು ಜೋರಾಗಿ ನಕ್ಕು ನಂತರ ಅಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರಂತೆ. ಕಾರಣ ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ "ಮಹಾತ್ಮ ಜನಿಸಿದನಲ್ಲ ಎಂದು ನಕ್ಕೆ, ಇವನು ಮಹಾತ್ಮನಾಗುವ ಮುಂಚೆಯೇ ಸಾಯುವನಲ್ಲ ಎಂದು ಅಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ" ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರಂತೆ. ಆದರೆ ಈ ಕಥೆ ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಿರಬಹುದು. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಏಳು ದಿವಸದ ಶಿಶುವಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಮಾಯಾದೇವಿ ಕಾಲವಾದಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ಲಾಲನೆ ಪಾಲನೆಯನ್ನು ಅವನ ದೊಡ್ಡಮ್ಮನೂ ಮಲತಾಯಿ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಗೌತಮಿಯೂ ಮಾಡಿದರು.

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ಬಾಲ್ಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಗತಿಗಳು ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಆತ ಬಹಳ ಚುರುಕಾದ್ದು ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿತ. ಆಟಪಾಠದಿಂದ ಆತ ಸದಾ ದೂರವಿರುತ್ತಿದ್ದ. ಚಿಂತನಶೀಲನಾಗಿದ್ದ.

ದೇವದತ್ತ ಅವನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಮಗ. ಒಮ್ಮೆ ಆತ ಬಾಣದಿಂದ ಹಂಸವೊಂದನ್ನು ಕೆಡವಿದ. ಅದೇ ಹಂಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ. ಹಂಸ ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಇಬ್ಬರೊಳಗೆ ವಿವಾದವಾಯಿತು. ಹಂಸವನ್ನು ಬೀಳಿಸಿದವನು ನಾನು. ಹಂಸ ನನ್ನದೆಂಬುದು ದೇವದತ್ತನ ವಾದವಾದರೆ, ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ "ಹಂಸ ಸಾಯುತ್ತಿತ್ತು, ನಾನು ಬದುಕಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಂಸ ನನ್ನದು" ಎಂದು ಹಠ ಹಿಡಿದ.

ಕೊನೆಗೆ ಹಂಸ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ದೊರಕಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಿ ಅದು ಗುಣ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ.

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ಲಾಲನೆ ಪಾಲನೆ ರಾಜವೈಭವದಿಂದಲೇ ನಡೆಯಿತು. ಸುಖದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕೊರತೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಚಳಿಗಾಲಕ್ಕೆ ಬೇರೆ, ಬೇಸಿಗೆಗೆ ಬೇರೆ, ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಿಗಾಗಿ ಮೂರು ಅರಮನೆಗಳಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮಗನ ಈ

ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಶುದ್ಧೋದನ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿದ. ಶುದ್ಧೋದನ ಒಂದು ಉತ್ಸವ ನಡೆಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾವಿರಾರು ಶಾಕ್ಯ ಯುವತಿಯರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ. ಅದರಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅನುರೂಪಳಾದವಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ತಾನೇ ಆರಿಸಿ ಕೊಂಡನೆಂದು ಹೇಳಿಕೆ ಇದೆ.

ಆ ಯುವತಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಪಾಳಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಗನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ರಾಹುಲಜನನಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಗೋಪಾ, ಯಶೋಧರಾ, ಉತ್ಪಲವರ್ಣಾ, ಭದ್ರಾ, ಬಿಂಬಾ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಹೆಸರು ಗಳೂ ದೊರೆಯುವುವು.

ಮದುವೆಯಾದಾಗ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ. ಯೌವನದ ಹೊಸ್ತಿಲನ್ನೇರುತ್ತಿದ್ದ. ಸುಖಸಾಗರದ ಅಲೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸುಖವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನದು ಚಿಂತನಶೀಲವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ. ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಚಿಂತೆ ಸದಾ ಕಾಡುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ವೃದ್ಧನೊಬ್ಬನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಸಾಕು, "ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ನಾನು ವೃದ್ಧನಾಗುವೆನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ರೋಗಿ ಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೆ, "ಈ ಶರೀರ ರೋಗದ ತವರುಮನೆ. ನಾನೂ ಸಹ ಅಸ್ವಸ್ಥನಾಗದೆ ಇರಲಾರೆ" ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶವವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ "ಜೀವನ ನಿತ್ಯವಲ್ಲ, ಒಂದು ದಿನ ನಾನೂ ಸಾಯಬೇಕು" ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸು ತ್ತಿದ್ದ. ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ, ಅವನ ಯೌವನದ ಮದ ತಣ್ಣಗಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಒಮ್ಮೆ ಒಬ್ಬ ಸನ್ಯಾಸಿಯ ಅರಳಿದ ಮುಖ ನೋಡಿದಾಗ ಮನೆ ಬಿಡುವ ಆಸೆ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ರೋಗ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮತ್ತು ಮರಣದ ದುಃಖ ಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯಲು ಆಗ ತೆರೆದಿದ್ದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ.

ವಿವಾಹವಾದ ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷದ ಮೇಲೆ ಪುತ್ರ ಜನನವಾಯಿತು. ಪುತ್ರ ಜನನವಾದ ಕೂಡಲೇ, ಈಗ ಬಿಟ್ಟರೆ ಮುಂದೆ ಸನ್ಯಾಸಿಯಾಗುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ.

ಶುದ್ಧೋದನ ಅತೀವ ಹರ್ಷದಿಂದ ಮೊಮ್ಮಗನಿಗೆ ರಾಹುಲನೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ. ಹೆಸರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಸಾಂಸಾರಿಕ ರಸವನ್ನು ಆಸ್ವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಈ ಸುಖ ಏನು ಶಾಶ್ವತ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಲ್ಲೇ ನಿರತನಾಗಿದ್ದ. ಮನಸ್ಸು ಅಶಾಂತವಾಗಿತ್ತು. ಬಹಳ ಸರಳ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದ ಕಾರಣ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ತಂದೆಯೊಡನೆಯೂ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಕುರಿತು ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ. ತಂದೆಯಾದರೋ ವಿಧವಿಧವಾದ ಅಡಚಣೆಯನ್ನೊಡ್ಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪತ್ನಿ ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಮನೆ ಬಿಡುವ ಯೋಚನೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದಲೇ ಇತ್ತು. ರಾಹುಲನ ಜನನ ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಆತುರಗೊಳಿಸಿತು. ಈಗ ತಡಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ.

ರಾತ್ರಿಯ ಸಮಯ, ರಾಹುಲ ಮಲಗಿದ್ದನು, ರಾಹುಲನ ತಾಯಿಯೂ ಮಲಗಿದ್ದಳು. ಎಬ್ಬಿಸಿ ಭೇಟಿಯಾಗೋಣವೆಂಬ ಯೋಚನೆ ಬಂದಿತು. ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮೋಹ ಆಕ್ರಮಿಸಿದರೆ ಕಷ್ಟವೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದ. ರಾಹುಲನ ಮುಖ, ತಾಯಿಯ ತೋಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ್ದಿತು. ಒಮ್ಮೆ ಮನಸ್ಸು ತೋಳನ್ನು ಸರಿಸಿ ಮಗುವನ್ನು ಕಣ್ಣು ತುಂಬಾ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿತು. ಆದರೆ ಗಾಢವಾಗಿ ಎಚ್ಚರವಾದರೆ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಮಗುವಿನ ಮುಖ ನೋಡುವ ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕುದುರೆ ಕಂಟಕವನ್ನು ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಕಟ್ಟಿ ಚೆನ್ನನೆಂಬ ಸವಾರನೊಡನೆ ವೈಶಾಲಿಯತ್ತ ಹೊರಟ.

ಅನುಪ್ರಿಯವೆಂಬ ಹಳ್ಳಿಗೆ ತಲಪಿ, ಒಡವೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಳಚಿ, ಚೆನ್ನನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿದ. ಕತ್ತಿಯಿಂದ ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಷ ಧರಿಸಿದ. ಅದೇ ಹಳ್ಳಿಯ ಮಾವಿನ ತೋಪಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಏಕಾಂತವಾಸ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಲ್ಪ ಶಾಂತವಾಗಲು ವೈಶಾಲಿಯ ರಸ್ತೆ ಹಿಡಿದ.

ವೈಶಾಲಿಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ನಗರವಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಲಿಚ್ಛವಿ ಗಣದ ರಾಜಧಾನಿ. ಗಣದ ಜನರೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಣವು ಸುಖಶಾಲಿಯೂ, ಸಂಪನ್ನವೂ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಜ್ಞಾನದ ಚರ್ಚೆ ಬಿರುಸಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಜೈನ ಸಾಧುಗಳೂ, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೂರ ದೂರದಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು

ಜ್ಞಾನದ ಅನ್ವೇಷಣೆಯಲ್ಲಿ ವೈಶಾಲಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿನ ಆಲಾರಕಾಲಾಮ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಧ್ಯಾನವಿಧಿಗಳನ್ನು ಕಲಿತನು. ಆದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಶಾಂತಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸುತ್ತಾಟ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಶ್ರಾವಸ್ತಿ ಮತ್ತು ರಾಜಗೃಹ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಅನೇಕ ಗುರುಗಳನ್ನು ಪಡೆದ. ಗುರುಗಳಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಶ್ವಾಸದ ಜೊತೆಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಪಡೆದು ಅವರಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ.

ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ವಾಂತಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜ ಬಿಂಬಸಾರ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಬಳಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿದ. ಬುದ್ಧನಾದ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ದಿನ ಬಂದಿರುವುದಾಗಿ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಅವನಿಂದಲೂ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಗಯಾದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದ. ಆ ಸ್ಥಳವಾದರೋ ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸರಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ನೆರಂಜರ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಉರುವೇಲ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಯಿತು. ಉರುವೇಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಪಸ್ವಿಗಳಿದ್ದರು. ಐದು ಮಂದಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ಜ್ಞಾನ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನೂ ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ. ಅದರಿಂದ ಏನೂ ಫಲವಿಲ್ಲವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಆತ ಸೋಲೊಪ್ಪುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಉಸಿರು ಹಿಡಿದು ಮಾಂಸ ಒಣಗಿಸಿ ಶರೀರವನ್ನು ಕಡ್ಡಿಯಾಗಿಸಿದ. ಒಂದು ದಿನವಂತೂ ಜ್ಞಾನವೇ ತಪ್ಪಿತು. ಆಗ ಅದೇ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಯ ನರ್ತಕಿಯರು ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. "ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಬೇಡ, ಅದು ನುಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಬಲವಾಗಿ ಎಳೆದು ಕಟ್ಟಲೂ ಬೇಡ, ಅದು ಕಿತ್ತು ಹೋಗಬಹುದು" ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಹಾಡು ಅವನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಾಸ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿನ ತಪಸ್ಸು, ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದ್ದೇ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ. ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವೂ ಬೇಡ, ಹೆಚ್ಚು ದುಃಖವೂ ಬೇಡ, ಈ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥ.

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಯೋಚನೆಗಳು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಬಂದನಂತರ ಬಂದವು.

ಸಾಧನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಜಾತ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸು ಅವನನ್ನು ದೇವರೆಂದು ತಿಳಿದು ಹಾಲು ಕುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಹಾಲಿನಿಂದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವೇ ಆಯಿತು. ಉದರ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ದೂರವಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವ ಅವಕಾಶ ದೊರಕಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಬೌದ್ಧರು ಸುಜಾತೆಗೆ ಬಹಳ ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಮತ್ತೆ ಊಟ ಉಪಚಾರ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನೋಡಿ, ಸಹಾಯಕ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಅಲ್ಲಿಂದ ಜಾರಿದರು. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಶಕ್ತಿ ಬರಲು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮತ್ತೆ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಕ್ಕೆ ಹೊರಟು; ಉರುವೇಲದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ವನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದ.

ಆರೋಗ್ಯ ಬಂದಂತೆ ಧ್ಯಾನವೂ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಿತು. ಧ್ಯಾನದ ನಾಲ್ಕನೆ ಮೆಟ್ಟಲನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತಲೇ ಅನೇಕ ದಿನಗಳು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಮುಳುಗಿರುತ್ತಿದ್ದ. ಆಗಿನ ಅವನ ಮನೋಭಾವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಅಸಂಭವ. ಒಮ್ಮೆ ಇಡೀ ದಿವಸ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಕುಳಿತಿರಲು ಬೆಳಗಿನಜಾವ ಕೊಡಕು ಬಿಡಿಸಿದಂತೆ ಭಾಸ ವಾಯಿತು. ಆರು ವರ್ಷದ ಸಾಧನೆಯು ಸಫಲವಾಯಿತು. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಬುದ್ಧ ನಾದ. ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾದ ಸ್ಥಳ ಬುದ್ಧಗಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಜ್ಞಾನ ದೊರಕಿದ ಮೇಲೂ ಬುದ್ಧ ಅಲ್ಲೇ ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಂಗಿದ. ವನದಿಂದ ವನಕ್ಕೆ, ಮರದಿಂದ ಮರಕ್ಕೆ ಜಾಗ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಧರ್ಮ, ದರ್ಶನ, ಸಂಘ ಮತ್ತು ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿದ.

ಕ್ರಮೇಣ ಜನಗಳೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕವು ಬೆಳೆಯಿತು. ಏಳು ವಾರಗಳ ನಂತರ ಉತ್ಕಲ ದೇಶದ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಭಲ್ಲಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಮಾಲನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಐನೂರು ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಾಡಿ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹೂತುಕೊಂಡಿತು. ಬುದ್ಧ ಅದನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿದ. ಅವರು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಊಟೋಪಚಾರ ಮಾಡಿ ಅವನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಈ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳೇ ಅವನ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಶಿಷ್ಯರು.

ಬುದ್ಧನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ತನಗೆ ದೊರಕಿದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಾನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೇ ಅಥವಾ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಬೇಕೆ? ಹಾಗೆ ತಿಳಿಸಿದರೆ ಯಾರು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ? ಎಲ್ಲರೂ ಪರಿಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಪಂಚದ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಲಾಭ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಆದರೆ ಕ್ರಮೇಣ ಸಂಶಯ ದೂರವಾಯಿತು. ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಚಾರವಾಗದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವರು ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದ.

ಮತ್ತೆ ತನಗೆ ದೊರೆತ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇದ್ದಿತು. ಮೊದಲು ತನ್ನ ಗುರುಗಳ ಜ್ಞಾಪಕವೇನೋ ಬಂದಿತು. ಆದರೆ ಅವರು ಆ ವೇಳೆಗೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿದ್ದರು. ಕಡೆಗೆ ಬುದ್ಧ ಕಾಶೀ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಾರನಾಥದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದ.

ಸಾರನಾಥದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಬಿಟ್ಟ ಕಾರಣ ದೂರವಾಗಿದ್ದ ಐವರು ಶಿಷ್ಯಂದಿರೇ ಮೊದಲು ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಇದನ್ನೇ "ಧರ್ಮ ಚಕ್ಕಪವತ್ತನ" ಅಂದರೆ ಧರ್ಮರೂಪದ ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನ ಎರಡು ವಿಧ. ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಾಸ ಪೂರ್ಣವಾದುದು, ಮತ್ತೊಂದು ತಪಸ್ಸು ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ. ಮೂರನೆಯ ಮಾರ್ಗ ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿಲಾಸವೂ ಇಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚು ತಪಸ್ಸೂ ಇಲ್ಲದ ನಡುವಣ ದಾರಿ. ಇದನ್ನೇ ಮಧ್ಯಮ ಮಾರ್ಗವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿವೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ದೃಷ್ಟಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಕಲ್ಪ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕರ್ಮ, ಯೋಗ್ಯ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುವುದು, ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಯಾಸ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾಪಕ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಾಧಿ ಈ ಎಂಟು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಂದ ನಡೆದರೆ ಮಾತ್ರ. ನಿರ್ವಾಣ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ನಿರ್ವಾಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದನಂತರ ವ್ಯಕ್ತಿ ಜನಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಸಾಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಇದೇ ಅವನ ಉಪದೇಶ.

ಕ್ರಮೇಣ ಬುದ್ಧನ ಅನುಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಬೌದ್ಧ ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಘವೊಂದು ಉದಿಸಿತು. ಆ ಐವರು ಭಿಕ್ಷುಗಳೇ ಬೌದ್ಧ ಸಂಘದ

ಪ್ರಥಮ ಸದಸ್ಯರು. ಸಂಘ ಬೆಳೆದಂತೆ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆ ಹರಡಿ ಉಪದೇಶಿಸ ತೊಡಗಿದರು.

ಸಾರನಾಥದಿಂದ ಬುದ್ಧ ಉರುವೇಲಕ್ಕೆ ತಲಪಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಸಾಧುಗಳು ಮತ್ತು ಅವರ ಮೂವರು ನಾಯಕರು ಸಂಘದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದರು.

ಉರವೇಲದಿಂದ ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ರಾಜ ಬಿಂಬಸಾರ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಊಟ ಹಾಕಿಸಿ, ವೇಣುವನವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು.

ಸಾರಿಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಮೊಗ್ಗಲಾನ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬುದ್ಧನ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಇದರಿಂದ ಸಂಘದ ಗೌರವ ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಶಾಕ್ಯರಿಂದ ಕೆಲವು, ವೈಶಾಲಿಗಳಿಂದ ಕೆಲವು, ರೂಢಿಯ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಸಂಘದ ಉದ್ದೇಶ ವಿಶ್ವಕಲ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ಜನಗಳ ದುಃಖ ವಿಮೋಚನೆ. ಸಂಘದ ಸಾಧುಗಳು ಸರಳ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಣ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಹೇಯವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರು.

ಸಂಘದ ಎರಡನೆ ಅಧಿವೇಶನ ಕಪಿಲವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಾಯಿತು. ಶುದ್ಧೋದನನಿಗೂ ರಾಣಿಯರಿಗೂ ಬುದ್ಧನ ಉಪದೇಶ ದೊರಕಿತು. ಪತ್ನಿಯು ರಾಹುಲನನ್ನು ಮುಂದೊಡ್ಡಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿದಾಗ ಬುದ್ಧ ಬಾಲಕನನ್ನು ಭಿಕ್ಷುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವನಲ್ಲಿ ಬೇರೇನಿತ್ತು ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು? ಇದರಿಂದ ಶುದ್ಧೋದನನಿಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಯಿತು. ಅವರ ದುಃಖವನ್ನು ನೋಡಿ ಮುಂದೆ ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಆಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರನ್ನೂ ಭಿಕ್ಷುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಕೂಡದೆಂಬ ನಿಯಮ ಮಾಡಲಾಯಿತು.

ಹೀಗೆ ನಲವತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ನಗರದಿಂದ ನಗರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಉಪದೇಶ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ಸಮಯವು ಗಡಿಯಾರದಂತೆ ನಿಯಮಬದ್ಧವಾಗಿ ವಿಶ್ವದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದಿತು. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮುಂದೆ ರಾಜಮಹಾರಾಜರುಗಳು ತಲೆಬಗ್ಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ನಿಯಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೇ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು ಹೊರಟು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ಯಾರ ಮನೆಯ

ಮುಂದಾದರೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ. ಪಾತ್ರೆ ತುಂಬುತ್ತಲೇ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಊಟ ಮಾಡಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಕರ್ಮದ ವಿಷಯ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಎಲ್ಲರ ಊಟದ ಕುರಿತು ವಿಚಾರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಜನಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶ ವಿತ್ತ ಮೇಲೂ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಲೇ ನಿದ್ದೆಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ. ಬುದ್ಧನ ಮಾನವಪ್ರೇಮವೇ ಅವನನ್ನು ಉಪದೇಶದ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರದ ಕಠಿನವಾದ ಹಾದಿ ಹಿಡಿಯು ವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೀಗೇಕೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದ? ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಶಿಷ್ಯ ರನ್ನು ಪಡೆದು ಹಾಯಾಗಿ ಮಠಾಧೀಶನಂತೆ ಪೂಜೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ. ಅಥವಾ ಕಪಿಲವಸ್ತುವಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ರಾಜರ್ಷಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ.

ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚದ ದುಃಖ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಚುಚ್ಚುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜವಾದರೋ ಪತನದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಆಚಾರದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಆಡಂಬರ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಧರ್ಮ ಮೂಢ ನಂಬಿಕೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದಿತು. ಜಾತಿ ಭೇದದಿಂದ ದೇಶ ಮತ್ತು ಮಾನವರು ಹರಿದು ಹಂಚಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾದರೋ ಪಂಡಿತರಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾದ ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನವೆಲ್ಲಾ ಅದರಲ್ಲೇ ತುಂಬಿದ್ದಿತು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಬುದ್ಧ ರೂಢಿಗಳ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯಿಂದ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದ. ಪಂಡಿತರೂ, ಮೂರ್ಖರೂ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಜನಭಾಷೆ ಪಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಉಪದೇಶವಿತ್ತ. ಮುಂದೆ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು ತಲೆಹಾಕಿದ ಕಾರಣ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಭಾರತದಿಂದಲೇ ಕಾಲು ತೆಗೆಯಿತು. ಆದರೂ ಬೌದ್ಧರು ಧೈರ್ಯದಿಂದಲೇ ಜಾತಿಭೇದವನ್ನು ಈಗಲೂ ವಿರೋಧಿಸುವರು.

ದೇವರ ಮೇಲೆ ಭರವಸೆ ಇಟ್ಟು ಕೈಮೇಲೆ ಕೈಹಾಕಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಮಾನವ ಹೆಣವಾಗುವ. ನಮ್ಮನ್ನು ನಾವೇ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಅಥವಾ ಹಾಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ ಉದ್ಯೋಗಶೀಲರಾಗಲು ಜನಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಇತ್ತ. ತನ್ನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ತಾನು ನಿಲ್ಲಲು ಜನತೆಗೆ ಉಪದೇಶವಿತ್ತ.

ಬುದ್ಧನಿಂದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ದೊರಕಿತು. "ತರ್ಕದ ಮೇಲೆ ಭರವಸೆ

ಇಡು. ಸರಿ ಎನಿಸುವುದನ್ನು ಮಾಡು. ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಸಹ ಎಷ್ಟು ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯ ಒರೆಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುವುದೋ ನಿನಗೆಷ್ಟು ಅರ್ಥವಾಗುವುದೋ, ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನಂಬು" ಎಂದು ಆತ ತಿಳಿಸಿದ.

ಜ್ಞಾನದ ಬಾಗಿಲು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತೆರೆಯಿತು. ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರರು ಜ್ಞಾನಾಮೃತದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾದರು. ವಿರೋಧಭಾವವೆಂಬ ಭೂತವನ್ನು ಬುದ್ಧ ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿದ. ಅನ್ಯರ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡುವುದು ಭಾರತದ ಸ್ವಭಾವ ವಾಯಿತು. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯ ಅಮೋಘ ಶಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ. ಕಾರಣ ಅದು ಸಹಬಾಳ್ವೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ.

ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧ, ಸಂಘದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನನಾಗಿರತೊಡಗಿದ. ಕಾರಣ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಒಳಜಗಳ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸ್ವಾರ್ಥಿಗಳು ತುಂಬಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಪ್ರಿಯ ಶಿಷ್ಯರು ಇಹಲೋಕವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ್ದರು. ತನ್ನ ಅಂತ್ಯವೂ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಆತ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಯೂ ಅಂಟದಂತಿದ್ದ.

ಎಂಬತ್ತು ವರ್ಷದ ಮುಪ್ಪಿನ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಮ್ಮಾರ ಭಕ್ತ ಚುಂದನ ಮನೆಯ "ಸೂಕರ ಮದ್ದವ" ಭೋಜನವನ್ನು ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ರೋಗವು ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು. ಕುಶೀನಾರದ ಶಾಲವನದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧ ಮರವೆರಡರ ನಡುವೆ ಆಸನ ಹಾಕಿ ಅಂತಿಮ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ. ಕೊನೆಯ ಗಳಿಗೆ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಶಿಷ್ಯರು ಅಳತೊಡಗಿದರು. ಬುದ್ಧ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯ ಶಿಷ್ಯ ಆನಂದನನ್ನು ಕರೆದು–"ಆನಂದ ಅಳಬೇಡ, ನಿರಾಶನಾಗಬೇಡ, ಜನಿಸಿದವನಿಗೆ ಮರಣವು ಖಂಡಿತ. ನಾನು ಹೋದ ಮೇಲೆ ನಿನಗೆ ಗುರುವಿಲ್ಲವೆಂದು ಚಿಂತಿಸಬೇಡ, ನನ್ನ ಉಪದೇಶವೇ ಗುರುವಾಗುವುದು" ಎಂದು ಉಪದೇಶವಿತ್ತ.

ಬುದ್ಧನ ಮರಣಾನಂತರ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಥೇರವಾದ ಮತ್ತು ಮಹಾಯಾನ ಎಂದು ಇಬ್ಭಾಗವಾಯಿತು. ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವು "ತ್ರಿಪಟಕ" ಎಂಬ ಪಾಳಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಇಂದು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ಜನರು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದಿನ ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನ ಉಪದೇಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೂಗಿ ನೋಡುವ ಒಂದು ಕೆಲಸ ಉಳಿದಿದೆ.

ಎರಡೂವರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ನಮ್ಮ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಅನೇಕ ತತ್ವಗಳು ಅವನ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ನಂಬಿರುವರು.

ಬುದ್ಧ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಲೀ, ಸ್ಮಾರಕವನ್ನಾಗಲೀ ಕಟ್ಟಿಸಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ದೇಶವನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜನಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಯತ್ನಿಸಿದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗಲೂ ಅವನ ಆತ್ಮಜ್ಯೋತಿ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವಾಗಿದೆ.

ಪಾಣಿನಿ

ಈವರೆಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಭಾಷೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವೋ, ಬೆಳೆದವೋ, ಬದಲಾದವೋ, ಎಷ್ಟು ಭಾಷೆಗಳು ನಶಿಸಿದವೋ ದೇವರಿಗೇ ಗೊತ್ತು. ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳು ನಶಿಸಿ ಹೊಸ ರೂಪವೆತ್ತಿ ಚಿಗುರಿದವು. ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳು ಗುರುತಿಲ್ಲದೆ ಮಾಯವಾದುವು. ಈಗಲೂ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಭಾಷೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷದ ಪುರಾತನವಾದ ಮುಂದೆ ಎಂದೂ ಅಳಿಯದ ಭಾಷೆಯೊಂದಿದೆ, ಅದೇ ಸಂಸ್ಕೃತ. ಈ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಅಮರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವನು 'ಪಾಣಿನಿ'. ಇವನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರವಾದ ವ್ಯಾಕರಣ ಒಂದನ್ನು ರಚಿಸಿದ.

ಮೂರು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಜೇಲಮ್ ಮತ್ತು ಚನಾಬ ನದಿಗಳ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗವನ್ನು "ಗಾಂಧಾರ"ವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದು ಈಗ ಪಠಾನರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಅಲ್ಲಿ "ದಕ್ಷ"ಯೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜನರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಒಂದು ಸಂಘ ರಾಜ್ಯವಿತ್ತು. ಈ ದಕ್ಷ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಬೂಲ್ ನದಿ ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದು ಸಿಂಧು ನದಿಯೊಡನೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಎರಡು ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಮೈಲಿಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ "ಲಹುರ" ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿತ್ತು. ಇದೇ ಪಾಣಿನಿಯ ಜನ್ಮ ಭೂಮಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಶಲಾತುರ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಾಣಿನಿಯ ಬಳಿಕ ಸಾವಿರದ ಇನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೂ ಇದನ್ನು ಶಲಾತುರವೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಚೀನದ ಯಾತ್ರಿಕ ಹ್ಯೂನತ್ಸಾಂಗನ ಮಾತು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಶಲಾತುರ ನಗರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದು ಆತ ಹೇಳಿರುವ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಶಲಾತುರ ಪಾಣಿನಿಯ ಅಜ್ಜನ ಮನೆ. ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮ ಪಣಿನ ಅವನ ತಾತ. ಅವನು ವಾಹ್ಲೀಕ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ

ಕಾರಣ ಪಾಣಿನಿ ಅವನ ಕುಲನಾಮವಾಯಿತು. ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನ ಮಗ ಸಾಮನ ಪಾಣಿನಿ, ಅವನ ಮಗ ಆಹಿಕ ಪಾಣಿನಿ. ಆಹಿಕ ಪಾಣಿನಿಯೇ ವ್ಯಾಕರಣ ಪಂಡಿತನಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಆತನ ನಿಜವಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಜನರು ಮರೆತರು. ಆತ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೫೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಜನಿಸಿದ್ದ.

ಪಾಣಿನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವು. ಆತ ಶಲಾಂಕಿ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವ. ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಸರಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಶಾಲಾತುರೀಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇತ್ತು. ಸಾಮನಪಾಣಿನಿಯು ತನ್ನ ಮಾವನ ಊರಾದ ಶಲಾತುರದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಸಿ ಅಧ್ಯಾಪಕ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡನು. ಅವನು ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕಾರಣ ಋಷಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಆಹಿಕ ಮತ್ತು ಆತನ ಸೋದರ ಪಿಂಗಳ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಶಲಾತುರದಲ್ಲಿಯೇ ಜನಿಸಿದರು.

ಪಾಣಿನಿಯ ಗುರುವಿನ ಹೆಸರು ವರ್ಷ. ವರ್ಷನು ಸಹ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದನು. ಪಾಣಿನಿಯು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅವನ ಬಳಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡತೊಡಗಿದ.

ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ದೇಶ ಪರ್ಯಟನಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ರೀತಿಯ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು "ಚಾರಿಕಾ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಚಾರಿಕಾದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದೇಶದ ಜನಗಳ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರ, ಊಟೋಪಚಾರ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುರುವಿನಿಂದ ಕಲಿತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಲಾಕುಶಲತೆಯನ್ನೂ ಕಲಿಯುವ ಅವಕಾಶ ಒದಗುತ್ತಿತ್ತು. "ಚಾರಿಕಾ"ದಿಂದ ಹೊಸ ಹೊಸ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಪಾಣಿನಿಯು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಚಾರಿಕಾಗೆ ಹೊರಟನು. ಅವನೊಟ್ಟಿಗಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಡಿ ಮತ್ತು ವರರುಚಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು. ಈ ಮೂವರೂ ಮುಂದೆ ಹೊಸ ಹೊಸ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಾದರು. ಹೀಗೆ ಅಲೆಯುತ್ತಾ ಪಾಣಿನಿಯು ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ತಲುಪಿದ. ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ. ಕೊನೆಗೆ ಪಾಣಿನಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಯಿತು. ಪರಮೇಶ್ವರನ

ಮುಂದೆ ಪಾಣಿನಿಯು ತನ್ನ ಯೋಜನೆಯ ಕುರಿತು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದ. ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಮಾತಾಡುವ ಭಾಷೆಯ ಸುಧಾರಣೆಯೇ ಈ ಯೋಜನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಭಾಷೆಯ ಅನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಿಶ್ಚಿತಗೊಳಿಸುವುದು, ಅನಿಯಮಿತವನ್ನು ನಿಯಮಿತಗೊಳಿಸುವುದು, ಅಶುದ್ಧವನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಡಿಲವಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಭದ್ರಗೊಳಿಸುವುದು, ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. ಅಥವಾ ಹೊಸ ನಿಯಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಇವೆಲ್ಲಾ ಪಾಣಿನಿಯ ಧ್ಯೇಯಗಳಾಗಿದ್ದುವು.

ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪಾಣಿನಿಯ ಯೋಜನೆ ತುಂಬ ಇಷ್ಟವಾಯಿತು. "ಯೋಜನೆಯು ಅದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಾನು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ.

ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಡಮರುವಿನಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದ.

ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಮೊದಲೇ ಪಾಣಿನಿ ಚಾರಿಕಾವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದ. ಸಿಂಧುವಿನಿಂದ ಅಸ್ಸಾಮಿನವರೆಗೆ, ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಗೋದಾವರಿವರೆಗೆ ಸಂಚರಿಸಿದ್ದ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾನಪದ ಅಥವಾ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ದಿನಗಳಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಯ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ರಾಜನೈತಿಕ, ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದ. ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಒಂದು ಹೊಸ ಮಾತು, ಹೊಸ ಪದಾರ್ಥ, ಹೊಸ ನಡವಳಿಕೆ, ಹೊಸ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ ಹಳೆಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಅರ್ಥ ಕೇಳಿಬಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದ. ಹೀಗೆ ಪಾಣಿನಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜನಪದದ ಶಬ್ದ, ಅದರ ಪ್ರಚಲಿತ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ್ದ.

ಈ ಕೆಲಸ ಎಷ್ಟು ಧೈರ್ಯ, ಅಧ್ಯಯನ, ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರೀಕ್ಷೆಯೊಡನೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದರೆ, ಅದನ್ನು ಕಂಡು ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಅಚ್ಚರಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರ ಅನುಭವಗಳೇ ಆಗಿರಬೇಕು.

ಯಾತ್ರೆಯು ಪೂರ್ತಿಯಾಯಿತು. ಶಬ್ದಗಳ ಶುದ್ಧ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು

ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹವೂ ಮುಗಿಯಿತು. ಅನಂತರ ಪಾಣಿನಿಯು ಹಿಮಾಲಯದ ಒಂದು ಏಕಾಂತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಿರುಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ತೊಡಗಿದನು. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ತನ್ನ ಕಷ್ಟ ಸುಖಗಳ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡದೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವುದು, ಭಾಷೆಯನ್ನು ಒಂದು ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸುವುದು, ಆ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಅಶುದ್ಧ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದೇ ಆ ತಪಸ್ಸಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದು ಅಷ್ಟೇನೂ ಸುಲಭದ ಮಾತಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ದೊಡ್ಡ ಸಣ್ಣ ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆಗಳಂತೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗೆ ಹಾಕಿ ಕೈ ಒದರಿ ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದವೇನೂ ಜೀವವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಬಹು ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದವೂ ಅನೇಕ ರೂಪವನ್ನೂ, ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡಬಲ್ಲುದು. ಅನೇಕ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಅಧಿಕಾರವೂ ಅದಕ್ಕಿದೆ. ಶಬ್ದದ ವರ್ಗೀಕರಣದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯಾರೂ, ಎಷ್ಟೇ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರೂ ಒಬ್ಬರೇ ಕೈಹಾಕುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಲಾರರು.

ಆದರೆ ಪಾಣಿನಿ ಒಬ್ಬನೇ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದನೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯು ಮಾತಾಗಲಾರದು.

ಪಾಣಿನಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಗಣ ಪಾಠವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಗಣ ಪಾಠವೂ ಪಾಣಿನಿಯ ಅಮೂಲ್ಯ ಕೊಡುಗೆ, ಪಾಣಿನಿಗೆ ಮೊದಲು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಗಣ ಪಾಠದ ಉದ್ದೇಶ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಒಂದು 'ಗಣ' ಅಥವಾ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಹರಿದು ಹಂಚಿಹೋಗಿರುವ ಶಬ್ದ ಸಾಮಗ್ರಿಯು ಪುನಃ ಒಂದು ಸರಳವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ನಿಲುಕುವಂತಾಯಿತು. ಗಣ ಪಾಠ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯಾಸದ ವಿಷಯವಾಗಿತ್ತು. ಪಾಣಿನಿಯು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಶರೀರಗಳ ಸರ್ವ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಕಡೆಗೆ ಒಂದು ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು.

ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇದರ ಹೆಸರು "ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ" ಎಂದಾಯಿತು. ಶಬ್ದದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ಬದಲಾಯಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಶಬ್ದದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು "ವೃತ್ತಿ" ಎನ್ನುವರು. ಪಾಣಿನಿಯು "ಕೃದಂತ" ಮತ್ತು ತದ್ಧಿತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಭಾಷಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಒಂದು ಪ್ರಚಂಡ ಕ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆಧುನಿಕ ಭಾಷಾ ವಿಜ್ಞಾನದ ಮೂಲ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಯುರೋಪಿನ ಪಂಡಿತರು ಹೊಸ ವಿಜ್ಞಾನ ಒಂದಕ್ಕೆ ತಳಹದಿ ಹಾಕಿದರು. "ವೃತ್ತಿ"ಯ ಈ ಮಹತ್ವದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪಾಣನಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು "ವೃತ್ತಿ ಸೂತ್ರ"ವೆಂದೂ, ಪಾಣಿನಿಯನ್ನು ವೃತ್ತಿಜ್ಞ ಆಚಾರ್ಯನೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರ ಪೂರ್ತಿಯಾದನಂತರ ಪಾಣಿನಿಯು ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರವನ್ನು ತಲಪಿದ. ಅಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂದರಾಜ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಜೇತರಾದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ, ಗುಣಿಗಳೂ, ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಇದ್ದರು. ನಂದನು ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ದೇಶದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳನ್ನು ಕರೆಸಿ ಸಭೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸನೂ ತಾನು ನಡೆಸಿದ ಅನ್ವೇಷಣೆಯನ್ನು ಸಭೆಯ ಮುಂದಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಭೆಯ ಪಂಡಿತರುಗಳಿಗೆ ಅನ್ವೇಷಕನ ವಾದವೆಲ್ಲವೂ ನಿಜವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ತನ್ನ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಸತ್ಯವಾದುದೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ವಿದ್ವಾಂಸನನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರನೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ರೀತಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ "ಸನ್ನಯನ"ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸನ್ನಯನವಾದನಂತರ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರನಿಗೆ ಪುರಸ್ಕಾರ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಅವನಿಗೆ ಮಾಫಿ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪಾಣಿನಿಯ ಗುರು ಆಚಾರ್ಯ ವರ್ಷ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹೋದರ ಉಪವರ್ಷ "ಸನ್ನಯನ"ರಾಗಿದ್ದರು. ಇಬ್ಬರೂ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರದ ಅನ್ವೇಷಕರು. ಪಾಣಿನಿಯ ಸಹೋದರರಾದ ಪಿಂಗಳ, ವ್ಯಾಡಿ ಮತ್ತು ವರರುಚಿಯೂ ಸನ್ಮಾನಿತರಾಗಿದ್ದರು.

ಆದರೆ ಪಾಣಿನಿಯ ಸನ್ನಯನ ಮತ್ತು ಇತರರ ಸನ್ನಯನದಲ್ಲಿ ಸಭೆಯವರು ಭೇದ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪಾಣಿನಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಸಾವಿರ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳ ಪುರಸ್ಕಾರ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು.

ನಿಜ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಪಾಣಿನಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನನಾದ ಯಾವ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವದ ಯಾವ ವ್ಯಾಕರಣವೂ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಯ ವೈಶಾಲ್ಯ, ಕ್ರಮಬದ್ಧತೆ ಮತ್ತು ವಿರಾಟ್ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಅದರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹುಟ್ಟಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಗ್ರಂಥಗಳು ವಿಶ್ವದ ಇನ್ನಾವ ಕೃತಿಯ ಮೇಲೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಪಾಣಿನಿಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ವಿಷಮ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ವೈದಿಕ ಭಾಷೆಯ ಯುಗ ಕಳೆದಿತ್ತು. ಹೊಸ ವಿಷಯ, ಹೊಸ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳು ತಲೆ ಎತ್ತುತ್ತಿದ್ದವು. ಗೋದಾವರಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಹರಡಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿತು. ಪಾಣಿನಿಯು "ಭಗವಾನ್ ಪಾಣಿನಿ"ಯಾದ.

ಪಾಣಿನಿಯ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಸುಮಾರು ೪೮೦ ರಿಂದ ೫೨೦ರ ವರೆಗೆ ಇರಬಹುದೆಂದು ಊಹೆ.

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಪಾಣಿನಿಯನ್ನು ಒಂದು ಸಿಂಹ ಕೊಂದಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರು

ಸಿಕಂದರ ಯುನಾನಿನ ಮಹಾವೀರ. ಆತ ಯವನರ ದೇಶದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಅನೇಕ ದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದ. ಸಿಕಂದರನ ಹೆಸರು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ನಮಗೆ ಭಾರತದ ವೀರ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನ ನೆನಪಾಗುವುದು. ಆತನೇ, ರಾಜಪೋರಸ.

ಪೋರಸನನ್ನು ಪುರುವೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಈತ ತನ್ನ ಪರಾಜಯವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ, ವಿಶ್ವ ವಿಜಯಿಯೊಡನೆ ಸೆಣಸಿದ. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರೂ ಐಕಮತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಭಾರತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ತುಳಿತದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡಲಾರದಾದ. ಆದರೂ ಆ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಆತ ತೋರಿಸಿದ ಸಾಹಸ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಸರು ಅಮರವಾಯಿತು.

ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ಸೀಮಾಂತ ಪಂಜಾಬು, ಸಿಂಧು ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಮುಂದಿನ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲಾ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಅಶಕ್ತ ರಾಜ್ಯಗಳಾಗಿ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದವು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ರಾಜನೂ ತನ್ನನ್ನೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಶಾಸಕನೆಂದು ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ. ಈ ಭೂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ರಾಜರ ಮಧ್ಯೆ ಕದನ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಮೋಸ, ಕಪಟ, ಒಳಜಗಳ, ವೈರ, ಸ್ವಾರ್ಥಗಳದ್ದೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾಗಿತ್ತು.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಸಿಕಂದರ ಮಹಾಶಯ ದೇಶದ ಮೇಲೆ ದೇಶವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲೆಗೆ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕರು ಭಾರತವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಸ್ವಾಗತವಿತ್ತರು. ಇವರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ರಾಜ ಆಂಭಿಯ ಹೆಸರು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮೊದಲಲ್ಲಿದೆ. ಪುರು ಮತ್ತು ಅಭಿಸಾರದ ರಾಜರ ಮೈತ್ರಿ ಆಂಭಿಯ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕುಕ್ಕಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುವಿಗೆ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಲು

ಸಿಕಂದರನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದ. ಸಿಕಂದರನು ಧನಪಿಶಾಚಿಯಾದ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ರಾಜನಿಗೆ ೪ಲ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುವರು, ಬದಲಾಗಿ ಆತ ಸಿಕಂದರನಿಗೆ ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟ. ಈ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವಾರ್ಥವೆಂದರೆ ಪುರುವಿನ ಅಪಮಾನ.

ಸಿಕಂದರ ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಾಗ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ಒಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗುವುದಕ್ಕೆ ಅವನಿಗೆ ಅವಕಾಶಕೊಡಬಾರದೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವನೊಡನೆ ಕಾದಾಟವೂ ಆಯಿತು. ಹೇಗೆ ಕಾದಾಡಿದ್ದು ಗೊತ್ತೇ? ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಐಕಮತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಹೋರಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಾಯಿತು. ವಿಶ್ವವಿಜಯೀ ಸಿಕಂದರನ ಅನುಭವೀ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದೆ ಈ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ರಾಜರುಗಳು ಏನು ತಾನೆ ಮಾಡಬಲ್ಲರು! ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಸಿಕಂದರನ ಮುಂದೆ ಉರುಳಿದರು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ಆಂಭಿ, ಪುಷ್ಕಲಾವತಿಯ ಸಂಜಯ, ಕಾಬೂಲಿನ ಕೋಫಾಯಸ, ಅಶ್ವಜಿತ್, ಶಶಿಗುಪ್ತ ಮುಂತಾದವರು ಸಿಕಂದರನಿಗೆ ಆಮಂತ್ರಣವಿತ್ತದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ರಾಜರುಗಳ ಪರಾಜಯ ನೋಡಿ ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟಿದರು.

ಪುರು ಒಬ್ಬ ವೀರನಾದ ಅರಸು. ಪರದೇಶದವನೊಬ್ಬ ತನ್ನ ನಾಡನ್ನು ಮೆಟ್ಟುವುದು ಅವನಿಗೆ ಸಹನೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದವರೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು, ಇಷ್ಟೇ ಏಕೆ? ಅಭಿಸಾರದ ರಾಜನೂ ಮೋಸಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಸಿಕಂದರ ತಕ್ಷ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ, ಅಭಿಸಾರದ ನರೇಶನು ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಉಪಾಯನ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೆ ಪುರು ಏಕಾಂಗಿಯಾದರೂ ತನ್ನ ಗುರಿಯಿಂದ ವಿಚಲಿತನಾಗದೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾದ.

ಸಿಕಂದರ ಬಿರುಗಾಳಿಯಂತೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದ. ಕಪಿಶಾ ಮತ್ತು ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಇವನನ್ನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರಿಯರಾದ ರಾಜರುಗಳು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತರು. ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಸೋಲೊಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ಸಿಕಂದರ ಸಿಂಧುನದಿಯನ್ನು ತಲುಪಿದಾಗ ಆಂಭಿಯು ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ೭೦೦ ಕುದುರೆ ಸವಾರರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ತನ್ನ

ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯನ್ನು ಅವನ ಅಧೀನ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ. ಸಿಕಂದರನು ಸಿಂಧುವನ್ನು ದಾಟಿ ತಕ್ಷಶಿಲೆಗೆ ತಲುಪಿದ.

ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಂಭಿಯು ಸಿಕಂದರನನ್ನೂ, ಅವನ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ವೈಭವದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದ. ಆಂಭಿಯು ಪುರುವಿಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪೂರ್ವ ದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಸಿಕಂದರ ಪಿತೂರಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ.

ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಿಂದ ಪುರುವಿಗೆ ತನ್ನ ಅಧೀನನಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಿಕಂದರ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಆದರೆ ಪುರು ವೀರನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯೂ ಹೌದು. ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಯಾಗುವೆನೆಂದು ಉತ್ತರ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಿಕಂದರನ ಕೋಪ ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿತು. ಆಂಭಿಯೂ ಉರಿಯುವ ಬೆಂಕಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಸುರಿದ. ಸಿಕಂದರ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಆಂಭಿಯ ೫೦ ಸಾವಿರ ಸಿಪಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಹೊರಟು ಜೇಲಮ್ ನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ದಡದಲ್ಲಿ ನಿಂತನು. ಪೂರ್ವದ ದಡದಲ್ಲಿ ಪುರುವಿನ ಸೇನೆಯೂ ನಿಂತಿತ್ತು. ಮಳೆಯ ಕಾರಣ ನದಿಯು ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಜೇಲಮ್ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವುದು ಸುಲಭವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ನದಿಯ ಆ ಕಡೆ ಪುರುವಿನ ವಿಶಾಲ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ೩೦ ಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳುಗಳೂ ೪ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆ ಸವಾರರೂ ೩೦೦ ರಥಗಳೂ ೩೦೦ ಆನೆಗಳೂ ಇದ್ದುವು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಸಿಕಂದರನ ಸೈನ್ಯದ ಜಂಘಾಬಲವೇ ಉಡುಗಿತು.

ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವುದೇ ಅಪಾಯ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ ಮೇಲೂ ಪುರುವಿನ ಸೈನ್ಯ ಅರೆದು ಹಾಕಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಅನೇಕ ವಾರಗಳವರೆಗೆ ಎರಡು ಕಡೆಯ ಸೈನ್ಯಗಳೂ ಎರಡು ದಡಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದುವು. ಆದರೆ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಜಡಿಮಳೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸಿಕಂದರ ಕೆಲವು ಸಿಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುರುವಿನ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುದ್ದಿಯೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಜೇಲಮ್ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲೇ ಸುಮಾರು ೧೭ ಮೈಲಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ದೂರ ಅವರನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ನದಿಯನ್ನೂ ದಾಟಿ ನಿಂತನು. ಸಿಕಂದರ ಮತ್ತು ಪುರುವಿನ ಸೈನ್ಯಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟವಿತ್ತು. ಆದಕಾರಣ ಪುರುವಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಬರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲವಾದನಂತರ ಸಿಕಂದರನ

ಸೈನ್ಯ ನದೀ ದಾಟುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಅವನು ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ೨ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆ ಸವಾರರನ್ನೂ, ೧೨೦ ರಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಆ ರಸ್ತೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಕಳುಹಿಸಿದ. ಆದರೆ ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಸಿಕಂದರನ ಸೈನ್ಯ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಯಾಗಿತ್ತು.

ಯುದ್ಧ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುರುವಿನ ಮಗ ಮೃತನಾದನು. ಜೊತೆಗೆ ಪುರುವಿನ ನಾನ್ನೂರು ಸೈನಿಕರು ಮೃತರಾದರು. ಪುರು ಈ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಯುತ್ತಲೇ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾಂಶ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಿಕಂದರನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಹೊರಟ. ಪುರುವಿಗೆ ತನ್ನ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸವಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆನೆಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಕಾಲಾಳುಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದ್ದ. ಈ ಸೈನಿಕರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಧನುಸ್ಸುಗಳಿದ್ದುವು. ಕಾಲಾಳುಗಳ ಎರಡು ಕಡೆ ಕುದುರೆ ಸವಾರರೂ ಅವರ ಮುಂದೆ ರಥಗಳೂ ಇದ್ದವು.

ಅತ್ತ ಮುಂಭಾಗದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಿಕಂದರ ಪುರುವಿನ ವ್ಯೂಹರಚನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ದಂಗಾದ. ಅವನ ಕಾಲಾಳುಗಳು ಹಿಂದಿದ್ದರು. ತುಸುಹೊತ್ತು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆದ ಮೇಲೆ ಸಿಕಂದರ ತಾನೇ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಸಜ್ಜಾಗುತ್ತಿದ್ದ. ಪುರುವಿನ ಆನೆಗಳನ್ನು ಅಂಗಹೀನಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿಕಂದರನ ಆಲೋಚನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಪುರುವಿನ ಬಲಗಡೆ ಇರುವ ಸೈನ್ಯದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಕುದುರೆ ಸವಾರರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪುರುವಿನ ಸೈನ್ಯದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ.

ಸಿಕಂದರ ತನ್ನ ಯೋಜನೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದಾಗ ಪುರುವಿನ ಕುದುರೆ ಸವಾರರು ಕಂಗಾಲಾದರು. ಸೈನ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಕೋಲಾಹಲವೇ ಆಯಿತು. ಅತ್ತಲಿಂದ ಸಿಕಂದರನ ಆಕ್ರಮಣವು ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಭಾರತೀಯ ಸೈನಿಕರು ಆನೆಯ ಬಳಿ ಶರಣಾಗತರಾದರು. ಆನೆಗಳಾವರೋ ಸಿಕಂದರನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತುಳಿಯತೊಡಗಿದುವು. ಆದರೆ ಸಿಕಂದರನ ಆಕ್ರಮಣದ ಕಾರಣ ಪುರುವಿನ ಸೈನ್ಯ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿತು. ಹಿಂದೆ ನದಿ ಬೇರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಭಾರ ಬಿದ್ದಿತು. ಅವು ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದು ಮುಂದೆ ಇದ್ದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತುಳಿಯತೊಡಗಿದುವು. ಕಡೆಗೆ ಪುರುವಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನೇ

ತುಳಿಯತೊಡಗಿದರೂ ಆತ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ನಿಂತ. ಆಗ ಆಂಭಿ ಮುಂದೆ ಬರುವುದು ಕಾಣಿಸಿತು. ಅವನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಪುರುವಿನ ರಕ್ತ ಕುದಿಯತೊಡಗಿತು. ಆವೇಶದಿಂದ ಆಂಭಿಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ ಆದರೆ ಆ ಹೇಡಿ ಹೇಗೋ ತಲೆಮರಸಿ ಬದುಕಿ ಓಡಿದ.

ಈ ವೇಳೆಗೆ ಪುರುವಿನ ಸೈನ್ಯವೆಲ್ಲಾ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿತ್ತು, ಆದರೂ ಆತ ಹೆದರಲಿಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯ ಸುಪುತ್ರನ ಈ ರಣ ಕೌಶಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಿಕಂದರನೇ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾದ. ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಸುಡಲು ಸಿಕಂದರ ಪುರುವಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಆದರೆ ಪುರು ಅದೊಂದಕ್ಕೂ ಕಿವಿಗೊಡದೆ ಕಾದಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ. ಕಡೆಗೆ ಸಿಕಂದರ ಪುರುವಿನ ಹಳೆಯ ಗೆಳೆಯನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಈ ವೇಳೆಗೆ ಪುರು ನೀರಡಿಕೆ ಮತ್ತು ಆಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲಿದ್ದ. ಆನೆಯಿಂದ ಇಳಿದು ತನ್ನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಿಕಂದರನ ಬಳಿ ಹೊರಟ. ಪುರುವಿನ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಿಕಂದರ ಪುಳಕಾಂಕಿತನಾದ. ಪುರುವಿನ ಕಡೆ ನೋಡಿ ಸಹೃದಯದಿಂದ ಕೇಳಿದ. "ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಲಿ" ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪುರು ಗರ್ವದಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ "ಒಬ್ಬ ದೊರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದೊರೆಯೊಡನೆ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕೋ ಹಾಗೆ" ಎಂದು ಉತ್ತರವಿತ್ತ.

ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಿಕಂದರ ಗದ್ಗದನಾದ. ಆತ ಸ್ವತಃ ವೀರ. ವೀರತೆಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಅರಿತಿದ್ದ. ಪುರುವಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ.

ಇದು ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಪಣಮಾಡಿ ವಿದೇಶೀ ಬಿರುಗಾಳಿಯನ್ನು ತಡೆದ ವೀರನ ಕಥೆ. ಪುರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಸಿಕಂದರನ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಭಾರತೀಯ ಸೈನಿಕರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು ಆಟವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅರಿವಾಯಿತು. ಈ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವೆಂದರೆ ಭಾರತವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಆಸೆ ಬಿಟ್ಟು ಸಿಕಂದರ ಯೂನಾನಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಲೇಬೇಕಾಯಿತು.

ಚಾಣಕ್ಯ

ಕ್ರಿ. ಪೂ. ಸುಮಾರು ೪೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಚಾಣಕ್ಯನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷನು ಜನಿಸಿದನು. ಆತ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಯುನಾನಿ ಶಾಸಕರನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿ, ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಭಾರತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ತಳಹದಿ ಹಾಕಿದ. ಚಾಣಕ್ಯನು ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ರಾಜನೀತಿಜ್ಞ, ಚತುರೋಪಾಯದಲ್ಲೂ ಕೂಟ ನೀತಿಯಲ್ಲೂ ಅದ್ವಿತೀಯ. ಆತನ ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದಲೇ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನಿಗೆ ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜನಾದ ನಂದನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ತಾನು ಅವನ ಸಿಂಹಾಸನವೇರಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾಯಿತು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಚಾಣಕ್ಯನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ.

ಚಾಣಕ್ಯನು "ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ"ವನ್ನು ಬರೆದ. ಅದು ಅವನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಅವನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆಗಿನ ಭಾರತದ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಶಾಸನ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿವೆ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದುತ್ತಲೇ ಅದರ ಕರ್ತೃವಿನ ಆಳವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ದೂರದರ್ಶಿತ್ವ ಮತ್ತು ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಅನುಭವ ವಾಗುವುದು. ಈ ವಿದ್ವಾಂಸನು ರಾಜನೀತಿಜ್ಞರ ಹಾಗು ಕೂಟನೀತಿಜ್ಞರ ಪರಂಪರೆ ಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನು.

ಆತನ ಬಾಲ್ಯ ಜೀವನದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮನೋರಂಜಕ ಘಟನೆಯೊಂದು ಈ ರೀತಿ ಇದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಚಾಣಕ್ಯನ ತಾಯಿ, ಮಗನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿ ಅತ್ತಳು. ತಾಯಿ ಈ ರೀತಿ ಅಳುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಚಾಣಕ್ಯನಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. "ಅಮ್ಮ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಹೀಗೇಕೆ ಅಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ" ಎಂದು ಕೇಳಿದ.

ಆಕೆ "ನಿನಗೆ ದೊಡ್ಡ ರಾಜನಾಗುವ ಭಾಗ್ಯವಿದೆ, ರಾಜನಾದಾಗ ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ನೀನು ಖಂಡಿತ ಮರೆತುಬಿಡುವೆ. ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸುತ್ತಲೇ ಕಣ್ಣೀರು ಬಂದಿತು" ಎಂದಳು.

ಚಾಣಕ್ಯನಿಗೆ ಮತ್ತೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗಿ "ರಾಜನಾಗುವ ಯೋಗ ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದು ನಿಮಗೆ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು" ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಆಕೆ "ಮುಂದಿರುವ ಎರಡು ಹಲ್ಲುಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ" ಎಂದಳು.

ಚಾಣಕ್ಯನಿಗೆ ತಾಯಿಯ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ತಿಳಿಯಿತು. ಆತ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಹೋಗಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಹಾಕಿ ಒಳಗೆ ಬರುತ್ತಲೇ ತಾಯಿಗೆ "ನೋಡಮ್ಮ ಹಲ್ಲನ್ನೇ ಮುರಿದಿದ್ದೇನೆ. ರಾಜ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಹಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ರಾಜನಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಇನ್ನು ನೀನು ನಿಶ್ಚಿಂತಳಾಗಿರು. ನಾನು ರಾಜನಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮಮತೆಯ ಮುಂದೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುವೂ ತುಚ್ಛ"ವೆಂದನು.

ಈ ಕಥೆಯಿಂದ ಚಾಣಕ್ಯನು ಹೃದಯ ಎಷ್ಟೋ ಕೋಮಲವೆಂಬುವುದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಇದರ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗುಣವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅವನು ತನ್ನ ಅಪಮಾನವನ್ನಾಗಲೀ ದೇಶಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ತೊಂದರೆಯಾಗಲೀ ಉಂಟಾಗುವುದನ್ನು ಸಹಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ಬುದ್ಧಿ ಇವೆರಡು ಗುಣಗಳೂ ಚಾಣಕ್ಯನಲ್ಲಿದ್ದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಅವನ ದೃಢ ಸಂಕಲ್ಪದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಒಂದು ಕಥೆ ಹೀಗಿದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಚಾಣಕ್ಯ ಎಲ್ಲೋ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆ ಬೆಳೆದಿತ್ತು. ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಂದು ದರ್ಭೆ ಅವನ ಕಾಲಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿತು. ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಗಾಯವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ನೋವೂ ಆಯಿತು. ಚಾಣಕ್ಯನಿಗೆ ಬಹಳ ಕೋಪ ಬಂತು. ಒಡನೆಯೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ. "ಈ ದರ್ಭೆ ಗಿಡಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವವರೆಗೂ ಶಾಂತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ"ವೆಂದು ಕೂಡಲೇ ಒಂದೊಂದೇ ಗಿಡವನ್ನಾಗಿ ಕಿತ್ತುಹಾಕಿ ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿದ.

ಈ ಕಥೆ ನಿಜವಿರಲಿ, ಇಲ್ಲದಿರಲಿ ಅವನಿಗೆ ಭಯಂಕರ ಕೋಪವಿತ್ತೆಂಬುದು

ತಿಳಿಯುವುದು. ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆ ಅದನ್ನು ಪೂರೈಸದೆ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾಣಕ್ಯ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯು ಸಮಸ್ತ ವಿದ್ಯೆಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಂತೆ ಮಗಧದ ರಾಜಧಾನಿ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರವೂ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿತ್ತು. ಚಾಣಕ್ಯ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿದನಂತರ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರದ ಕಡೆ ಹೊರಟ.

ಆಗ ಮಗಧ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಧನನಂದ ಅಥವಾ ನಂದನೆಂಬ ರಾಜನಿದ್ದ. ಆತ ಶೂದ್ರ ಜಾತಿಯವ. ಬಹಳ ಲೋಭಿಯಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ತೆರಿಗೆ ಹಾಕಿ ಖಜಾನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಹಣ ಶೇಖರಿಸಿದ್ದ. ಚಾಣಕ್ಯ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ವೇಳೆಗೆ ನಂದನ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿತ್ತು. ದಾನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಂತೆ ಹಣವನ್ನು ಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಹಣ ಹಂಚಲು ಒಂದು ದಾನಶಾಲೆಯನ್ನು ತೆರೆದು, ಅದರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿದ್ದ. ಆ ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರಬೇಕಾಯಿತು. ಯಾಚಕರಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ನಾಣ್ಯಗಳವರೆಗೂ ದಾನ ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಿಗಿತ್ತು.

ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಚಾಣಕ್ಯನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು. ಚಾಣಕ್ಯ ಬರುತ್ತಲೇ ಅವನನ್ನು ದಾನಶಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷನನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿದರು.

ಚಾಣಕ್ಯ ಎಷ್ಟು ವಿದ್ವಾಂಸ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯವನಾಗಿದ್ದನೋ ಅಷ್ಟೇ ಕುರೂಪಿ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದವನಾಗಿದ್ದ. ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಒಮ್ಮೆ ನಂದ ಅವನನ್ನು ದರಬಾರಿಗೆ ಕರೆಸಿದ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ನಂದ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಚಾಣಕ್ಯನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಕೋಪ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಹೊರದೂಡಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞೆಯಿತ್ತ.

ಚಾಣಕ್ಯ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಈ ಅಪಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸಿಯಾನು? ಅವನಿಗೆ ಕೋಪ ಬಂತು. ಕ್ರೋಧ ತಪ್ತನಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಾ ಶಿಖೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ರಾಜನ ಕಡೆ ನೋಡಿ

"ನೀಚ, ನೆರೆದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಮಾಡಿದ ಅಪಮಾನಕ್ಕೆ ಬದಲು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನನ್ನೂ ನಿನ್ನ ವಂಶವನ್ನೂ ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ ಮಗಧದ ರಾಜ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಬೇರೊಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠಕುಲದವನನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವವರೆಗೆ ಈ ಶಿಖೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಕೋಪಗೊಂಡು ಸಭೆಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು ಪಾಟಲೀಪುತ್ರದ ಮೂಲಕ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಭೇಟಿಯಾಯಿತು. ಈ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೇ ಮುಂದೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ರಾಜ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಇವೆ ಎಂದು ಚಾಣಕ್ಯನಿಗೆ ಅರಿವಾಯಿತು. ಅವನನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ತಕ್ಷಶಿಲೆಗೆ ಹೋದ. ಇಲ್ಲೇ ಅವನಿಗೆ ಏಳೆಂಟು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನನ್ನಾಗಿಸಿದ. ಮುಂದೆ ಈ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಂದಲೇ ನಂದ ವಂಶ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿತು.

ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಚಾಣಕ್ಯನ ಬಳಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರು ವಾಗಲೇ ಮ್ಯಾಸಿಡೋನಿಯಾದ ರಾಜ ಸಿಕಂದರನು ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೨೭ರ ಹಿಂದಿನ ಮಾತು. ಯುನಾನಿನ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರ ಪಡೆದು ಸಿಕಂದರನ ಸೈನ್ಯ ಇರಾನನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಾ ಭಾರತದ ಕಡೆ ಬಂದಿತು. ಸಿಕಂದರ ವಿಶ್ವವನ್ನೇ ಗೆಲ್ಲುವ ಕನಸು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ.

ಸಿಕಂದರನು ಬಂದಾಗ ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದ ಸಿಂಧುನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ಯವನರ ಸುಸಂಘಟಿತ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದೆ ಇವು ನಿಲ್ಲದಾದುವು. ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಎದುರಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಪುರುವೇ ಮೊದಲಿಗ. ಅವನು ಹೇಗೆ ಈ ಸುಂಟರಗಾಳಿಯನ್ನು ತಡೆದನೆಂಬ ಕಥೆ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಭಾರತ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ವಿಶ್ವದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲೇ ನೆನಪಿಡು ವಂತಹ ಒಂದು ಘಟನೆ. ಬೇರೆ ರಾಜರಂತೆ ಪುರು ಸಹ ಸೋಲೊಪ್ಪಿದ. ಆದರೆ ಯವನ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಭಾರತೀಯರೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವುದೂ, ಕಲ್ಲಿಗೆ ತಲೆ ಹೊಡೆದು

ಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಒಂದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ. ವ್ಯಾಸ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ತಾನು ಗೆದ್ದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಸುಬೇದಾರ ನನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ಸಿಕಂದರ ಹಿಂತಿರುಗಿದ.

ಒಳ ಜಗಳದ ಕಾರಣ ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯವನರ ರಾಜ್ಯ ಹೇಗೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಚಾಣಕ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತರು ನೋಡಿದರು. ಸಿಕಂದರನು ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಮೇಲೆ ಭಾರತವನ್ನು ಯವನರ ಶಾಸನದಿಂದ ಮುಕ್ತ ಗೊಳಿಸುವ ಭಾರವನ್ನು ಚಾಣಕ್ಯನು ಹೊತ್ತನು. ಪರದೇಶದವರ ಶಾಸನ ಒಂದು ಕಳಂಕ ಎಂಬುದು ಚಾಣಕ್ಯನ ಮತ. ಇದರಿಂದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅವನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಚಾಣಕ್ಯ ಕೆಲವು ಬೆಟ್ಟದ ರಾಜರುಗಳನ್ನೂ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ.

ಚಾಣಕ್ಯನ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಯುದ್ಧ ಕೌಶಲ್ಯದ ಕಾರಣ ಸಿಕಂದರನ ಆಕ್ರಮಣವಾದ ಮೂರೇ ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಭಾರತದ ಭೂಮಿಯಿಂದ ವಿದೇಶಿಗಳಾದ ಯವನರ ರಾಜ್ಯವೆಲ್ಲ ನಿರ್ನಾಮವಾಯಿತು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ವಿದೇಶಿ ಗಳ ಯಾವ ಚಿಹ್ನೆಯೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಇದಾದನಂತರ ಚಾಣಕ್ಯನ ದೃಷ್ಟಿ ಮಗಧದ ಕಡೆ ಹೊರಟಿತು. ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ನೆನಪಾಯಿತು. ನಂದ ವಂಶವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ.

ಚಾಣಕ್ಯ ಹೇಗೆ ತನ್ನ ಕುಟಿಲ ನೀತಿಯಿಂದ ನಂದನ ವಿರುದ್ಧ ಷಡ್ಯಂತ್ರ ಒಂದನ್ನು ರಚಿಸಿದ, ಹೇಗೆ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಷಡ್ಯಂತ್ರವನ್ನು ಸಫಲ ಗೊಳಿಸಿದ ಇವುಗಳ ಕಥೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು. ವಿಶಾಖದತ್ತನ "ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸ" ವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಕಥೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಕುಟಿಲ ನೀತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಚಾಣಕ್ಯ ನಂದವಂಶವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ಮಗಧದ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ಮಗಧ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ.

ಚಾಣಕ್ಯ ತ್ಯಾಗಿಯೂ ಹೌದು, ಎಂದೂ ಆತ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿರಲು ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಂತಹ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದ ಸಾಮ್ರಾಟನಿಗೆ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯಾದರೂ ಕುಟೀರದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಸಾಧಾರಣ ಊಟಮಾಡಿ ಸರಳ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವನ ಆಜ್ಞೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಸ್ವತಃ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೇ ಅವನ ಮುಂದೆ ತಲೆಬಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ.

ಚಾಣಕ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕ್ರಮವಿತ್ತು. ರಾಜತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಗಣತಂತ್ರ. ಗಣತಂತ್ರದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕ್ರಮ ಈಗಿನ ಕಾಲದಂತೆ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜನಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ತಂತ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಚಾಣಕ್ಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಗಣತಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಶಾಸನವಾದ ರಾಜತಂತ್ರವೇ ಕ್ಷೇಮ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಗಣತಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಲು ಸಮ್ಮತಿ ಇತ್ತನು.

ರಾಜನ ಆದರ್ಶ ಪ್ರಜಾಕಲ್ಯಾಣ, ಎಂಬುದು ಅವನ ಮತ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಸುಖದ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಸುಖವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದವನೇ ನಿಜವಾದ ರಾಜ. ತನ್ನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಜಾಸುಖವೇ ರಾಜನ ಸುಖ. ಪ್ರಜಾಹಿತವೇ ರಾಜನ ಹಿತ. ತನ್ನ ಸುಖವನ್ನು ರಾಜ ನೋಡಕೂಡದು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸುಖವಾಗಿಡುವುದರಲ್ಲೇ ರಾಜನ ಹಿತ ಇರುವುದು ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮುಂದೆ ವೇದಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಡುವುದು ತಪ್ಪಂತೆ. ರಾಜಧರ್ಮ, ಮಂತ್ರಿ ಪರಿಷತ್ತು, ರಾಜ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಾಜ್ಯದ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ನ್ಯಾಯ, ವಿದೇಶ ನೀತಿ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಅವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಚಾಣಕ್ಯ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನವೂ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹವೂ ಧರ್ಮಸಮ್ಮತ ಪದ್ಧತಿಗಳೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಹೊಸದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಹಾಪುರುಷ ಚಾಣಕ್ಯನ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಚಾಣಕ್ಯಪುರಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿದೇಶಿ ರಾಜದೂತರು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವದ ರಾಜದೂತರು ಒಂದುಗೂಡುವರೋ ಅದಕ್ಕೆ

ಚಾಣಕ್ಯಪುರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತಾವ ಹೆಸರು ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯುಕ್ತವಾದೀತು. ಕುಟಿಲ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದ ಚಾಣಕ್ಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ "ಚಾಣಕ್ಯಪುರಿ" ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತ ಈ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿ.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯ

ಮಹಾವೀರ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತವು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಹಂಚಿಹೋಗಿ ರಾಜರುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಈ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವಂತಹ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜ ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯ.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕಾರಣ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನು ಭಾರತದ ಪ್ರಥಮ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಾಮ್ರಾಟನೆಂದು ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಂದ ಮುಂದೆ ಭಾರತದ ಕ್ರಮಬದ್ಧ ಇತಿಹಾಸ ದೊರಕುವುದು.

ಉತ್ತರಭಾರತ ಮತ್ತು ಒಂದು ಎಲ್ಲೆಯವರೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತ ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಸಂಘಟಿತವಾದ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗಗಳಾದ ಕಥೆಯೇ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಕಥೆ. ಅವನ ಕಥೆ ಭಾರತದ ರಾಜನೈತಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಐಕ್ಯದ ಕಥೆಯಾಗಿದೆ.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಬುದ್ಧ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದ ಶಾಕ್ಯ ವಂಶದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯೇ ಮೌರ್ಯವಂಶ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ತಂದೆ ಮೌರ್ಯ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸರದಾರನಾಗಿದ್ದ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮಾತೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಯುದ್ಧ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅವನ ತಂದೆ ಮೃತನಾದನಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ಯಾರೂ ಸಹಾಯಕರಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಸೋದರಮಾವ ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಮಗಧದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಪಾಟಲಿಪುತ್ರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದನು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಜನನವಾಯಿತು. ತಾಯಿಗಾದರೋ ಉದರ ಪೋಷಣೆಯೇ

ಕಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ಮಗುವನ್ನು ಸಾಕುವ ಭಾರ ಬೇರೆ. ಈ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನೋಡಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಮಾವ ತನ್ನ ತಂಗಿಗೆ "ಮಗುವನ್ನು ಯಾವನಾದರೂ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟೆಗಿರುವವನ ಬಳಿ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಬಿಟ್ಟುಬರಬೇಕು. ಇದೊಂದೇ ದಾರಿ ಉಳಿದಿರುವುದು. ಅನಾಥ ಮಗುವನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಗುವನ್ನು ಸಾಕುವ ಭಾರವೂ ಇಲ್ಲಿ ಹಸಿವಿನಿಂದ ಒದ್ದಾಡುವ ಕಷ್ಟವೂ ಮಗುವಿಗೆ ತಪ್ಪುತ್ತದೆ" ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ.

ಕಡೆಗೆ ಹಾಗೆಯೇ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ಒಂದು ಹಸುವಿನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬಂದಳು. ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ಆ ಹಸುಗಳ ಮಾಲೀಕ ಒಬ್ಬ ದಯಾಳುವಾದ ಗೊಲ್ಲ. ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಗುವನ್ನು ನೋಡಿ ಮನೆಗೊಯ್ದು ದೊಡ್ಡವನಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಬೇಡನಿಗೆ ಮಾರಿಬಿಟ್ಟ. ಆ ಬೇಡ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ದನ ಮೇಯಿಸುವ ಕೆಲಸ ಒಪ್ಪಿಸಿದ.

ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆ "ಬೆಳೆಯುವ ಪೈರು ಮೊಳಕೆಯಲ್ಲಿ" ಎಂದು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ನಾಯಕನ ಗುಣವು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಬೇರೆ ಹುಡುಗರೊಡನೆ ದನ ಮೇಯಿಸಲು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಊರಾಚೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ. ದನ ಮೇಯಿಸುವಾಗ ಹುಡುಗರು ರಾಜ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗಾಡುವಾಗ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ರಾಜನಾಗಿ ಗರ್ವದಿಂದ ಮಣ್ಣು ದಿಣ್ಣೆಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಮಿಕ್ಕ ಹುಡುಗರು ದರಬಾರಿಗಳಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಕುಳಿತಿರು ತ್ತಿದ್ದರು. ಇಬ್ಬರು ಹುಡುಗರು ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳವಾಡಿ ನ್ಯಾಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನ ಬಳಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಅವರ ದೂರನ್ನು ಕೇಳಿ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ತೀರ್ಪು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ. ಹುಡುಗರ ಈ ಆಟವನ್ನು ನೋಡಿ ಹಳ್ಳಿಯವರು ಪ್ರಸನ್ನ ರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜನಂತೆ ನಟಿಸುವ ಹುಡುಗ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮುಂದೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಾರತದ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿ ಸಾಮ್ರಾಟನಾಗುವನೆಂದು ಅವರಿಗೇನು ಗೊತ್ತಿತ್ತು?

ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಜೀವನ ಪರ್ಯಂತ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ದನ ಮೇಯಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದನೇನೋ. ಆದರೆ ವಿಧಿಯ ಕೈವಾಡವೇ ಬೇರೆಯಾಗಿತ್ತು. ಒಂದು ದಿನ ಹುಡುಗರೊಡನೆ ರಾಜಪ್ರಜೆಗಳ ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅತ್ತಲಿಂದ ಹೋಗುತ್ತ ಲಿದ್ದ ಚಾಣಕ್ಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟವನ್ನು ನೋಡಿ ನಿಂತ. ಆತನ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ

ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಗುಪ್ತ ಯೋಗ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿತು. ಆಟ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ಸಮೀಪ ಕರೆದು ಎಲ್ಲಾ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿದ. ಅನಂತರ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಮಾಲಿಕನಾದ ಬೇಡನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಆ ಬೇಡನಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕರ್ಷಾಪಣ (ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಣ್ಯದ ಹೆಸರು). ಕೊಟ್ಟು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ಕೊಂಡು ಪಾಟಲಿ ಪುತ್ರದಿಂದ ತಕ್ಷಶಿಲೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ. ಮುಂದೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಅದೃಷ್ಟವೇ ಬೇರೆ. ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಚಾಣಕ್ಯ ಏಳೆಂಟು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಿದ.

ಈ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಭೇಟಿಯು ಅವರಿಬ್ಬರ ಜೀವನದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನೇ ಬದಲಿಸಿತು. ಈ ಘಟನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಆ ಕಾಲದ ಭಾರತದ ರಾಜನೈತಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯ ಮೇಲೂ ದೃಷ್ಟಿ ಹೊರಳಿಸುವುದು ಆವಶ್ಯಕ. ಚಾಣಕ್ಯನ ಬಳಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ಯವನರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮತ್ತು ಚಾಣಕ್ಯ ಇಬ್ಬರೂ ಆಕ್ರಮಣದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಭಾರತದ ರಾಜರ ಬಳಿ ಒಳಜಗಳ ಮತ್ತು ದೌರ್ಬಲ್ಯದಿಂದ ಲಾಭ ಪಡೆದು ಹೇಗೆ ಸಿಕಂದರ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾರತವನ್ನು ಪರತಂತ್ರಗೊಳಿಸಿದ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಇಬ್ಬರೂ ಕಂಡರು. ಇಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಪರಾಜಯದ ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚುತ್ತಿತ್ತು. ಸಿಕಂದರ ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ತನಕ ಮೌನವಾಗಿದ್ದು ಅವನು ಹೊರಡುತ್ತಲೇ ಇಬ್ಬರೂ ಭಾರತದ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಯವನರ ಶಾಸನವನ್ನು ಹೇಳಹೆಸರಿಲ್ಲದಂತೆ ನಾಶಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸತೊಡಗಿದರು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಅತ್ಯಂತ ವೀರ ಮತ್ತು ಸಾಹಸಿ. ಚಾಣಕ್ಯನ ಬಳಿ ಇದ್ದು ಯುದ್ಧ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸಿಕಂದರನಂತಹ ಯೋಗ್ಯ ಸೇನಾಪತಿಯು ಯುದ್ಧ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡಿ ಅರಿತಿದ್ದ. ಭಾರತ ಯೂನಾನಿಗಳ ನಡುವೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಯವನರ ಯುದ್ಧಕಲೆಯ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನೂ ಭಾರತೀಯರು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ

ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳನ್ನೂ ನೋಡುವ ಅವಕಾಶ ದೊರಕಿತು. ಇದರಿಂದ ದೊರೆತ ಪಾಠದಿಂದ ಸಮಯ ಬಂದಾಗ ಸರಿಯಾದ ಲಾಭವನ್ನೇ ಪಡೆದ.

ಯವನರನ್ನು ಭಾರತದಿಂದ ಓಡಿಸಲು ಚಾಣಕ್ಯನೊಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದ. ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡುವ ಭಾರ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವೂ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಸಿಕಂದರನ ವಿಜಯವು ಭಾರತೀಯರ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಮಣ್ಣೆರಚಿತ್ತು. ಅವನೊಡನೆ ಮತ್ತೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸೈನ್ಯ ಸಂಘಟನೆ ಮಾಡುವುದೂ ಸುಲಭ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಆ ಕೆಲಸ ಅಸಂಭವವೇ. ಆದರೆ ಚಾಣಕ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತರು ಅಸಾಧಾರಣ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು.

ಇಬ್ಬರೂ ಅಲೆದಲೆದು ಪಂಜಾಬಿನ ಜನಗಳಿಗೆ ವಿದೇಶಿ ಶಾಸನದ ವಿರುದ್ಧ ದಂಗೆ ಏಳಲು ಧೈರ್ಯವಿತ್ತರು. ಕ್ರಮೇಣ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಬಳಿ ಸೈನಿಕರು ಬರತೊಡಗಿದರು. ಪಂಜಾಬಿನ ಭೂಮಿ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹಿ ಯುವಕರಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು. ಯೋಗ್ಯ ನಾಯಕನ ಕೊರತೆ ಮಾತ್ರವಿತ್ತು. ಚಾಣಕ್ಯನಂತಹ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಂತಹ ಸೇನಾಪತಿ ದೊರಕಿದೊಡನೆ ಅವರಿಗೆ ಹೊಸ ಜೀವ ಬಂದಂತಾಯಿತು.

ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರುವಂತಹ ನವ ಯುವಕರಿಗೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಯುದ್ಧ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣವಿತ್ತು–ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವೊಂದನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದ. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಸಿಕಂದರ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಮೂರು ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಭಾರತವನ್ನು ಯವನರು ಬಿಟ್ಟುಹೋದದ್ದಲ್ಲದೆ ಅವರ ಗುರುತು, ಹೇಳಲು ಹೆಸರಿಲ್ಲದಂತೆ ಅಳಿದುಹೋಯಿತು.

ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾರತವನ್ನು ವಿದೇಶೀಯರಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ದೃಷ್ಟಿ ಮಗಧದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಮಗಧದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಯೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅವನ ಬಳಿ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವೊಂದಿತ್ತು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಬಳಿ ಇದ್ದ ಸೈನ್ಯವು ಮಗಧವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಲದೆಂದು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಚಾಣಕ್ಯನಂತಹ ಕುಶಲಿಯೂ, ತೀವ್ರಬುದ್ಧಿಯೂ ಆದ ಕುಟಿಲ ನೀತಿಜ್ಞನ

ಸಹಾಯವೊದಗಿತು. ಮಗಧದ ಶಾಸಕ ಧನನಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಅಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿದ್ದರು.

ಮಗಧವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಸೈನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಾಣಕ್ಯನ ಕುಟಿಲ ನೀತಿಯಿಂದ ಸಹಾಯ ದೊರೆಯಿತು. ಮಗಧದ ಸೈನ್ಯ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಲಕ್ಷ ಕಾಲಾಳುಗಳು, ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆ ಸವಾರರು, ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗುವ ಎರಡು ಸಾವಿರ ರಥಗಳೂ ಮೂರು ಸಾವಿರ ಆನೆಗಳೂ ಇದ್ದುವು. ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಎದುರುಬದರು ನಿಂತು ಸೋಲಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅಸಂಭವವೂ ಹೌದು. ಆದರೆ ರಾಜನ ನಿಜವಾದ ಶಕ್ತಿ ಪ್ರಜೆಯ ಸಂತೋಷ. ನಂದನ ಪ್ರಜೆಗಳು ಕೋಪಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಅತ್ತ ಚಾಣಕ್ಯ ತನ್ನ ಕುಟಿಲ ನೀತಿಯಿಂದ ನಂದನ ಅನೇಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮಗಧದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಮಗಧದ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸಿದ ಪಂಜಾಬನ್ನಂತೂ ಮೊದಲೇ ಗೆದ್ದಿದ್ದ. ಈಗ ಮಗಧದಂತಹ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೂ ವಶವಾಯಿತು.

ಮಗಧ ಹಾಗು ಪಂಜಾಬು ಗಡಿನಾಡುಗಳನ್ನು ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಉಳಿದ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಾಲಸೆಯಿಂದ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯವಿರುವ ತನಕ ಒಳಜಗಳವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಪರದೇಶದವರು ಲಾಭ ಪಡೆಯುವರೆಂಬುದನ್ನು ಆತ ನೋಡಿದ್ದ. ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಸಿಕಂದರನನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ್ದರೆ ಅಪಮಾನದಿಂದ ಅವನ ಮುಂದೆ ತಲೆಬಗ್ಗಿಸುವಂತಹ ಪ್ರಮೇಯವೇ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಳಜಗಳದ ಕಾರಣ ಸೋಲನ್ನನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು.

ಆರು ಲಕ್ಷ ಸೈನಿಕರುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯವೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟ. ಅವನನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ ರಾಜರು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೋಲೊಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಆಪತ್ತು ಕಾದಿತ್ತು. ಸಿಕಂದರನ ಮರಣದನಂತರ ಅವನ ಸೇನಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೋತಿ ಕಜ್ಜಾಯ ಹಂಚಿದ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ವೈಮನಸ್ಯ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕಲಹದಲ್ಲಿ ಸೇನಾಪತಿಯ ಕೈಮೇಲಾಯಿತು.

ಸಿಕಂದರನು ಜಯಿಸಿದ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಈಗ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಶಪಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದನೋ ಅದನ್ನು ಸೆಲ್ಯೂಕಸ್ ಮತ್ತೆ ಗೆಲ್ಲುವ ಛಲದಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ ದೊಡನೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದ. ಈ ಬಾರಿ ಆಂಭಿಯಂತಹ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕನೊಡನೆ ಅಲ್ಲ, ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸುಸಂಘಟಿತವಾದ ಭಾರತದ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಕಾದಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಸೆಲ್ಯೂಕಸನನ್ನು ಆಟವಾಡಿದಂತೆ ಸೋಲಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಆತ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ಹಿರಾತ, ಕಂಧಾರ, ಕಾಬೂಲಿನ ಕಣಿವೆ ಮತ್ತು ಬಲೂಚಿಸ್ಥಾನದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಮೆಗಸ್ತನೀಸನೆಂಬ ರಾಯಭಾರಿಯನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಬದಲಾಗಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಅವನಿಗೆ ಐನೂರು ಆನೆಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಿಕೆ ಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ.

ಹೀಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ರಾಜ್ಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂಗಾಳದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪಶ್ಚಿಮದ ಹಿಂದೂ ಕುಷ್ ಪರ್ವತದವರೆಗೆ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ನರ್ಮದಾ ನದಿಯವರೆಗೆ ಹರಡಿತ್ತು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದ ಅಥವಾ ಭಾರತ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಪರದೇಶದವರನ್ನು ಹೊಡೆ ದೋಡಿಸಿದನೆಂದು ಅವನಿಗೆ ನೀವು ಗೌರವ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಕೌಶಲ್ಯ ದಿಂದ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದ ಕಾರಣ ಅವನ ಹೆಸರು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ರಾಜ್ಯ ದೂರ ದೂರದವರೆಗೆ ಹರಡಿತ್ತು. ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವುದು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಸೌಕರ್ಯಗಳು ದುರ್ಲಭವಾಗಿದ್ದುವು. ಇಂದಿನಂತೆ ಮೋಟಾರು, ಹೊಗೆಬಂಡಿ, ಹಡಗುಗಳು ಆಗ ಇರಲಿಲ್ಲಿ. ಇಷ್ಟು ಕಷ್ಟಗಳಿದ್ದರೂ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನು ಬುದ್ಧಿ ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ಶಾಸನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ.

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಧಾನಿ ಸ್ವತಃ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೇ ಆಗಿದ್ದ. ಸೈನ್ಯ, ನ್ಯಾಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ನಿರ್ಣಯವೇ ಕೊನೆ. ಆತ ತಾನೇ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ

ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಸಾಮ್ರಾಟ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಬಹುದಿತ್ತೆಂದು ಮೆಗಸ್ತಾನೀಸನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಸಾಮ್ರಾಟನೇ ನಿಯುಕ್ತಿ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ದೇಶದ ಶಾಸನ ನಡೆಸಲು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ಒಂದು ಮಂತ್ರಿ ಪರಿಷತ್ತಿತ್ತು. ಕೇಂದ್ರ ಶಾಸನ ಹದಿನೆಂಟು ಭಾಗವಾಗಿ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು.

ಆಡಳಿತದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಪ್ರಾಂತವಾಗಿ ಹಂಚಲಾಗಿತ್ತು. ಮಗಧ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ರಾಜನೇ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ. ರಾಜನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ವಾದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಾಜವಂಶದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ರಾಜಕುಮಾರರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಗ್ರಾಮಾಡಳಿತ ಗ್ರಾಮಸಭೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಗ್ರಾಮದ ವೃದ್ಧರು ಅದರ ಸದಸ್ಯರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಗ್ರಾಮಸಭೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜಗಳದ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಅವರೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಪರಾಧಿಗಳಿಗೆ ದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ರಸ್ತೆ, ಸೇತುವೆ, ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗ್ರಾಮ ಸಭೆಯೇ ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸಕನಿಗೆ "ಗ್ರಾಮಿಕ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರು ಲಕ್ಷ ಕಾಲಾಳುಗಳು, ಮೂರು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಗಳು, ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ಆನೆ ಮತ್ತು ಎಂಟು ಸಾವಿರ ರಥಗಳಿದ್ದುವು. ಇವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಬೇರೆ ವಿಭಾಗವೇ ಇತ್ತು. ಸೈನ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿದೇಶೀ ರಾಜನೂ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯದೊಳಗೆ ಜನತೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಪೋಲೀಸ್ ವಿಭಾಗವಿತ್ತು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ದಂಡ, ನೀತಿ ಬಹಳ ಕಠಿನವಾಗಿತ್ತು. ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ತಪ್ಪಿಗೂ ಮರಣದಂಡನೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧವೇ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಜೆಗಳು ಸುಖಶಾಂತಿಯಿಂದ ಇದ್ದರು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ನೀರಾವರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ. ಬೆಟ್ಟದ ನದಿಯ ನೀರನ್ನು ಕಟ್ಟಿ "ಸುದರ್ಶನಝೀಲ" ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ಜಲಾಶಯ

ವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತವನ್ನು ಆತ ಸದಾ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ. ಆತ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದ. ರಸ್ತೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ದೂರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೈಲಿಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೆಡಿಸಿದ್ದ. ಪೇಶಾವರದಿಂದ ಪಾಟಲಿಪುತ್ರದವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ಸಾವಿರದ ನೂರು ಮೈಲು ಉದ್ದದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆಯನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ. ತನ್ನ ಇಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಆಡಳಿತದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತ ವಿಚಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಆಳಿದ. ಅವನ ಆಡಳಿತದ ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಬರಗಾಲ ಬಂದಿತು ಆ ವೇಳೆಗೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಜೈನ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾಗಿದ್ದ. ಆತ ತನ್ನ ಮಗ ಬಿಂದುಸಾರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಭದ್ರಬಾಹುವೆಂಬ ಜೈನ ಸಾಧುವಿನೊಡನೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರಿನ ಕಡೆ ಹೊರಟುಹೋದ. ಅಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಜೈನಧರ್ಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿಕೆ ಇದೆ.

ಅಶೋಕ

ಅಶೋಕ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ಹೆಸರು. ಕಾರಣ ದೇಶದ ಗೌರವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ ಮಹಾ ಪುರುಷರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಶೋಕನ ಹೆಸರು ಮೊದಲ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶೋಕ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನ ಮೊಮ್ಮಗ. ಮೌರ್ಯ ಬಹಳ ಪ್ರತಾಪ ಶಾಲಿ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅಶೋಕನಂತಹ ಅರಸು ಯಾರೂ ಹುಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತ ಬಿಂದುಸಾರನ ಮಗ. ಅಶೋಕನ ತಾಯಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಲದವಳು. ಅಶೋಕ ಬಹಳ ಕುರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ, ಬಿಂದುಸಾರ ಅವನನ್ನು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತ ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಸುಸೀಮನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದ.

ಸುಸೀಮ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ವಿದ್ರೋಹವನ್ನಡಗಿಸಲು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಬಿಂದುಸಾರ ರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾದ. ಆಗ ಅಶೋಕ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಸುಬೇದಾರನಾಗಿದ್ದ. ಅಲ್ಲೀ ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕನ ಮಗಳಾದ "ದೇವಿ"ಯೊಡನೆ ಪ್ರೇಮ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇವಳೇ ಮುಂದೆ ಅಶೋಕನ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಯಾದಳು. ಮಹೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸಂಘಮಿತ್ರೆಯರ ತಾಯಿಯಾದಳು.

ತಂದೆಯ ಅನಾರೋಗ್ಯದ ಸಮಾಚಾರ ಕೇಳುತ್ತಲೇ ಅಶೋಕ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಿಂದ ಪಾಟಲಿಪುತ್ರಕ್ಕೆ ಓಡಿ ಬಂದ. ಈಗ ಪಾಟ್ಣ ಇರುವ ಕಡೆಯೇ ಪಾಟಲಿಪುತ್ರವಿತ್ತು. ಇದು ಮೌರ್ಯರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು.

ತಂದೆಯು ಕಾಲವಾಗುತ್ತಲೇ ಅಶೋಕ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೭೨ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಬಿಂದುಸಾರನಿಗೆ ೧೬ ಜನ ರಾಣಿಯರಿದ್ದರೆಂದು ೧೦೧ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರೆಂದೂ, ಅವರಲ್ಲಿ ೯೯ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಂದು ಅಶೋಕ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಈ ಮಾತಿಗೆ

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ನಿಜ, ಆತ ಸುಸೀಮನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದ ಈ ಘಟನೆಯಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗಲಾಟೆಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಅಶೋಕನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಶೋಕ ಕ್ರೂರಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ಚಂಡಾಶೋಕನೆಂಬ ಹೆಸರು ಇಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಶೋಕನಿಗೆ ಅಶೋಕವರ್ಧನ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವು. ಕಳಿಂಗ ವಿಜಯದ ಬಳಿಕ ಆತನಿಗೆ ಧರ್ಮಾಶೋಕನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತು ಆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ರಾಜನೂ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಬಳಿಕ ಹೆಸರನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ಅಭಿಷೇಕದ ಹೆಸರು "ಪಿಯದಶಿ" (ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿ) ಇರಬೇಕು. ದೇವನಾಂಪ್ರಿಯ ಎಂಬುದು ಆತನ ಬಿರುದು. ಮಗಧ ಮತ್ತು ಶಾಂತಾವಸಾದ ಎಂಬ ಇನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಆದರೆ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಚಂಡಾಶೋಕನೆಂಬ ಹೆಸರೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದಿತು.

ಅಶೋಕ ಭಾರತವನ್ನು ಏಕಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿದ್ದ. ಆದರೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಅವನನ್ನು ಮಹಾತ್ಮನೆನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವದ ನೈತಿಕ ರೂಪವನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸಿದ್ದರಲ್ಲಿತ್ತು ಆತನ ಮಹತ್ವ. ಏಷ್ಯಾದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬುದ್ಧ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಕರುಣೆಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹರಡಿ ಪೂರ್ವ ಯೂರೋಪಿಗೂ ಪ್ರಚಾರಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದ.

ಅಶೋಕ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳಾಗಿತ್ತು. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ಅವನಿಗೆ ಬರುತ್ತಲೇ ಕಳಿಂಗದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋದ. ಇಂದು ಒರಿಸ್ಸಾ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಮಹಾನದಿ ಮತ್ತು ಗೋದಾವರಿ ನದಿಗಳ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕಳಿಂಗವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಳಿಂಗರು ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರಿಯರೂ, ಸಾಹಸಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಅಶೋಕ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಧೈರ್ಯಗುಂದದೆ ಅವನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು. ಘೋರ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಜನರು ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟರು. ೨೫ ಸಾವಿರ ಜನರು ಖೈದಿಗಳಾದರು. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಹಸಿವು ಮತ್ತು ರೋಗಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾದರು.

ಈ ಮಹಾನಾಶವು ಅಶೋಕನ ಹೃದಯವನ್ನು ಬದಲಿಸಿತು. ಚಂಡಾಶೋಕ

ಅಶೋಕನಾದ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಅವನ ಜೀವನ ಧರ್ಮ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಯಿತು. ರಣಭೇರಿ ಘೋಷಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಧರ್ಮ ಶಿಕ್ಷಣದ ಘೋಷಣ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸಿತು. ಈವರೆಗೆ ಚತುರೋಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ನಿಯುಕ್ತರಾದರು. ಧರ್ಮಘೋಷವೇ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಾಯಿತು. ರಾಜರುಗಳು ವಿಜಯಸ್ತಂಭವನ್ನು ನೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅಶೋಕ ಧರ್ಮಸ್ತಂಭವನ್ನು ನೆಡಿಸಿದ. ದಾನವೇ ಜೀವನದ ವ್ರತವಾಯಿತು. ಧನ ದಾನ ನಡೆಯಿತು. ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಬದಲು ಧರ್ಮವಿಜಯವು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಇರಾನಿನ ರಾಜ ಕಲ್ಲು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಬರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅಶೋಕ ಧರ್ಮಶಾಸನಗಳನ್ನೂ, ಶಿಲಾಲೇಖನಗಳನ್ನೂ ನೆಡಿಸಿದ. ಅನ್ಯರ ರಾಜನೀತಿಗಿಂತ ಈ ಧರ್ಮ ನೀತಿಯೇ ಅವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಿಯವಾಯಿತು.

ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅಶೋಕ ಕಾಶ್ಮೀರವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಶ್ರೀನಗರ ಮತ್ತು ನೇಪಾಳದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹೊಸ ನಗರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ.

ಬುದ್ಧನ ಜೀವಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಧರ್ಮ ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವ ಆಸೆ ಅವನಿಗೂ ಇದ್ದಿತು. ಅದರ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಏನೆಂಬುದನ್ನು ಆತ ಅರಿತಿದ್ದ. ಆ ಆಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದವನೆಂದರೆ ಅಶೋಕ.

ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಜೀವನವನ್ನೇ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ. ಅಶೋಕ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಪ್ರಜೆಗಳ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಈ ಧರ್ಮ ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಿದ. ಆತ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪಶುಬಲಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ. ಈ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭಂಗಮಾಡುವವರು ೫೦ "ಪಣ"ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸಾರಲಾಗಿತ್ತು. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬೇರೆ, ಪಶುಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಔಷಧಾಲಯಗಳಿದ್ದವು ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಪರದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಯಿತು. ಅಶೋಕ ಸ್ವತಃ ಧರ್ಮಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿದ.

ಅವನ "ಧರ್ಮಯಾತ್ರೆ"ಯೂ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಮೊದಲು ಬುದ್ಧನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿದ. ಅನಂತರ ದೇಶದ ಮಹತ್ವ

ಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುತ್ತಿದ. ಹೋದ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಗಳನ್ನು ಶಿಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿಸಿದ. ಶಿಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಫಲಕಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿದ. ಸ್ತಂಭಗಳು ಶಿಲಾಲೇಖನಗಳು, ಸ್ತೂಪಗಳು ಮತ್ತು ಗುಹೆಗಳು ರಾಜ್ಯದ ಆದ್ಯಂತ ತಲೆಯೆತ್ತಿದುವು. ಅವುಗಳು ಈಗಲೂ ಅವನ ಧರ್ಮಾನುರಾಗಕ್ಕೂ ಪ್ರಜಾವಾತ್ಸಲ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ. ಶಿಲಾಮಯವಾದ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಭಾರತದ ಕಲೆಯ ಅಮರ ನಿಧಿಗಳು. ಅಶೋಕನಿಗಿಂತ ಸಾವಿರ, ಒಂದೂವರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮುಂದಾಗಲೀ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುಂದರ ಕೆಲಸ ನಡೆದಿಲ್ಲ.

ಅಶೋಕನ ಇರಾನಿ ಅಧಿಕಾರಿ ತುಷಾಷ್ಪ "ಯವನ" ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಗಿರನಾರ ನದಿಯ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಅದ್ಭುತವಾದುದು. ಇಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ನಿರ್ಮಾಣ ಹುಡುಕಿದರೂ ಸಿಗಲಾರದು.

ಸ್ತೂಪಗಳ ಕಲೆಯಂತೂ ವಿಶ್ವಕ್ಕೇ ಅಶೋಕನಿತ್ತ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅಶೋಕನ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸದೆ ಇರಲಾರೆವು. ಸ್ತೂಪಗಳ ಜೋಡಣೆಯು ಇನ್ನಷ್ಟು ಚಂದವಾಗಿದೆ. ಅಶೋಕ ಇಂತಹ ೮೪ ಸಾವಿರ ಸ್ತೂಪಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಒಂದೇ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ಅಶೋಕ ಸ್ತಂಭಗಳು ೫೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಬಣ್ಣವೂ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲಿನ ಕೆತ್ತನೆ ಲೋಹದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಲೂ, ಇದೆ. ಕತ್ತಿನವರೆಗೆ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿಗಳಿಲ್ಲ. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಆನೆ, ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ ಇವು ಪ್ರತೀಕಗಳು. ಆನೆಯು ಬುದ್ಧ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಮಾಯೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಡಗುವುದರ ಪ್ರತೀಕ. ಎತ್ತು ಜನನದ, ಕುದುರೆ ಗೃಹತ್ಯಾಗದ, ಸಿಂಹ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರ ಜೀವನದ ಪ್ರತೀಕಗಳು ಈ ಪ್ರತೀಕಗಳ ಕೆಳಗೆ ತಲೆಕೆಳಗಾದ ಕಮಲಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಧ ವಿಧವಾದ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ಗಿಡ ಮರಗಳ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಈ ಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ ಹೋದಂತೆ ಸಪೂರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಕಲಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಕಲೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಎಷ್ಟು

ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದರ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯರನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಪ್ರತಿಭೆಯು ಆವಶ್ಯಕ. ಜೀವಂತವಾದ ಅಲ್ಲಿನ ಕಲೆಯನ್ನೂ, ಭದ್ರಾಕಾರವನ್ನೂ ಇಂದಿನ ಕಲಾಪ್ರೇಮಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೊಗಳಿದರೂ ದಣಿಯರು.

ಈ ಕಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಇರಾನ್ ಮತ್ತು ಯೂನಾನಿನ ಪ್ರಭಾವವಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯತೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ಉಳಿದಿದೆ. ಕಲಾವಿದರು ದೇಶೀಯರಾದುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ವಿದೇಶೀಯ ಕಲಾವಿದರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ದೇಶೀಯ ಕಲಾವಿದರು ಕೇವಲ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆದಿರಬಹುದು. ಎಲ್ಲೂ ಅನುಕರಣೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಲೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಪ್ರಗತಿ ಹೊಂದಿತು. ಶಿಲಾ ಲೇಖನಗಳ ಭಾಷೆ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಓಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ, ಭಾವಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಇದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯೂ ವಿಪುಲವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದು ಸೂತ್ರಗಳ ಕಾಲ.

ವಿದೇಶದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹರಡಲು ಅಶೋಕ ಮೂರನೆ ಧರ್ಮಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದ. ದೇಶದ ಅನೇಕ ಬೌದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಅಶೋಕನ ಗುರು ಮೊಗ್ಗಲಿಪುತ್ತ ಅದರ ಅಧ್ಯಕ್ಷ. ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯಿತು. ಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಒಂದು ಪರಿಷತ್ತನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಒಂಬತ್ತು ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ನಡೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲಾಯಿತು. ತಿಸ್ಸನ ಪುಸ್ತಕ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಥಾವಸ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು. ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಪ್ರಚಾರಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದರು. ಕಾಶ್ಮೀರ, ಗಾಂಧಾರ ಮತ್ತು ಲಂಕಾದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಕಾಲ ಪ್ರಚಾರ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಯಿತು.

ಅಶೋಕ ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ರಾಜದೂತರೊಡನೆ ಧರ್ಮದೂತರನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಸಮಸ್ತ ಪಶ್ಚಿಮ ಏಷಿಯಾದ ರಾಜ ಅಂತಿಯೋಕ, ಈಜಿಪ್ಟಿನ ರಾಜ ತುರಮಾಯ,

ಮ್ಯಾಸಿಡೋನಿಯಾದ ಅಂತೇಕಿನ್, ಉತ್ತರ ಆಫ್ರಿಕಾದ ಮಕ, ಇಸಾಯಿರಸದ ಅಲಿಕಸುಂದರ ಮುಂತಾದವರ ಆಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಆದರವಿದ್ದಿತು.

ಕಾಂಬೋಜ, ಗಾಂಧಾರ, ಸಾಮಕ, ಯೋನ (ಯುನಾನಿ) ಪಿತನಿಕ, ಭೋಜ, ರಾಷ್ಟ್ರಿಕ, ಕೇರಳಪುತ್ರ, ಚೋಳ, ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ (ಸಿಂಹಳ) ಸಾತಿಯಪುತ್ರ ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗಳು ಕರುಣೆ, ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಧರ್ಮದ ರಸ್ತೆಗೆ ಬಂದವು. ಆಂಧ್ರ, ಪಾರಿದ, ಕಳಿಂಗ ಮುಂತಾದ ಅಶೋಕನ ರಾಜ್ಯದ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಧರ್ಮ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿತು. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾದ ೧೩ನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಶೋಕ ಒಂದು ಮಂತ್ರಾಲಯವನ್ನು ತೆರೆದ. ಹಿಂದೆ ಗಡಿ ರಕ್ಷಕರಾಗಿ "ಅಂತ ಮಹಾ ಮಾತ್ರ", ನ್ಯಾಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ "ನಾಗರಿಕ ಮಹಾಮಾತ್ರ" ಮುಂತಾದ ಮಂತ್ರಿಗಳಿದ್ದರು. ಈಗ ಅವರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ "ಧರ್ಮ ಮಹಾಮಾತ್ರನೂ" ಸೇರಿದ.

ಈ ವಿಭಾಗದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ತಂಡವೊಂದು ಹಳ್ಳಿಹಳ್ಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಅಶೋಕನ ಧರ್ಮಸಂದೇಶವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಿತ್ತು. ಧರ್ಮವಿಜಯದ ಶಂಖಧ್ವನಿ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸಿತು. ಅವನ ಅಪ್ಪಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಜನತೆಯ ಹಿತರಕ್ಷಣೆ, ಅವರ ಸುಖದ ಉಪಾಯ ಮತ್ತು ಅನಾಥರಿಗೂ, ವೃದ್ಧರಿಗೂ ಸಹಾಯ ಒದಗಿಸುವ ಘೋಷಣೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಪರಾಧಿಗಳಿಗೂ ಸರಳ ದಂಡನೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಎಲ್ಲರೊಡನೆಯೂ ದಯೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಾಯಿತು.

ಜನಗಳ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಅಶೋಕ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನವಾಗಿ ದೇಶ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಪ್ರಜೆಗಳೇ ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದರು. ಜನರು ಹೇಗೆ ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವರೋ ಹಾಗೆ ಅಶೋಕನೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧನಿದ್ದ. ತಾನು ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿರಲಿ, ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿ, ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರಲಿ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸರಿ ತನ್ನನ್ನು ಕಾಣಲು ಯಾರಾದರೂ ಬಂದರೆ ತಕ್ಷಣ ಒಳಗೆ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ್ದ.

ಅಶೋಕ ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆ, ಅನ್ಯರ ಪ್ರಜೆ ಎಂದು ಭೇದ

ನೆಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ ಬೇರೂರಲು ಇದೇ ಕಾರಣ. ಆತ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿದ್ದ. ಮಹೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸಂಘಮಿತ್ರ ಇವರನ್ನು ಲಂಕೆಯಲ್ಲೂ, ಕುಸ್ತನ ಚೀನ ಮತ್ತು ಖೋತಾನದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದರು.

ಅಶೋಕ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಒಂದೇ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ. ಆತ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿ. ಅದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವು ಸಲ ಭಿಕ್ಷುವಾಗಿ ವಿಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತಂಗುತ್ತಲೂ, ಸ್ತೂಪಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ದೇಶವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಹರಡಿ ವಿಶ್ವದ ವಿಚಾರಧಾರೆಯಲ್ಲೇ ಒಂದು ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಜಾತಿಭೇದವಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಗಳು ತಮಗಿಷ್ಟ ಬಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಎಲ್ಲಾ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನೂ ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಯಾವುದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದ್ದ ಮೂರ್ಖತೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ.

ಧರ್ಮ ಅವನಿಗೆ "ಮಧುರ" ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ಉಪದೇಶವೇ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳ ಉಪದೇಶ. ಧರ್ಮಭೇದವಿರದ ಕಾರಣ ಜನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ್ದನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಬೌದ್ಧನಲ್ಲದವನನ್ನು ಬೌದ್ಧನಾಗೆಂದು ಎಂದೂ ಬಲಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಾರ್ಶನಿಕ ವಿವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆಯ ಸದಾಚಾರ ಅವನ ಧರ್ಮದ ಎರಡನೆಯ ಹೆಸರು.

ಅವನ ಉದಾರತೆಯ ಪರಿಣಾಮ ಒಳ್ಳೆಯದೇ ಆಯಿತು. ಜಾತಿ ಭೇದವೆಂಬ ವಿಷಸರ್ಪ ಸಮಾಜವನ್ನು ನುಂಗುವುದರಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಶೋಕ ತನ್ನ ಆದರ್ಶದ ಅಮೋಘ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆ ವಿಷವನ್ನಿಳಿಸಿದ. ಅವನ ಈ ಉದಾರತೆಯೇ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ದೇಶವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಹಾಗು ವಿಸ್ತಾರ ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವಾಗಿಸಿತು.

ಅಶೋಕನ ರಾಜ್ಯ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದಿನವರೆಗೂ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒರಿಸ್ಸಾದಿಂದ ಕಾಬೂಲಿನವರೆಗೂ ಹರಡಿತ್ತು. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರದೇಶಗಳಿದ್ದುವು. ತಕ್ಷಶಿಲೆ, ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ಕಳಿಂದ ಮತ್ತು ಇಸಿಲಾ (ದಕ್ಷಿಣ) ಇವು ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಾಲ್ಕು ರಾಜಧಾನಿಗಳು.

ಪಾಟಲಿಪುತ್ರವು ಕೇಂದ್ರದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರದೇಶಗಳ ಸುಭೇದಾರನನ್ನು "ಕುಮಾರ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ "ಕುಮಾರ" ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಯ ಮಗನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ. ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವುಗಳ ಶಾಸಕರನ್ನು "ರಾಜ"ನೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಭಾಗಕ್ಕೂ ಒಂದು ಮಂತ್ರಾಲಯವಿದ್ದಿತು. ಇವಕ್ಕೆ "ಪರಿಷತ್" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು "ಮಹಾ ಮಾತ್ರ" ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು "ಪ್ರೋದಸಿಕ"ನೆಂದೂ, ತಹಸೀಲ್ದಾರನನ್ನು "ಅಮಿಾನಿ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಮಿಾನಿಗೆ "ಲಾಜಕ" ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರೂ ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು.

ಅಶೋಕನ ಅಭಿಷೇಕದ ವರ್ಧಂತಿಯನ್ನು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಖೈದಿಗಳು ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರು.

೩೭ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೩೩ರಲ್ಲಿ ಅಶೋಕ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗ ದಶರಥನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಧರ್ಮ ಜೀವನ ನಡೆಸಲು ದಕ್ಷಿಣದ ಸುವರ್ಣಗಿರಿಗೆ ತೆರಳಿದ. ಮರುವರ್ಷವೇ ಅವನ ಅವಸಾನವಾಯಿತು.

ಪ್ರಜಾಹಿತವೇ ಅಶೋಕನ ರಾಜನೀತಿಯಾಗಿತ್ತು. ತಂದೆಯಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಪ್ರಜೆಗಳ ದುಃಖವನ್ನು ದೂರ ಮಾಡುವುದೇ ಅವನ ಜೀವನ ವ್ರತ. ಧರ್ಮಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಅವನ ರಾಜಧರ್ಮ. ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ಆಹಾರ, ವಿಹಾರ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ ನಿದ್ರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಡಲು ಸಿದ್ಧನಿದ್ದ. ಅವನ ಆಚರಣೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಆದರ್ಶವಾಗಿದ್ದಿತು. ದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಆಸೆಗೆ ತಿಲಾಂಜಲಿಯಿತ್ತು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭಯವಿತ್ತಿದ್ದ. ತನ್ನಿಂದ ಎಂದೂ ದುಃಖ ಸಿಗಲಾರದು, ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಸುಖವೇ ಸಿಗುವುದೆಂದು ಆ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಶ್ವಾಸನೆ ನೀಡಿದ್ದ. ಕಾಡು ಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೂ ಅಶೋಕ ಜಪಿಸಿದ್ದು ಧರ್ಮಮಂತ್ರವನ್ನೇ.

"ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು, ಧರ್ಮದಿಂದ ಶಾಸನ ಚಲಾಯಿಸು, ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಿತಮಾಡು, ಧರ್ಮದಿಂದ ಜನತೆಗೆ ಸುಖ ನೀಡು, ಧರ್ಮದಿಂದ ಜನರನ್ನು ಕಾಪಾಡು. ನೀನು ಪ್ರಜೆಗಳ ದಾಸ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು

ಅವರನ್ನು ಲಾಲಿಸು ಪಾಲಿಸು" ಎಂದು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಇತ್ತಿದ್ದ.

ಅಶೋಕ ಕೇವಲ ಅಪ್ಪಣೆ ಇತ್ತು ಸುಮ್ಮನಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತಾನೂ ಕಷ್ಟ ಪಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವರಿಗೆ ಅವನ ಬಳಿ ಸ್ಥಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತನನ್ನು ಮೊದಲು ಹೊಗಳಿ ನಂತರ ಅವನ ತಪ್ಪನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಉಪದೇಶದಿಂದ ದಾರಿಗೆ ಬರದವರು ಮಾತ್ರ ದಂಡನೆಯನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಶೋಕ ಆದರ್ಶವಾದಿ ಭಾವುಕ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಬುದ್ಧಿವಂತ ಮತ್ತು ಸರಳ ಜೀವಿ. ಆತ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠ ಕೆಲವು ಮಹತ್ತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದ, ಲೋಕಸೇವೆಗಾಗಿ ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ಮುಡುಪಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದ. ಬುದ್ಧನ "ಬಹುಜನ ಹಿತಾಯ, ಬಹುಜನ ಸುಖಾಯ" ಎಂಬ ಆದರ್ಶ ಅಶೋಕ ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲೂ ದೊರಕದು.

ಅಶೋಕ ದಯಾಳು ಹಾಗು ಕ್ಷಮಾಶೀಲನಾಗಿದ್ದಂತೆ ದೃಢ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರ ಬುದ್ಧಿಯ ಆಡಳಿತಗಾರನಾಗಿದ್ದ. ಅವನ ರಾಜ್ಯವು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದು, ಎಲ್ಲಿಡೆ ಯಲ್ಲೂ ಶಾಂತಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು

ಭಾರತ ಗಣರಾಜ್ಯವು ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಯನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅಶೋಕನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆದರ್ಶಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆ ಇತ್ತಿದೆ, ಅಶೋಕನಂತೆಯೇ ವಿಶ್ವದ ದೇಶಗಳೊಡನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ನೇಹ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸುವ ನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ತ್ತಿದೆ. ಅಶೋಕನ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಉದಾಹರಣೆ ಬೇಕೆ? ಇಂದು ವಿಶ್ವವೇ ಭಾರತದ ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸದ್ಭಾವನೆಯ ನೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ ರಾಜನ ಚಕ್ರವನ್ನು, ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದುಗಳೇ ಭಾರತದ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಧರ್ಮ ನಿರಪೇಕ್ಷತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ವಸ್ತು ಎಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿ ಅದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಸಹನೆ ಇರಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮ

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾರೋಪ್ಯವೆಂಬ ನಗರವಿತ್ತು. ಆ ನಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮರಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ರಾಜ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನಿಗೆ ಬಹುಶಕ್ತಿ, ಉಗ್ರಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅನಂತಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಮೂವರು ಪುತ್ರರಿದ್ದರು. ಈ ಮೂವರೂ ಬಹಳ ಮೂರ್ಖರೂ, ಧೂರ್ತರೂ, ಉಪದ್ರವಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಓದುವುದರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಆಸಕ್ತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಈ ಅವಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅಮರಶಕ್ತಿ ಬಹಳ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನೂ ದುಃಖಿತನೂ ಆಗಿದ್ದ.

ಒಮ್ಮೆ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ ಅಮರಶಕ್ತಿ ತನ್ನ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ. ರಾಜನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ ಹರಡಿತು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ "ಆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನನಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಆರು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಅವರಿಗೆ ರಾಜನೀತಿಯ ಮೂಲಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವೆ"ನೆಂದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಆರು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಆ ಮೂವರು ರಾಜಪುತ್ರರು ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಪಂಡಿತರಾಗಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು.

ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವುದು ಇಷ್ಟೆ. ಅವನ ನಿಜವಾದ ಹೆಸರೇ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಅದು ಕಲ್ಪಿತ ಹೆಸರೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವನ ತಂದೆ, ತಾಯಿಗಳು ಯಾರೆಂಬುದಾಗಲೀ, ಪಂಚತಂತ್ರದ ರಚನೆ ಯಾವಾಗ ಎಂಬುದಾಗಲೀ ತಿಳಿಯದು. ಪಂಚತಂತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇವನು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೋ ಇಲ್ಲವೋ ತಿಳಿಯದು. ಪಂಚತಂತ್ರ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦–೩೦೦ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಗ್ರಂಥವೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮಿತ್ರಭೇದ, ಮಿತ್ರಲಾಭ, ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ಗೂಬೆಗಳು, ಲಬ್ಧನಾಶ ಮತ್ತು ಅಪರೀಕ್ಷಿತ ಕಾರ್ಯವೆಂಬ ಐದು ವಿಷಯಗಳ ಚರ್ಚೆ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿದೆ. ಹರ್ಟೆಲ್ಲನ ಮೂಲಕ ಸಂಪಾದಿತ ಪಂಚತಂತ್ರದ ಮೊದಲನೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೩೪,

ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ೧೦, ಮೂರನೆಯದರಲ್ಲಿ ೧೮, ನಾಲ್ಕನೆಯದರಲ್ಲಿ ೧೩ ಮತ್ತು ಐದನೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧೨ ಕಥೆಗಳೂ ಇವೆ. ಸೊಗಸೇನೆಂದರೆ ಪ್ರತಿ ಭಾಗದ ಮೊದಲ ಕಥೆಯೇ ಅದರ ಮುಖ್ಯ ಕಥೆ. ಅದರೊಳಗೆ ಉಪಕಥೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆ ಉಪಕಥೆಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಮೊದಲ ಕಥೆಯ ಫಲಿತಾಂಶ.

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಕಥೆಗಳು ಕೇವಲ ಮನೋರಂಜಕಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ನೀತಿಯ ಮೂಲ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಥೆಯೂ ನೀತಿಯ ಒಂದು ಅಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. ಮನು, ಶಂಖ ಮತ್ತು ಚಾಣಕ್ಯನ ರಾಜನೀತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಬಹಳ ಆಕರ್ಷಕ ಮತ್ತು ಸರಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಅವನ್ನು ಮಂದಮತಿಯೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯ ಸುಪ್ರೀಂ ಕೋರ್ಟಿನ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ವಿಲಿಯಮ್ ಜೋನ್ಸ್ "ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನ ಕಥೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿ ಸುಂದರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುವು" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಥಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮ ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ಮಿತ್ರಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಒಂದು ಕಥೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಸಂಜೀವಕ ಎಂಬ ಒಂದು ಎತ್ತಿನೊಡನೆ ಪಿಂಗಳಕವೆಂಬ ಸಿಂಹದ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇದು ವನರಾಜ ಪಿಂಗಳಕನ ಹಳೆಯ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಕರಟಕ ಮತ್ತು ದಮನಕವೆಂಬ ನರಿಗಳಿಗೆ ಸರಿಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಡೆಯುವುದೆಂದು ಅವೆರಡೂ ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದುವು.

ಪಿಂಗಳಕ ತನ್ನ ಪರಮಮಿತ್ರನಾದ ಸಂಜೀವಕನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತಹ ಜಗಳ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮಧ್ಯೆ ಹೇಗೆ ತಂದುಹಾಕುವುದೆಂದು ಅವೆರಡರ ಮಧ್ಯೆ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯಿತು. ಅವೆರಡರ ನಡುವೆ ನಡೆದ ಈ ರಾಜನೈತಿಕ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಅನೇಕ ಸುಂದರ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧನಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದ ಕಾರಣ ಕೋತಿ ಹೇಗೆ ತನ್ನ ಬಾಲ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ನಗಾರಿಯ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿ ಮೊದಲು ಹೆದರಿ, ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಡೋಲು ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ನರಿಯ ಕಥೆ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಧವಿಧವಾದ ಕಥೆಗಳ ಸರಣಿಯೇ ಇದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ದಮನಕ

ವನ ರಾಜ ಪಿಂಗಳಕನನ್ನು "ಎತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಿಂಹದ ಆಹಾರ. ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಈಗ ಗೆಳೆಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆ" ಎಂದು ಕೇಳಿತು. ನರಿ ತನ್ನ ಧೂರ್ತತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯಿಯಾಯಿತು. ಎತ್ತು ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಸ್ನೇಹ ದ್ವೇಷವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿತು. ವನರಾಜ ಸಿಂಹ ಎತ್ತನ್ನು ಕೊಂದು ಹಾಕಿತು. ಎತ್ತನ್ನು ಕೊಂದ ಮೇಲೆ ರಕ್ತದಿಂದ ತೊಯ್ದ ತನ್ನ ಪಂಜವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ದುಃಖವಾಯಿತು. ಆದರೆ ನರಿ ವನರಾಜನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿ ಅದರ ದುಃಖವನ್ನು ದೂರಮಾಡಿತು. ದಮನಕ ವನರಾಜ ಪಿಂಗಳಕನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸಿ ಕೊಂಡಿತು.

ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಜಗಳ ತಂದು ಹಾಕಿ ಹೇಗೆ ಪರಸ್ಪರ ನಷ್ಟ ವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆ ಕಥೆಯ ಸಾರಾಂಶ. ಹೀಗೆಯೇ ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ರಾಜನೀತಿಯ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ಕಥೆ ಮತ್ತು ಉಪಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಬಹುಪಾಲು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಹಿಸಿವೆ. ಆದರೂ ಈ ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕಥೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಆಕರ್ಷಕ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಾಪ್ರದವಾಗಿವೆಯೆಂದರೆ ಮೂರು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಈಗಲೂ ನಾವು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವನ್ನು ಓದುತ್ತೇವೆ. ಅವುಗಳ ನಾವೀನ್ಯ ದೇಶಕಾಲಾತೀತ ವಾದುದು. ಎರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ತತ್ವಗಳೇ ಇಂದೂ ಪ್ರಚಲಿತ ವಾಗಿವೆ. ಆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಥೆಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವದ ಬಾಲಬಾಲಕಿಯರು ಓದುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಥೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿವೆಯೆಂದರೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ್ನು ಮುಗಿಸಲು ಮನಸ್ಸೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಕಥೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಸರಸವಾಗಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಬೋಧಪ್ರದ ವಾಗಿವೆ. ಹಿಂದುಗಳ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಹಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ಪರಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಾನ್ಯತೆ. ಆದರೆ ಪಂಚತಂತ್ರ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲೆ ಶ್ಲೋಕದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ನೀತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜ್ಞಾನವೇ ಅಧಿಕ. ಈ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ಹೇಗಿರಬೇಕು. ಬೇರೆಯವರೊಡನೆ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮ

ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ನಿಜ, ಪಂಚತಂತ್ರದ ಕರ್ತೃ, ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜ್ಞಾನದ ರಹಸ್ಯವನ್ನೂ, ಅದರ ಉಪಯೋಗವನ್ನೂ ಅರಿತಿದ್ದ.

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಕಥೆಗಳು ಮನೋಹರ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಾಪ್ರದವಾಗಿರುವಂತೆ ಅವು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾದ ಬಗೆಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಭಾರತ ವರ್ಷದಲ್ಲೇ ಕಡಿಮೆಯೆಂದರೆ ಐದು ವಿಧವಾದ ಪಾಠಾಂತರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಂತ್ರಾಖ್ಯಾಯಿಕ ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರ ಸಂಸ್ಕರಣ ಎಂದಾಯಿತೋ ತಿಳಿಯದು. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕಥೆಗಳು ಸೇರಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ಜೈನನೊಬ್ಬನು ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೯ ಇಸವಿ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಭದ್ರನೆಂಬ ಜೈನ ಶ್ರವಣ ಇದರ ಎರಡನೆ ಸಂಸ್ಕರಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದ.

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲೂ ಪಂಚತಂತ್ರದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕರಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಐದು ವಿಭಿನ್ನ ಪಾಠಾಂತರಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮೂಲ ಪಂಚತಂತ್ರದ ಅನುಕರಣೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಈ ಸಂಸ್ಕರಣ ಮೂಲ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯದ 4/3 ಭಾಗವೂ, ಪದ್ಯದ 2/3 ಭಾಗವೂ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಪ್ರಥಮ ಸಂಸ್ಕರಣ ಕವಿ ಭಾರವಿಯ ನಂತರ ಆಗಿರಬೇಕು. ಭಾರವಿಯ ರಚನಾ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೫೦ ಇರಬೇಕು. ಹಿತೋಪದೇಶಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಒಂದು ನೇಪಾಳಿ ಸಂಸ್ಕರಣವೂ ಇದೆ. ಪಂಚತಂತ್ರದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಸ್ಕರಣ ಹಿತೋಪದೇಶವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಿತೋಪದೇಶದ ಕರ್ತೃ ನಾರಾಯಣ ಧವಳ ಚಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನ ಕವಿ. ಹಿತೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಂಚತಂತ್ರದ ಕಥೆಗಳೇ ಇದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೂ ಪಂಚತಂತ್ರಕ್ಕೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಅಂತರವಿದೆ.

ಅನೇಕ ವಿದೇಶಿ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಪಂಚತಂತ್ರ ಅನುವಾದವಾಗಿವೆ. ಇಷ್ಟೇಕೆ, ಎಲ್ಲಾ ನಾಗರಿಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಪಂಚತಂತ್ರದ ಕಥೆ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಇರಾನಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಷೆಯಾದ ಪಹಲವಿಯಲ್ಲಿ ಬೂರ್ಜೀಯಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೦೦ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಪಂಚತಂತ್ರವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿದ. ಆದರೆ ಅದು ಈಗ ದೊರೆಯು

ವೃದಿಲ್ಲ. ಈ ಅನುವಾದದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪಂಚತಂತ್ರದ ಅನುವಾದ ಸಯಾಮಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಾಯಿತು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ನಂತರ ಅರಬಿ ಭಾಷೆಗೂ ಅದರ ರೂಪಾಂತರವಾಯಿತು. ಹತ್ತು ಅಥವಾ ಹನ್ನೊಂದನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಯಾಮೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಸಂಸ್ಕರಣವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಇದೇ ಮುಂದೆ ಯುನಾನಿ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದವಾಯಿತು. ಹನ್ನೊಂದನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೀಬ್ರೂ ಭಾಷೆ ಯಲ್ಲೂ ಸುಮಾರು ಹದಿಮೂರನೆ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜರ್ಮನಿ ಭಾಷೆ ಯಲ್ಲೂ, ಹದಿನೈದನೆ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಾನಿಷ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ, ಹದಿನಾರನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಟಲಿ ಮತ್ತು ಫ್ರೆಂಚ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಪಂಚತಂತ್ರವು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿತು.

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಫಾರಸಿಯಲ್ಲಿ "ಅನವಾರ ಸುಹೇಲಿ"ಯ ರಚನೆಯಾಯಿತು. ಅದರ ಮೂಲಕ ಪೌರ್ವಾತ್ಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಂಚತಂತ್ರದ ಕಥೆಗಳು ಪ್ರಚಾರವಾದುವು. ಅನವಾರ ಸುಹೇಲಿಯು ಟರ್ಕಿ, ಫ್ರೆಂಚ್, ಜರ್ಮನ್, ಡಚ್ ಮತ್ತು ಮಲಯ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ರೂಪಾಂತರವಾಯಿತು.

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಅನುವಾದಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕವೇ ಇಲ್ಲ. ದೇಶಕಾಲಾತೀತವಾದ ಈ ಕಥೆಗಳು ನಿತ್ಯ ನೂತನವಾಗಿವೆ. ಪಂಚತಂತ್ರವು ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾರತದ ಒಂದು ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಆರ್ಯಭಟ್ಟ

ಗಣಿತದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾರತ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಒಂದರಿಂದ ಒಂಬತ್ತರ ಎಣಿಕೆಯ ಪ್ರಣಾಳಿಯನ್ನಿತ್ತಂತೆ ದಶಮಾಂಶ ಪದ್ಧತಿಯ ಆವಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡಿತು. ಈ ಆವಿಷ್ಕಾರದಿಂದ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರವೇ ಆಯಿತು. ಆ ಆವಿಷ್ಕಾರದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಮಹಾಪುರುಷ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಆರ್ಯಭಟ್ಟನಿಗೆ ಮೊದಲು, ವೈದಿಕ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಗಣಿತದಲ್ಲಿ ಈ ದೇಶದ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ಇದ್ದು ಸಮಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇವೆರಡರ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಆವಿಷ್ಕಾರ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಆರ್ಯರು ಗಣಿತ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಮುಂದುವರಿದಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಅವರು ದಿನ, ರಾತ್ರಿ, ಋತು ಮತ್ತು ಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರಣಕರ್ತ, ಸೂರ್ಯನೆಂದೇ ಅರಿತಿದ್ದರು. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವಿರುವುದೆಂದೂ ಅವರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದರು. ಸೂರ್ಯನ ಚಲನವಲನದ ವೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಋತುಗಳ ಆಗಮನವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಭೂಮಿಯ ಅಕ್ಷದ ಜ್ಞಾನವೂ ಇದ್ದಿತು.

ಯಜುರ್ವೇದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷಗಳು, ನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ, ರಾಶಿವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತು ಶುಲ್ಬವಿದ್ಯಾ (ರೇಖಾಗಣಿತ) ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು. ವೇದಗಳ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಈ ವಿದ್ಯೆಯ ಜ್ಞಾನ ಆದರ್ಶವಾಗಿಯೂ ಇತ್ತು. ಸೂತ್ರಕಾಲದ ವೇಳೆಗೆ ಗಣಿತ ಜ್ಯೋತಿಷಗಳು ವೇದದ ಅಂಗವಾಗಿ "ವೇದಾಂಗ"ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು.

ಶುಕ್ಲ ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಗಣಿತಜ್ಞ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳ ಹೆಸರಿಲ್ಲದಿದ್ದರು 'ನಕ್ಷತ್ರದಶಿ' 'ಗಣಕ' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿವೆ. ಗರ್ಗ ಸಂಹಿತದ ಕರ್ತೃ ಗರ್ಗನ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಿವೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಗರ್ಗನ ಸಂಹಿತೆಯೋ ಅಲ್ಲಿವೋ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಮಹರ್ಷಿ ಗರ್ಗನಾದನಂತರ ಜ್ಯೋತಿಷಾಚಾರ್ಯ ಲಗಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. ಅವನ ಗ್ರಂಥ 'ಯಾಜುಸ್ ಜ್ಯೋತಿಷ ವೇದಾಂಗ' ಈಗಲೂ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅವನು ಕಾಶ್ಮೀರದ ನಿವಾಸಿ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ರಚನಾ ಕಾಲ ೩,೪೦೦ ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನದೆಂದು ದೀಕ್ಷಿತ ಮತ್ತು ತಿಲಕರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥ ದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನ ಪಂಚವರ್ಷೀಯ ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನವಲನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಸಂಹಿತೆ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮಾತುಗಳ ಸಂಕೇತವಿದೆ.

ಆರ್ಯಭಟ್ಟನ ವಿಷಯ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಆತ ಕುಸುಮಪುರ ಅಥವಾ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೭೬ರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. ೪೯೯ರಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಆತ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ವರ್ಷದವನಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಬರೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ. ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಅವನ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು "ಆರ್ಯ ಭಟ್ಟೀಯ" ಅದರಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಛಂದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಎರಡನೆಯದು "ದಶ-ದೇಶಿಕಾ-ಸೂತ್ರ". ಅದರಲ್ಲಿ ಗಣನಾ ಪ್ರಣಾಳಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಿದೆ. ಮೂರನೆ ಗ್ರಂಥವಾದ "ಆರ್ಯಾಷ್ಟಶತ"ದಲ್ಲಿ ೧೦೮ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ೩೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಿತ, ೨೫ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ರಿಯಾ ಅಥವಾ ಕಾಲವಳೆಯುವ ವಿಧ, ಮಿಕ್ಕ ೫೦ ಶ್ಲೋಕ ಗಳಲ್ಲಿ "ಗೋಳ"ದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಈ ಮೂರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥವೇನಾ ದರೂ ರಚಿಸಿದನೋ ಇಲ್ಲವೋ ತಿಳಿಯದು.

ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನು ಜ್ಯೋತಿಷದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಗಣಿತಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಕೊಟ್ಟ. ಒಬ್ಬ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸನ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಸೂರ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತ ದೊರೆತ ಮೇಲೆ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನ ಗೌರವ ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು

ಮಾತು ಸೂರ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಆರ್ಯಭಟ್ಟನ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಕಾರ ಭೂಮಿಯು ಗೋಳಾಕಾರವಾಗಿ ತನ್ನ ಅಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದೆ. ಮೇರುಪರ್ವತ ಬಹು ಎತ್ತರ ಎಂದು ಆತ ನಂಬುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮತದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣದ ಕಾರಣ ರಾಹುವಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಮಧ್ಯೆ ಭೂಮಿ ಬರುವುದೇ ಕಾರಣ.

ಈತ ಪ್ರಥಮ ಆರ್ಯಭಟ್ಟ. ದ್ವಿತೀಯ ಆರ್ಯಭಟ್ಟ ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನ ದಲ್ಲಿ "ಆರ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ"ವೆಂಬ ಬೃಹತ್ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ. ಆದರೆ ಆರ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ಗಣನಾ ಪ್ರಣಾಳಿಗೂ, ಪ್ರಥಮ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನ ಗಣನಾ ಪ್ರಣಾಳಿಗೂ ಅಂತರವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ "ಆರ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ"ದ ಆರ್ಯ ಭಟ್ಟ ಪ್ರಥಮ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನಲ್ಲವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಆರ್ಯಭಟ್ಟನ ಗಣನಾ ಪ್ರಣಾಳಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು. ಒಂದರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದರವರೆಗಿನ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಕವರ್ಗದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪವರ್ಗದ ವರೆಗಿನ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಯಕಾರದಿಂದ ಹಕಾರ ವರೆಗಿನ ವ್ಯಂಜನಗಳು ಮೂವತ್ತರಿಂದ ನೂರರ ವರೆಗಿನ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಆರ್ಯಭಟ್ಟನಾದ ನಂತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಇಬ್ಬರು ಜ್ಯೋತಿಷ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಜನಿಸಿದರು. ವರಾಹಮಿಹಿರನ ಗ್ರಂಥ ರಚನಾ ಕಾಲ ಆರನೇ ಶತಮಾನ. ಅವನ ಮೃತ್ಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೮೭ರಲ್ಲಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಗ್ರಂಥ ರಚನಾ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೫೦ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಆತ ಎಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಆತನ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಆತನ "ಪಂಚ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಕಾ" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಐದು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಚರ್ಚೆ ಇದೆ. ಈ ಐದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗಳನ್ನೂ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ ಸಂಬಂಧವಾದ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತಪ್ಪೆಂದು ಈತನ ಭಾವನೆ. ಪ್ರಚಲಿತ ನಂಬಿಕೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಈತ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನನ್ನು ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೯೮ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತನೇ ಎರಡನೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾಚಾರ್ಯ. ಈತ ಬಿಲ್ಲಮಲ್ಲವೆಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. ಇವನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಜಿಷ್ಣು. ಈತ ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೨೮ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಾಂತ ಅಥವಾ ಸ್ಫುಟ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೬೫ರಲ್ಲಿ "ಖಂಡಖಾದ್ಯಕ"ವೆಂಬ ಎರಡನೇ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಬಂದಿತು. ಜ್ಯೋತಿಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಗಣನಾ ಪ್ರಣಾಳಿಯನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ಆರ್ಯಭಟ್ಟನು ಲುಪ್ತ ಗ್ರಂಥವೊಂದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರಬೇಕು. ಆರ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಹನ್ನೊಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಆರ್ಯಭಟ್ಟನ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣದ ಕಾರಣವನ್ನು ಈತ ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಆರ್ಯಭಟ್ಟನಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತನು ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುವುದು.

ನಾಗಾರ್ಜುನ

ಹೆಸರೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತಾವ ಅಂಶವೂ ತಿಳಿಯದ ಅನೇಕ ಮಹಾ ಪುರುಷರು ಹಿಂದೆ ಆಗಿಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನನು ಒಬ್ಬ. ಇವನು ಬುದ್ಧ ಮತದ ದೊಡ್ಡ ವಿಚಾರಿಯಾಗಿದ್ದ. ಇಷ್ಟೇ ಇವನ ವಿಷಯು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ನಾಗಾರ್ಜುನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಇನ್ನು ಇಬ್ಬರು ಮೂವರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿದ್ದರು.

ಆದರೆ ಈಗ ನಾವು ಚರ್ಚಿಸುವ ನಾಗಾರ್ಜುನ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಬೌದ್ಧ ದಾರ್ಶನಿಕ ಮತ್ತು ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಆತ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಯುಗ ಒಂದನ್ನೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಮಾರ್ಗವಿತ್ತ. ಆತ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದ ಶೂನ್ಯವಾದವೆಂಬ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತವೊಂದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ. ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಮಹಾಯಾನ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಉಪಶಾಖೆಗಳು ಬೆಳೆದಿದ್ದುವು. ಇವೇ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತ್ತು ಯೋಗಾಚಾರಗಳು. ಮಹಾಯಾನದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಾಖೆಯ ತಳಹದಿಯನ್ನು ನಾಗಾರ್ಜುನ ಹಾಕಿದನೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಜ್ಞಾನಿ ನಾಗಾರ್ಜುನನು ಈತನೇ. ತಿಬೇತಿನಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ದೇವರಂತೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಈತ ದೊಡ್ಡ ಚಿತ್ರಗಾರನೆಂದರೆ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಲೇಖಕನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ನೀವು "ಕೀಮಿಯಾ" ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಿರಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಾಮ್ರವನ್ನು ಸುವರ್ಣವಾಗಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪವಾಡವನ್ನು ನಿಜವಾಗಿಸಲು ಪ್ರಪಂಚದ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಜನಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ರಸಾಯನಿಕ ವಿದ್ಯೆ ನಾಗಾರ್ಜುನನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿತ್ತಂತೆ. ಶ್ರೀ ಪ್ರಫುಲ್ಲಚಂದ್ರರಾಯರ "ಭಾರತೀಯ ರಸಾಯನ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಇತಿಹಾಸ"ದಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಹೆಸರು ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲೇ ಬರುವುದು.

ಡಾ. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದ. ಕುಮಾರ ಜೀವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೦೫ರಲ್ಲಿ ಅವನ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಚೀನೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು.

ಅವರ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಜನನ ಕ್ರಿ.ಶ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕೋಸಲ ಅಥವಾ ಬರಾರಿನಲ್ಲಿ ಆಯಿತು. ಲೋಗಬಾಗ ಅವನನ್ನು ಇನ್ನೂ ಪ್ರಾಚೀನನೆನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ಶರತ್ ಚಂದ್ರದಾಸರ ಮತದಂತೆ ತಿಬೇತಿನ ದಲೈಲಾಮನ ಬಳಿ ಇರುವ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸದ ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ನಾಗಾರ್ಜುನ ಇನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೪೬ ವರ್ಷಗಳ ಅಥವಾ ಎರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನವರಾಗಿರಬೇಕು.

ಚೀನದ ಯಾತ್ರಿಕ ಹ್ಯೂನತ್ಸಾಂಗ್ ನಾಗಾರ್ಜುನ ಬುದ್ಧನ ಮರಣದ ಬಳಿಕ ನಾನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳಾದ ನಂತರ ದಕ್ಷಿಣ ಬರಾರಿನಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಬರೆದಿರುವ. ಆತನೂ ಬೋಧಿಸತ್ವ ಅಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿದ್ದ. ಡಾ. ವಿದ್ಯಾಭೂಷಣ್ ಅವನನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮುನ್ನೂರು ವರ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದವನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗಾದರಾಗಲಿ ಸಾವಿರದ ಐನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಆತ ಇದ್ದಿರಲೇಬೇಕು. ಕಾರಣ ನಂತರ ರಚಿತವಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಚರ್ಚೆ ಇದೆ.

ಅವನ ಮತ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಅದರ ಅರ್ಥ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಗ ಎಂದು. ಸಾರನಾಥದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಥಮ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನೂ ಮಧ್ಯಮ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲು ಉಪದೇಶವಿತ್ತಿದ್ದ. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾರ್ಗ ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಾಸಪೂರ್ಣವಾದದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು. ನಡುವಣ ಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಾಸವಾಗಲೀ, ಅತ್ಯಂತ ತಪಸ್ಸಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದ್ದು. ಆದರೆ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತದ ಮಧ್ಯವರ್ಗ ಬುದ್ಧನ ಮಧ್ಯಮವರ್ಗಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾದುದು. ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮಧ್ಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಸ್ತು ಇದೆಯೆಂದಾಗಲಿ, ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಹಾಳಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ

ಮುತ್ತು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದಾಗಲಿ, ಅಸತ್ಯವೆಂದಾಗಲಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಬುದ್ಧ ಮಧ್ಯಮ ಮಾರ್ಗದ ಉಪದೇಶ ಕೊಡುತ್ತಾ ನೈತಿಕ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿತ್ತಿದ್ದ. ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತದವರು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿತ್ತಿದ್ದರು.

ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಈ ಮತವನ್ನು ಶೂನ್ಯವಾದವೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಕಾರಣ ಆತ ಪ್ರಪಂಚ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ಅವನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕೆಲವೇ ಮಾತು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವುದು. ನಾಗಾರ್ಜುನನಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನನಾದ ಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಿಯೇ ಆ ಯುಗದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲವಂತೆ.

ಆತ ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದಲೇ ಚುರುಕು ಸ್ವಭಾವದವ. ಸಾವಿರಾರು ಪುಟದ ತ್ರಿಪಿಟಕ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆತ ತೊಂಬತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಠಸ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನಂತೆ. ಇಷ್ಟು ಓದಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಹಿಮಾಲಯ ವಾಸಿ ವೃದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುಕನೊಬ್ಬನ ಬಳಿ ಈತ ಹೋದ. ಅವನಿಂದ ಮಹಾಯಾನ ಸತ್ರ ಇವನಿಗೆ ದೊರಕಿತು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಶ್ರೀ ಶೈಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಜೀವನವನ್ನು ಕಳೆದ. ಅದನ್ನು ಬುದ್ಧಮತದ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ಆತ ನಾಲಂದಾದಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳಿದ್ದನೆಂದು ತಿಬೇತಿನ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವ ನಾಲ್ಕು ಸೂರ್ಯರಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಚೀನ ಯಾತ್ರಿಕ ಹ್ಯೂನತ್ಸಾಂಗ್ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಉಳಿದ ಮೂವರು ಅಶ್ವಘೋಷ, ಕುಮಾರ ಲಬ್ಧ ಮತ್ತು ಆರ್ಯದೇವ ಎಂಬವರು.

ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದವಾಗಿವೆ. ವಿಚಿತ್ರ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ಆತನ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕವೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಗಾರ್ಜುನ ತನ್ನ ಗೆಳೆಯ ರಾಜ ಯಜ್ಞಶ್ರೀಗೆ ಅನೇಕ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದ. ಅವು ಸುಹೃಲ್ಲೇಖವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಚೀನಾ ಯಾತ್ರಿಕ ಈತ್ಸಿಂಗನು "ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಮಕ್ಕಳು ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು" ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀತಿಯ ಉಪದೇಶವಿದೆ.

ಚೀನ ಮತ್ತು ಜಪಾನಿಗೆ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ವಿಚಾರಗಳು ತಲಪಿವೆ. ಅವನ್ನು "ಸಾನ-ಲುನ" ಅಥವಾ "ಸಾನರೋನ" ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಇದರ ಅರ್ಥ "ಮೂರು ಪುಸ್ತಕಗಳು" ಎಂದು. ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ನಾಗಾರ್ಜುನನದು. ರಷ್ಯಾದ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ ಶ್ಚೇರ್ಬಾತ್ಸಕಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೨೭ರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೂಲ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿಸಿದ. ಆದರೆ ಆ ಪುಸ್ತಕದ ಅನುವಾದವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೦೯ರಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಜೀವ ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದ. ಅದರಲ್ಲಿ ನಾನ್ನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಎರಡನೆಯದು "ದ್ವಾದಶ ಮಾರ್ಗಗಳು" ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕ. ಇದರ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೂಲಪ್ರತಿ ದೊರಕದಿದ್ದರೂ ಚೀನೀ ಭಾಷೆಯ ಅನುವಾದ ದೊರಕುವುದು. "ಶತಶಾಸ್ತ್ರ" ಮೂರನೆಯದು. ಇದರ ಕರ್ತೃ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಶಿಷ್ಯ. ಆರ್ಯದೇವ 'ಶಿರಾ' ಶಾಖೆಯ ಬೌದ್ಧರು 'ಶಿಹ-ಲುನ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಹ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಹೆಸರಿಗೇ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಗ್ರಂಥ ಚೀನಕ್ಕೆ ತಲುಪಿದಾಗ ತಾವೋಶೇಂಗ, ತಾನ-ಚಿ, ಸೇಂಗ-ಲಾಂಗ್ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅವನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಸಾಂಗದ ಕೊರಿಯಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಏಕ-ವಾನನು ಈ ಮತವನ್ನು ಜಪಾನಿಗೆ ಒಯ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೨೫ರಲ್ಲಿ ನಾರಾದ ಗ್ವಾಂಗೌಜೀ ಮಠದಲ್ಲಿ ಈ ಮತದ ಬೋಧನೆಗೆ ಶುರುವಾಯಿತು. ಅವನ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಜಿಜೋ ಮತ್ತು ದೋ-ಜಿ ಇವರು ಈ ಮತವನ್ನು ಮತ್ತೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದರು. ಚೀನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೇ 'ಕು' 'ಗಂ' ಅಂದರೆ ಶೂನ್ಯ ಮತವೆನ್ನುವರು.

"ಮೂಲ ಮಧ್ಯಮಕಾರಿಕಾ" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಕೀರ್ತಿ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಹರಡಿತು. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮೇಲೆ "ಅಕುತೋಭಯಾ" ಎಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಸ್ವತಃ ನಾಗಾರ್ಜುನನೇ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಮತವನ್ನು "ಶೂನ್ಯವಾದ"ವೆಂದು ಕರೆಯುವ ಕಾರಣ ಆತ ಹಿಂದಿನ ವಿಚಾರಿಗಳ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಖಂಡಿಸಿರಬಹುದು. 'ನಾವು ದುಃಖವೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ಸುಳ್ಳು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವುದು. ನಾವು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲಾರೆವು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತು

ವನ್ನೂ ಶೂನ್ಯವೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಪಂಚವು "ಗಂಧರ್ವ ನಗರ", "ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ" ಅಥವಾ ಸ್ವಪ್ನದಂತಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚ ಇದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಇಲ್ಲ ವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು, ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.

ನಾಗಾರ್ಜುನ ಮಾಡಿದ ವಿಚಿತ್ರ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಹಿಂದು ಪೂಜಕರ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧ ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರ, ಶತಮನ್ಯು, ವಜ್ರಪಾಣಿ ಶಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರ್ಗವು "ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶ-ಲೋಕ" ಆಂದರೆ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆ ಲೋಕವಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣ ಮಂಜುಶ್ರೀ (ಮಂಜುಘೋಷ)ಯಲ್ಲಿದೆ. ಸರಸ್ವತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಿಬ್ಬರೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿಯರು. ಅವಲೋಕಿತೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಪದ್ಮಪಾಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ಪದ್ಮನಾಭನ ಗುಣಗಳಿವೆ. ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಇವನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು. ಬೌದ್ಧಮತದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವನನ್ನು ಒಬ್ಬ ಅರಸನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಗಣೇಶ, ವಿನಾಯಕ, ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರು ವಿನಾಂತರರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುವರು. ಸಪ್ತ ತಥಾಗತರು ಸಪ್ತ ಋಷಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅಜಿತ, ಶಾಕ್ಯಮುನಿ ಮತ್ತು ಅವಲೋಕಿತೇಶ್ವರ ಬೌದ್ಧಮತದ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಬುದ್ಧನ ಪೂಜಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಹಿಂದುಗಳ ಪೂಜಾಕ್ರಮದಂತೆಯೇ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಆಳವಾಗಿ ಹೋಗದೆ ಕೇವಲ ಕೆಲವೇ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ವಿಷಯ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಆತ ಒಬ್ಬ ಚಿಂತಕ ಮತ್ತು ದಾರ್ಶನಿಕ. ಅವನ ಹೆಸರು ಬಹಳ ದೂರ ಹರಡಿತ್ತು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ಮತ್ತು ಚೀನದ ಜನತೆಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸತಕ್ಕದಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬೇಕು.

ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ

ಅಶೋಕನಾದ ಮೇಲೆ ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಹರಿದು ಹಂಚಿಹೋಯಿತು. ಉತ್ತರ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆಯಿಂದ ವಿದೇಶಿಗಳ ಆಕ್ರಮಣವಾಗತೊಡಗಿತು. ಸಿಕಂದರ ನೊಡನೆ ಬಂದಿದ್ದ ಕೆಲವು ಯವನರು ಬಾಕ್ಟ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು. ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಿದೇಶೀಯರಲ್ಲಿ ಯವನರೇ ಮೊದಲನೆಯವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹಿರಿಯ ಅರಸ ಮಿಳಿಂದ. ಇವನು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದ. ಯವನರಂತಹ ಶಕರೂ, ಕುಶಾನರೂ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಕುಶಾಣ ವಂಶದ ಮಹಾ ಸಾಮ್ರಾಟ ಕನಿಷ್ಕನೂ ಕೂಡ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾದ. ಕನಿಷ್ಕ ಬಹಳ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದ. ಅವನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಪೇಶಾವರದಿಂದ ಪಾಟ್ಣದವರೆಗೆ ಹರಡಿತ್ತು

ಕನಿಷ್ಕನ ಬಳಿಕ ಮೂರನೇ ತಲೆಮಾರಿನ ವೇಳೆಗೆ ಕುಶಾಣ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಯಿತು. ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ವಿದೇಶಿಯರ ಆಕ್ರಮಣವಾಗ ತೊಡಗಿತು. ಕನಿಷ್ಕನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ ಈ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನು ಅಡಗಿಸಲಾರದಾದ. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಏಕತೆ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯಗಳು ನೆಲೆಗೊಂಡು ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದವು.

ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಂಶದ ಉದಯವು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕನೆ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಾಯಿತು. ಶ್ರೀಗುಪ್ತ ಗುಪ್ತವಂಶದ ಪ್ರಥಮ ರಾಜ. ಮೂರನೇ ಅರಸನಾದ ಪ್ರಥಮ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಡೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನವಿತ್ತ. ಕೆಲವೇ ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಗುಪ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ.

ಗುಪ್ತರ ಒಂದು ಶಾಸನ ಪ್ರಕಾರ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಹೋದರ ರಿದ್ದರು. ಅವನೇ ಹಿರಿಯವ ್ಲಲ. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ತಂದೆ ಮಗನ ಗುಣದಿಂದ

ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಯುವರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ತನ್ನ ಬಳಿಕ ಅವನನ್ನೇ ಗುಪ್ತರಾಜ್ಯದ ಅರಸನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೩೦ರಲ್ಲಿ ಕಾಲವಾದ. ಅವನ ನಂತರ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಸಿಂಹಾಸನ ವನ್ನೇರಿದ. ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಹೆಸರನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಎಲ್ಲಾ ರಾಜರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ, ಹೊರಗಿನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವವರೆಗೆ ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಉನ್ನತಿ ಅಸಂಭವವೆಂದು ಸಮುದ್ರ ಗುಪ್ತ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದ.

ಪ್ರಥಮ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ನಂತರ ಅವನ ಪುತ್ರ ಕಾಚನೆಂಬುವನು ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನೆಂಬುದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ನಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಲುವ ಕಾಚ ಎಂದು ಹೆಸರು ಕೆತ್ತಿದ ಕೆಲವು ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳು ದೊರಕುತ್ತವೆ. ಸ್ಮಿತ್ ಅವರ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಕಾಚನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಸಹೋದರನಿರ ಬೇಕು. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಕಷ್ಟ. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ "ಸರ್ವ ರಾಜೋಚ್ಛೇತಾ'' ಎಂದು ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಬಿರುದಾಗಿದೆ. ಇವನ ಮೊದಲು ಹೆಸರು ಕಾಚನೆಂದಿದ್ದು ವಿವಾಹವಾದನಂತರ ಕುಲದ ಹೆಸರಿಗನು ಸಾರವಾಗಿ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನೆಂದು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು. ಸಂಭವತಃ "ಆ ಸಮುದ್ರಕ್ಷಿತೀಶ"ನಾದ ಕಾರಣ ತನ್ನ ದಿಗ್ವಿಜಯವಾದನಂತರ ಆ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬಹುದು.

ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವೆಂದರೆ ಆತನ ದಿಗ್ವಿಜಯ. ಪ್ರಯಾಗೆ ಮತ್ತು ಮಗಧದ ಮಧ್ಯದ ಗಂಗಾತೀರ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನೂ ಅಯೋಧ್ಯಾ ಪ್ರಾಂತದ ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಸಮ್ರಾಟನಾದ. ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆತ ಜಯಿಸಿದ ರಾಜ್ಯಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಪ್ರಯಾಗದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಅಶೋಕಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದನ್ನು ಪ್ರಯಾಗದ "ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಲೇಖನ" ಎನ್ನುವರು.

ಮೊತ್ತಮೊದಲು ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಆರ್ಯಾವರ್ತದ ಒಂಬತ್ತು ರಾಜ್ಯಗಳ

ವಿರುದ್ಧ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಆ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದ.

ಅನಂತರ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆ ಹೊರಟ. "ಮೂಲ" ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥದ ಮಧ್ಯದ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲದೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥದ ರಾಜರ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಭಾರತೀಯ ವನಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಧ್ಯ ದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಅಡವಿ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಸೋಲಿಸಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ರಾಜ್ಯಗಳು ಅವನಿಂದ ಬಹುದೂರವಿದ್ದ ಕಾರಣ ಅವನಿಗೆ ಅಷ್ಟೇನೂ ಹೆದರಿಕೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಅವರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಸಿದು ಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಭೂಮಿ ಅವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು. ಆತ ಅವರನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಬಂಧಿಸಿದ. ಆದರೆ ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟ. ಹೀಗೆ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಡಲಾಯಿತು.

ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ವಿಜಯದಿಂದ ಹೆದರಿದ ಪ್ರತ್ಯಂತರ ರಾಜ್ಯಗಳು ಆತನಿಗೆ ಕಪ್ಪ ಒಪ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದುವು. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಸೇವೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಯತ್ನವೂ ನಡೆಯಿತು. ಈ ಐದು ಪ್ರತ್ಯಂತ ರಾಜ್ಯಗಳೂ ಗಡಿನಾಡು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು.

ಹೀಗೆ ಕೇವಲ ಗಡಿನಾಡು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಅರಾಜಕ ಗಣರಾಜ್ಯಗಳೂ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮದ ಮುಂದೆ ತಲೆಬಾಗುವುದೇ ಸರಿ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದವು. ಪಂಜಾಬು, ರಜಪುತಾನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ ಪಂಚಾಯತಿ ರಾಜ್ಯಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು. ಇವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಗಡಗಳ ನಿವಾಸ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಇವಲ್ಲದೆ ಭಾರತದ ಹೊರಗಿದ್ದ ಕೆಲವು ರಾಜ್ಯಗಳೂ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿದವು. ಪ್ರತ್ಯಂತ ರಾಜರಂತೆ ಇವರು ಮಂಡಿಯೂರಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಕಪ್ಪ ಕಾಣಿಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸತೊಡಗಿದರು.

ಹೀಗೆ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ದಿಗ್ವಿಜಯದಿಂದ ಗುಪ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ವಿಸ್ತರಿಸಿತು. ಉತ್ತರಪ್ರದೇಶ ಬಿಹಾರು ಬಹುಶಃ ಪಶ್ಚಿಮ ಬಂಗಾಳ ಅವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಯೇ ಇದ್ದವು. ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಾಮಂತ ರಾಜ್ಯಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಮಧ್ಯಭಾರತದ

ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತದ ವನರಾಜ್ಯಗಳು ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಸಮಸ್ತ ರಾಜ್ಯಗಳು ಗಡಿನಾಡಿನ ಪ್ರತ್ಯಂತ ರಾಜ್ಯಗಳು, ಪಂಜಾಬು, ರಜಪುತಾನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯ ಭಾರತದ ಗಣರಾಜ್ಯಗಳು ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ವಶವಾದುವು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಿಂಹಳ ಮುಂತಾದ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೂ ಅವನ ಪ್ರಭಾವ ಹರಡಿತ್ತು.

ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಹೀಗೆ ಭಾರತವನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಮಾಡಿದ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ವಿಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸಲು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ಓಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕುದುರೆಯ ಹಿಂದೆ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದರೆ ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ ಅರಸು ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೋಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ಮೊದಲು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನೂ ಹುಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಚಿತ್ರವೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಾಣಿಯ ಚಿತ್ರವೂ ಇರುವ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಹೊರಡಿಸಿದ. ಆ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ "ಅಶ್ವಮೇಧ ಪರಾಕ್ರಮ" ಎಂದು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಅವನು ಅನೇಕ ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದ.

ಆದರೆ ಯಾವ ರಾಜನ ಮಹತ್ತಾಗಲೀ ಕೀರ್ತಿಯಾಗಲೀ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಶೋಕನು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದುದು ಕಳಿಂಗ ವಿಜಯದಿಂದಲ್ಲ. ಯುದ್ಧ ನೀತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಕಾರಣ ಆತ ಹೆಚ್ಚು ಲೋಕಪ್ರಿಯ ನಾದ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳು ಅವನನ್ನು ಅಮರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಯುದ್ಧ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾಗಿದ್ದಂತೆ ಆತ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ, ಸಂಗೀತ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲೂ ನುರಿತಿದ್ದ. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ, ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಲಲಿತ ಕಲೆಯಿಂದ ತುಂಬುರು ನಾರದರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರಯಾಗ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನೂ, ಗುಣಿಗಳನ್ನೂ ಆತ ಆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅನೇಕ ಕಾವ್ಯ ಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿ "ಕವಿರಾಜ"ನೆಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದ.

ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಸಂಗೀತಪ್ರೇಮಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ. ವೀಣೆ ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆತ ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದ ಇದು ಅವನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ನಾಣ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ವೀಣೆ ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವನ ಚಿತ್ರ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಆತ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನೂ ಆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು, ಕಲಾವಿದರು, ಗಾಯಕರು ಯಾವಾಗಲೂ ಗೌರವ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದ.

ಅವನ ಆಳಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ಇಷ್ಟಬಂದ ಮತಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆತ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದ. "ವಸುಬಂಧು" ಎಂಬ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಯು ಅವನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಶ್ರೀ ಲಂಕಾದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೌದ್ಧ ರಾಜನಿಗೆ ಬುದ್ಧ ಗಯಾದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಹಾರ ಕಟ್ಟಿಸಲು ಆಜ್ಞೆ ಇತ್ತಿದ್ದನಂತೆ.

ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಂಶದ ಆಳಿಕೆ ಕಾಲವನ್ನು ಸುವರ್ಣ ಯುಗವೆನ್ನುವರು. ಕಾರಣ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಉತ್ತರಭಾರತವು ಒಂದಾಯಿತು. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಹೆಚ್ಚು ನೈಪುಣ್ಯದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ನ್ಯಾಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುಪ್ತ ರಾಜರುಗಳು ಪ್ರಜಾ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು.

ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ದೇಶದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ದೇಶವನ್ನು ಸುಭಿಕ್ಷಗೊಳಿಸಲು ತಳಹದಿ ಹಾಕಿದ. ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಅವನ ಪ್ರತಿಭೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಜಕುಮಾರನಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ತನ್ನ ವೀರತೆ ಮತ್ತು ನೀತಿ ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಮುಗ್ಧರಾಗಿಸಿದ್ದ.

ಆತ ಸುಮಾರು ೪೦ ಅಥವಾ ೫೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ. ಆತ ದೊಡ್ಡ ಆಡಳಿತೆಗಾರ. ಅವನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳಿದ್ದುವು. ತನ್ನ ಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಯೋಧ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಉತ್ತಮದರ್ಜೆಯ ರಾಜ ನೀತಿಜ್ಞನೂ ಆಗಿದ್ದ. ಸುಸಂಸ್ಕೃತನಾದ ವಿದ್ಯಾವಂತ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ. ಆಂಗ್ಲ ಇತಿಹಾಸಜ್ಞ ಸ್ಮಿತ್ ಅವರು ಅವನನ್ನು "ಭಾರತದ ನೆಪೋಲಿಯನ್" ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆತನ ದಿಗ್ವಿಜಯವೇ ಮೇಲಿನ ಮಾತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ.

ಕುಮಾರಜೀವ

ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನಾವು "ಚೀನೀಯರು ಸೋದರರು" ಎಂದು ಘೋಷಿಸು ತ್ತಿದ್ದೆವು. ಆದರೆ ಈ ಎರಡು ದೇಶಗಳ ಸಂಬಂಧ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಎರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಿಂದಿದೆ ಎಂಬುದು ಬಹುಶಃ ನಮಗಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಭಾರತ-ಚೀನಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನಿತ್ತು ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿತು. ಈ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಚೀನದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೂ ಹರಡಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಭಾರತ ಮತ್ತು ಚೀನದ ಯಾತ್ರಿಕರಲ್ಲಿ ಹಾಗು ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು ಕುಮಾರಜೀವ. ಆತ ಚೀನದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಹರಡಿದನಲ್ಲದೆ ಎರಡು ದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದ. ಆತನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನ.

ಕುಮಾರ ಜೀವನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಕುಮಾರರಾಯಣ. ಇವನು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆತ ಭಾರತದ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರಾಜ್ಯದ ದಿವಾನನಾಗಿದ್ದ. ಕಾರಣ ವಶದಿಂದ ಆ ಹುದ್ದೆಗೆ ರಾಜೀನಾಮೆ ಇತ್ತು, ಭಾರತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೂಚೀ ನಗರಕ್ಕೆ ಯಾತ್ರೆ ಹೊರಟ.

ಮಧ್ಯ ಏಶಿಯದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ತಾರಿಮ ನದಿಯ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕೂಚೀ ನಗರವಿತ್ತು. ತಾರಿಮ ಘಾಟಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಖೋತಾನಗರವಿತ್ತು. ಈ ಎರಡು ನಗರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಚೀನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿ ಇತ್ತು. ಅವೆರಡೂ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಕೇಂದ್ರಗಳು. ಚೀನದ ಯಾತ್ರಿಕ ಫಾಹಿಯಾನನು ತನ್ನ ಯಾತ್ರೆಯ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಖೋತಾನ ಮತ್ತು ಕೂಚೀ ನಗರವನ್ನು ಮನೋರಂಜಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಭಾರತದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತೊಂದರೆಗಳು ಸಂಭವಿಸು

ತ್ತಿದ್ದುವು. ದಾರಿಗಳಾಗಲೀ ಸೇತುವೆಗಳಾಗಲೀ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನದಿ, ಪರ್ವತ ಮತ್ತು ಕಾಡುಗಳ ಮೂಲಕ ಹಾದುಹೋಗಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಯಾತ್ರೆಯ ಈ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕುಮಾರರಾಯಣನ ಕೂಚೀ ಯಾತ್ರೆಯು ಒಂದು ಸಾಹಸದ ಕೆಲಸವೇ ಸರಿ.

ಕೂಚೀಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಕುಮಾರರಾಯಣ ಅಲ್ಲಿಯ ಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರವೊಂದ ರಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ. ದಿನಕಳೆದಂತೆ ಅವನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಕೀರ್ತಿ ಹರಡಿತು. ಅವನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೂಚೀಯ ರಾಜ ಅವನನ್ನು ರಾಜಗುರು ವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ. ಕುಮಾರರಾಯಣ ಬಹಳ ಆಲೋಚಿಸಿ ಕಡೆಗೆ ಒಪ್ಪಿದ. ಹೀಗೆ ಆತ ರಾಜಗುರುವಾದುದು. ಕೂಚೀಯ ರಾಜವಂಶದ 'ದೇವಿ' ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯೊಡನೆ ಆತನ ವಿವಾಹವೂ ನೆರವೇರಿತು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಪುತ್ರನೊಬ್ಬ ಜನಿಸಿದ. ಆ ಬಾಲಕನೇ ಮುಂದೆ ಕುಮಾರಜೀವನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ.

ಕುಮಾರಜೀವನ ಜನನವಾದ ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮಾರರಾಯಣನ ಮೃತ್ಯುವಾಯಿತು. ಅವನ ತಾಯಿಯು ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುಣಿಯಾದಳು. ಕುಮಾರಜೀವ ಸ್ವಲ್ಪ ದೊಡ್ಡವನಾದ ಮೇಲೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಆಕೆ ಕಾಶ್ಮೀರ ಕ್ಕೊಯ್ದಳು. ಕಾಶ್ಮೀರ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಗಳಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಜೀವ ಬಂಧುದತ್ತನೆಂಬ ಕಾಶ್ಮೀರ ವಿದ್ವಾಂಸನ ಬಳಿ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನೂ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನವನ್ನೂ ಆಳವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ. ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಖ್ಯಾತಿ ದೇಶವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿತು. ಪೂರ್ವ ತುರ್ಕೀಸ್ತಾನದ ಅನೇಕ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಗಳು ಅವನ ಬಳಿ ಬಂದು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆದರು.

ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ಕುಮಾರಜೀವ ಕಾಶಗರಕ್ಕೆ ಹೋದ. ಅಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಯಶನೊಡನೆ ಭೇಟಿಯಾಯಿತು. ಇಬ್ಬರ ಸ್ನೇಹವೂ ಗಾಢವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಬುದ್ಧಯಶ ಆಗ ಕಾಶಗರದ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ. ಆತ ಬೌದ್ಧ ದರ್ಶನದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದ. ಕುಮಾರಜೀವ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಯಶ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕೆಲವು ಬೌದ್ಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರು. ಇದರಿಂದ

ಕುಮಾರಜೀವನ ಜ್ಞಾನ ಇನ್ನೂ ಬೆಳೆಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಆತ ಶಾಂತವಾಗಿ ಇರಲಾರದಾದ. ಕೂಚಿಯ ರಾಜನಿಗೂ ಚೀನದ ಸಾಮ್ರಾಟನಿಗೂ ಮನಸ್ತಾಪವಾಗಿ ಚೀನದ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವೊಂದು ಕೂಚಿಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿತು ಕೂಚಿಯ ಜನಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಸಾಹಸದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರೂ ಕೊನೆಗೆ ಸೋಲೊಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಕೂಚಿಯ ರಾಜ್ಯ ಚೀನದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಡನೆ ಸೇರಿತು.

ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚೀನದ ಸೈನ್ಯವು ಅನೇಕ ಜನಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಂಧಿಸಿತು. ಬಂಧಿಗಳ ಪೈಕಿ ಕುಮಾರಜೀವನೂ ಒಬ್ಬ. ಈ ಘಟನೆ ನಡೆದುದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೮೩ ರಲ್ಲಿ. ಕಡೆಗೆ ಚೀನದ ಸೈನ್ಯವು ಬಂಧಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದಿತು. ಆದರೆ ಕುಮಾರಜೀವ ಬಂಧಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವ ಮೊದಲೇ ಅವನ ಖ್ಯಾತಿ ಚೀನದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದ್ದ ಕಾರಣ ಪ್ರಾಣದಂಡನೆ ವಿಧಿಸದಿದ್ದರೂ ಚೀನದ ಲಿಹಾಂಗ್-ಚೋ ಪ್ರದೇಶದ ರಾಜ್ಯಪಾಲನ ಬಳಿ ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಇರಬೇಕಾಯಿತು.

ಕುಮಾರಜೀವ ಚೀನಕ್ಕೆ ತಲಪಿದ ಮೇಲೆ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ ಪ್ರಸಾರದ ಹೊಸ ಯುಗವೇ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಅವನಿಗಿಂತ ಹಿಂದೆ ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅನುವಾದವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡರಲಿಲ್ಲ. ಕುಮಾರಜೀವ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಯಲ್ಲೂ ಅಪಾರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದ. ಚೀನೀ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಅನುವಾದವನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಆತ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದ. ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಚೀನೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆತ ಹಿಂದಿನ ಅನುವಾದಕರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಫಲನೂ ಆದ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥದ ಅವನ ಅನುವಾದ ಚೀನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಾನ್ಯವಾಯಿತು.

ಬುದ್ಧನು ಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕ. ಒಂದು ಶಾಖೆ ಮಹಾಯಾನವೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಖೆ ಥೇರವಾದ (ಹೀನಯಾನ)ವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಎರಡು ಶಾಖೆ

ಗಳಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಮಹಾಯಾನದ ಒಂದು ಉಪಶಾಖೆಯಾದ "ಸರ್ವಾಸ್ತಿವಾದ"ವನ್ನು ಕುಮಾರಜೀವ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದ. ಆತ ಸರ್ವಾಸ್ತಿವಾದದ ಸುಮಾರು ನೂರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ. "ವಿನಯ ಪಿಟಕ" ಅವನ ಮೊದಲ ಅನುವಾದ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಮಹಾಯಾನ ಶಾಖೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯೋಗಾಚಾರ ಭೂಮಿ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಅನುವಾದ. ಕುಮಾರಜೀವನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಇಬ್ಬರು ಭಾರತೀಯ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಪ್ಪುಗಳಿದ್ದವು. ಕುಮಾರಜೀವ ಮೂಲದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದನಂತರ "ಬ್ರಹ್ಮಜಾಲಸೂತ್ರ"ವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ. ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥ ಈಗ ದೊರೆಯದಿದ್ದರೂ ಚೀನದ ಬೌದ್ಧರು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬಹಳ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ.

"ಮಹಾಪ್ರಜ್ಞಾ-ಪರಿಮಿತ-ಸೂತ್ರ"ದ ಅನುವಾದ ಕುಮಾರಜೀವನ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಸತತ ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವಾಗಿ ಹೊರಬಂದಿತು. ಅದೇ ವರ್ಷ "ದೇಶ ಭೂಮಿ ವಿದೇಶ ಶಾಸ್ತ್ರ"ದ ಅನುವಾದವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ. ಇದು ದೇಶ ಭೂಮಿ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯ, ತನ್ನ ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಮೊದಲು "ಸೂತ್ರಾಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ"ವನ್ನೂ ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕುಮಾರಜೀವ ತನ್ನ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಚೀನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ "ತಾವೋ" ಧರ್ಮವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಗ್ರಂಥಗಳ ಅನುವಾದದ ಜೊತೆಗೆ ಕುಮಾರಜೀವ ತನ್ನ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಯಾನ ಮತದ ಪ್ರಚಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ. ಅನೇಕ ಚೀನದ ಬೌದ್ಧರು ಅವನನ್ನು ಗುರುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನ ವಚನಾಮೃತವನ್ನು ಸವಿದು ಧನ್ಯರಾದರು.

ವಿಮಲಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯತ್ರಾತ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಕಾಶ್ಮೀರದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕುಮಾರಜೀವನಿಗೆ ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಪುಣ್ಯತ್ರಾತ ಚೀನದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವರ್ಷವಿದ್ದರೂ, ವಿಮಲಾಕ್ಷ ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕುಮಾರಜೀವನೊಡನಿದ್ದು

ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ.

ಬುದ್ಧಯಶನ ಹೆಸರನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕುಮಾರಜೀವ ಬಂಧಿಯಾಗಿ ಚೀನಕ್ಕೆ ಹೋದ ಎಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕಾಶಗರದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಆತ ದುಃಖಿತನಾದ. ತಾನೂ ಚೀನಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ. ಮೊದಲು ಕೂಚಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಿದ್ದು ನಂತರ ಚೀನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕುಮಾರಜೀವನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅವನ ಬಳಿ ಹೋದ. ಬುದ್ಧಯಶನನ್ನು ನೋಡಿ ಕುಮಾರಜೀವನಿಗೆ ಆದ ಸಂತೋಷ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ. ಗೆಳೆಯರು ಪರಸ್ಪರ ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆತನು ಕುಮಾರಜೀವನೊಡನಿದ್ದು ಅನುವಾದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾದ. ಬೌದ್ಧಮತ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ಆತನೂ ಕುಮಾರಜೀವನೊಡನೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ.

ಕುಮಾರಜೀವ ಜೀವಿಸಿರುವ ತನಕ ಬುದ್ಧಯಶ ಚೀನದಲ್ಲೇ ಇದ್ದು ಅವನ ಮೃತ್ಯುವಿನನಂತರ ಕಾಶ್ಮೀರಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದ. ಚೀನದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಚೀನ ಸಮ್ರಾಟ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ. ಆದರೆ ಆತ ಯಾವುದನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. "ನಾನು ಬೌದ್ಧ ಶ್ರಮಣ, ನನಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಉಪಾಯನವೂ ಬೇಕಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಚೀನದ ಸಮ್ರಾಟನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ.

ಮಹಾಯಾನ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಹರಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುಮಾರಜೀವ ತನ್ನ ಕೊನೆಯ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಶ್ರಮಿಸಿದ. ತನ್ನ ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಭಾರತ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನು ಮೃತ್ಯುವಶನಾದ. ಅವನ ಜೀವನದ ಸರಳತೆಯನ್ನು ನಾವು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. "ನನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನನ್ನ ಜೀವನವನ್ನು ಆದರ್ಶವೆಂದೆಣಿಸಬೇಡಿ. ಕಮಲವು ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಕಮಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರೀತಿಸು, ಕೆಸರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಬೇಡ" ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದ. ಚೀನ ಮತ್ತು ಭಾರತದ ಮಧ್ಯೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸುವುದೇ ಅವನ ಜೀವನದ ಉದ್ದೇಶ. ಈ ಉದ್ದೇಶ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಆತ ಜೀವಿಸಿದ್ದ. ಏಶಿಯಾದ ಮಹಾದೇಶಗಳಾದ ಭಾರತ ಮತ್ತು ಚೀನದ ಮಧ್ಯೆ ಸ್ನೇಹದ ಗಿಡವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ನೀರುಹಾಯಿಸಿ ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ.

ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾತನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಭಾರತದಿಂದ ಚೀನಕ್ಕೆ

ಹೋದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕಾಶ್ಮೀರದವರು. ಅದರಲ್ಲೂ ಇವರು ಪ್ರಯಾಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ಸಂಕಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋದವರು. ಈ ಯಾತ್ರಿಕರು ಚೀನದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಹರಡಿ ಭಾರತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಹಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೊದಲ ಹತ್ತು ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಶ್ಮೀರದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮತ್ತು ಯಾತ್ರಿಕರಿಂದ ಮಧ್ಯ ಏಶಿಯದೊಡನೆ ಬೆಳೆದ ಸೋದರತ್ವವು ಇದುವರೆಗೂ ದೃಢವಾಗಿದೆ. ಚೀನದೊಡನೆ ಇತ್ತೀಚೆಗಿನವರೆಗೆ ದೃಢವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಜೀವನೇ ಮೊದಲನೆಯವನು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ

'ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ' ಎಂದರೆ "ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು" ಎಂದರ್ಥ. ಗುಪ್ತವಂಶದ ಐದನೇ ಸಾಮ್ರಾಟ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿಯೂ, ದೊಡ್ಡ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಯುಗವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಗುಪ್ತರ ಏಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಪುತ್ರನೇ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ.

ಎರಡನೆಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೮೦ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನು ರಾಜನಾದ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದ ತಂದೆಯಂತೆಯೇ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತಾರದ ಕಡೆಗೆ ಗಮನವಿತ್ತ. ಮಾಳವ ಮತ್ತು ಗುಜರಾತಿನ ವಿದೇಶೀಯರನ್ನು ಭಾರತ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಓಡಿಸುವುದಾಗಿ ಮೊದಲೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದನಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಬಹಳ ವಿವೇಕಶಾಲಿಯೂ, ನೀತಿ ಕುಶಲನೂ ಆದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಅವನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ, ಮಾಳವ ಮತ್ತು ಗುಜರಾತಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಾಕಾಟಕ ವಂಶದ ರಾಜನಾದ ಎರಡನೆ ರುದ್ರಸೇನ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ವಾಕಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಮಾಳವ ಮತ್ತು ಗುಜರಾತಿನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದರೆ ಆತ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಆಲೋಚಿಸಿದ.

ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ವಾಕಾಟಕ ರಾಜನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಲು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವತಿ ಎಂಬ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ನೆರವೇರಿಸಿದ. ರುದ್ರಸೇನ ಅವನ ಸಂಬಂಧಿ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರನಾದ, ಇದಾದನಂತರ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ಮಾಳವ ಮತ್ತು ಗುಜರಾತಿನ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋದ. ಅವನು ಈ ಎರಡು ರಾಜ್ಯಗಳ ಶಕರಾಜರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿದ. ಹೀಗೆ ಶತಮಾನ

ಗಳಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ ವಿದೇಶೀಯರನ್ನು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತೊಗೆದ.

ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಮೆಹರಾಲಿ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಕುತುಬ್ ಮಿನಾರಿನ ಸಮೀಪ ಒಂದು ಲೋಹದ ಕಂಭವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಲೇಖನದಿಂದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೆಂಬ ರಾಜ ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಅಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನ ಮತ್ತು ಹಿಂದುಕುಶ್ ಪರ್ವತದ ಆಚಿನ ಬಾಲ್ಹೀಕದ ರಾಜನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಸಾಕ್ಷಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪೂರ್ವ ಬಂಗಾಳ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮದ ಬಾಲ್ಹೀಕದವರೆಗೆ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದ ಚಂದ್ರನೆಂಬ ಸಾಮ್ರಾಟ ಗುಪ್ತ ವಂಶದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೇ ಆಗಿದ್ದ.

ಬಂಗಾಳ, ಮಾಳವ, ಗುಜರಾತು ಮತ್ತು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಗೆದ್ದಿದ್ದ. ಬಂಗಾಳ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಫಲವತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಬಂಗಾಳ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಗುಪ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಧನಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊರತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಅತ್ತ ಮಾಳವ, ಗುಜರಾತು ಮತ್ತು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಸೇರಿದ ಕಾರಣ ಅರಬೀ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಅವನ ಕೈಸೇರಿತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಬಂದರುಗಳ ಮೂಲಕ ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ಮಾಲು ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಬಹಳ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಾಳವದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಎರಡನೇ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ. ಅವನ ಪ್ರಧಾನ ರಾಜಧಾನಿ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರವಾಗಿತ್ತು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಆಳಿಕೆ ಮತ್ತೂ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಚೀನದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಿಕ ಫಾಹಿಯಾನ್ ಎಂಬುವನು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದು ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಇಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗಿದ್ದ. ಇದರಲ್ಲಿ ೧೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಚರಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಕಳೆದ. ಫಾಹಿಯಾನ್ ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು. ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದಲು ಚೀನದಿಂದ ಕಾಲುನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಗೋಬಿ ಮರುಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾಟಿ

ಪೇಶಾವರದ ಮೂಲಕ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದ. ಪೇಶಾವರದಿಂದ ಪಂಜಾಬು, ಮಥುರಾ, ಕಾಶೀ, ಸಂಕಾಶ್ಯ, ಕನೂಜ್, ಶ್ರಾವಸ್ತಿ, ಕುಶೀನಗರ, ವೈಶಾಲಿ ಮುಂತಾದ ನಗರಗಳಿಗೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತು ಪಾಟಲೀಪುತ್ರವನ್ನು ತಲುಪಿದ. ಪಾಟಲೀಪುತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲವಿದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕಲಿತ.

ಫಾಹಿಯಾನನ ಭಾರತ ಯಾತ್ರೆಯ ವೃತ್ತಾಂತ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಕಾಲದ ಭಾರತದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಬೀರುತ್ತದೆ. ಈ ವೃತ್ತಾಂತ ಫಾಹಿಯಾನನ "ಫೋ-ಕ್ವೋ-ಕೀ" ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು.

ಫಾಹಿಯಾನನ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಧರ್ಮವು ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಸ್ವತಃ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೇ ವೈಷ್ಣವ ಮತಾವಲಂಬಿ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರಜೆಗೂ ತನ್ನ ಮನವೊಪ್ಪಿದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಇಬ್ಬರು ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶೈವ ಮತಾವಲಂಬಿಯೂ, ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಂಸವನ್ನಾಗಲೀ, ಮದ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಅಂಗಡಿಗಳೂ ಸಹ ನಗರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಹಿಂಸೆಯ ಮಾತೇ ಮಾತಾಗಿತ್ತು. ಪಂಚಮರನ್ನು ನಗರದಿಂದ ಹೊರಗಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರು ಮೊದಲು ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡಿ ತಾವು ಬರುವುದರ ಕುರಿತು ಸೂಚನೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಜನರು ಎಚ್ಚತ್ತು ಅವರಿಂದ ದೂರವಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೇ ವೈಷ್ಣವ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾದ ಕಾರಣ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮವೇ ಮೆರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವು ಅವನತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಕೇವಲ ಪಂಜಾಬು ಮತ್ತು ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು. ರಾಜ್ಯದ ಕಡೆಯಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭೇದಭಾವವೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಫಾಹಿಯಾನನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಆಡಳಿತದ ಪದ್ಧತಿಯ ಮೇಲೆ ಫಾಹಿಯಾನ್ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಸುಂದರವಾಗಿತ್ತು.

ಜನಗಳ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ತೆರಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಜನರು ಬಹಳ ಸಂತುಷ್ಟ ರಾಗಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸು ತ್ತಿದ್ದರು. ಚೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೈನ್ಯದ ಉಗ್ರವಾದ ಶಿಸ್ತು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿರ ಲಿಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಮರಣದಂಡನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿರ ಲಿಲ್ಲ. ದೇಶದ್ರೋಹದಂತಹ ಮಹಾಪರಾಧಕ್ಕೂ ಕಠಿನ ಶಿಕ್ಷೆ ಎಂದರೆ ಅಪರಾಧಿಯ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ಶಾರೀರಕ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದರೋಡೆ, ಕಳ್ಳತನ ಮುಂತಾದ ಅಪರಾಧಗಳ ಹೆಸರೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅಮೂಲ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿ ನಿರ್ಜನ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಾಗಲೀ ತಿರುಗಾಡಿದರೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯೂ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ವತಃ ಫಾಹಿಯಾನನೇ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಪಾಟಲೀಪುತ್ರದಲ್ಲಿ ಆತ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗಿದ್ದ. ಅಶೋಕನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅರಮನೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರನ್ನೇ ಮುಗ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ನಗರದ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಫಾಹಿಯಾನನು "ಆ ಪ್ರಾಸಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲ್ಲ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಮಗಧ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸುಂದರ ನಗರಗಳಿದ್ದವು. ಯಾತ್ರಿಕರಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮಶಾಲೆಗಳಿದ್ದವು. ಶ್ರೀಮಂತರು ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳನ್ನು ತೆರೆದು ಸ್ವಂತ ಖರ್ಚಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಔಷಧಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಡರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತ ಔಷಧಿ ಮತ್ತು ಊಟ ದೊರಕುತ್ತಿತ್ತು" ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಫಾಹಿಯಾನನ ಮಾತು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಪ್ಪೂ ಇದೆ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಸುರೆಯ ಅಂಗಡಿಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಜನರು ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸುಳ್ಳು. ಕಾಳಿದಾಸನ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಸುರೆಯನ್ನು ನೀಚವಸ್ತುವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಶಾಂತಿ ನೆಲಸಿತ್ತು. ಆಡಳಿತದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಷ್ಟು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಕಳ್ಳತನ, ದರೋಡೆ, ಕೊಲೆ ಮುಂತಾದ ಅಪರಾಧಗಳ ಹೆಸರೂ ಸಹ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ಸತ್ಯ. ಯಾತ್ರಿಕ ರಿಗೆ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ದರೋಡೆಯ ಭಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಸದ್ಗುಣಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಗೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಇತ್ತು.

ಗುಪ್ತ ಸಾಮ್ರಾಟ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದ್ದನು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಸ್ವರ್ಣ ಮುದ್ರೆಗಳು ಮಾಳವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾರತದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ದೊರೆತಿವೆ.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಕೇವಲ ವೀರ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮಿ ವಿಜೇತ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ವಿದ್ವಾಂಸನೂ, ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತಗಾರನೂ ಆಗಿದ್ದ. ಅವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ, ವಿದ್ಯಾಪ್ರೇಮಿಗಳೂ, ಕವಿಗಳೂ ಇದ್ದರು. ಅವನ ಓಲಗದ ನವರತ್ನಗಳಂತೂ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಹೆಸರು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಆತ ಮಹಾಕವಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ಅಮರಕೋಶದ ಕರ್ತೃವಾದ ಅಮರಸಿಂಹನೂ ಮಹಾ ಚಿಕಿತ್ಸಕನಾದ ಧನ್ವಂತರಿಯೂ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಒಬ್ಬ ಹಿರಿಯ ವಿದ್ಯಾಪ್ರೇಮಿಯೂ, ಧರ್ಮಾಸಕ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದ. ವಿದ್ವಾಂಸರೂ, ಗುಣಿಗಳೂ ಆದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಆದರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸೇವೆ ಮತ್ತು ಸುಖ ದುಃಖಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಆತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಎಂದಲ್ಲದೆ, "ವಿಕ್ರಮಾಂಕ", "ನರೇಂದ್ರ ಚಂದ್ರ", "ಸಿಂಹ ವಿಕ್ರಮ", "ಸಿಂಹ ಚಂದ್ರ" ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಭಾರತ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಳಿದುಳಿದಿದ್ದ ವಿದೇಶೀಯ ರಾಜರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ ೩೯ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ. ಗುಪ್ತವಂಶದ ಈ ಪ್ರತಾಪೀ ಸಾಮ್ರಾಟನ ಮೃತ್ಯು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೧೪ ರಲ್ಲಾಯಿತು. ಅವನ ಬಳಿಕ ಅವನ ಮಗ ಕುಮಾರಗುಪ್ತ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದ.

ಕಾಳಿದಾಸ

ನೀವು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮಹಾಕವಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ಹೆಸರನ್ನು ಖಂಡಿತ ಕೇಳಿರಬೇಕು. ಅವನು ಬರೆದ ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ ನಾಟಕಗಳು ಕೇವಲ ಭಾರತದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕ ರಮ್ಯ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಕುಂತಳ ನಾಟಕವೆಂಬ ಉಕ್ತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಕಾಳಿದಾಸ ಮೇಘದೂತ, ಕುಮಾರ ಸಂಭವ, ರಘುವಂಶವೆಂಬ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಋತು ಸಂಹಾರವೆಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಆತ ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಅದ್ವಿತೀಯ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆಯೇ ಅವನಿಗೆ "ಸಕಲ ಕವಿ ಶಿರೋಮಣಿ" ಮತ್ತು "ಕವಿ ಕುಲಗುರು" ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದೆ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಥಮ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ ಆತ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಶೈಲಿಗಳನ್ನೂ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲದಂತಹ ನಾಟಕವನ್ನೂ, ರಘುವಂಶ, ಕುಮಾರಸಂಭವದಂತಹ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಮೇಘದೂತದಂತಹ ಖಂಡ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಆತ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಆತನ ಎರಡನೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ ಅವನ ಸಹಜ, ಸುಂದರ ಮತ್ತು ಸರಳ ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಠಿನ ಸಮಾಸ ಶಬ್ದಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಭಾಷೆಯ ಮಾಧುರ್ಯ ಹಾಳಾಗುವುದು. ಕಾಳಿದಾಸ ಇಂತಹ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ದೂರವಿದ್ದಾನೆ. ಆತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಷಯ ಅಥವಾ ಭಾವವನ್ನು ಸರಳ ಮತ್ತು ಆಕರ್ಷಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅವನ ಮೂರನೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ ಆತ ಪ್ರಾಯಶಃ ಎಲ್ಲಾ ರಸವನ್ನೂ ಸುಂದರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶೃಂಗಾರ ರಸದ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಂತೂ ಆತ

ನಿಸ್ಸೀಮ; ಆದರೆ ಅವನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರುಣ ಮತ್ತು ವೀರರಸದ ವರ್ಣನೆಯೂ ಪ್ರಭಾವಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯದ ನಾಲ್ಕನೆ ಅಂಕದಲ್ಲೂ, ಶಾಕುಂತಲದ ಆರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲೂ ರಘುವಂಶದ ಎಂಟನೆ ಸರ್ಗದಲ್ಲೂ ಕುಮಾರಸಂಭವದ ನಾಲ್ಕನೆ ಸರ್ಗದಲ್ಲೂ ಕರುಣ ರಸದ ವರ್ಣನೆ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ವೀರ ರಸದ ವರ್ಣನೆ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಮತ್ತು ರಘುವಂಶದ ಮೂರನೆ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಘುವಿನ ಯುದ್ಧ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಾರಗೊಂಡಿದೆ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ನಾಲ್ಕನೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ಣ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲೂ ಉಪಮಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಆತನದು ಎತ್ತಿದ ಕೈ. "ಉಪಮಾ ಕಾಳಿದಾಸಸ್ಯ" ಅಂದರೆ ಉಪಮಾ ಅಲಂಕಾರದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಕವಿ ಎಂಬ ಗಾದೆ ಮಾತು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದು ಉಪಮಾನದ ಕಾರಣ ಕಾಳಿದಾಸನ ಹೆಸರು "ದೀಪ ಶಿಖಾ ಕಾಳಿದಾಸ" ನೆಂದಾಯಿತು. ಇದರ ಕುರಿತಾದ ಶ್ಲೋಕ ರಘುವಂಶದ ಇಂದುಮತಿ ಸ್ವಯಂವರದ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ—

ಇರುಳಿನಲಿ ಸಂಚರಿಪ ದೀಪಾಂಕುರಂಬೋಲು
ಆವಾವ ದೊರೆಗಳನು ಅವಳೊಲಿದಳು,
ಆ ಆ ನೃಪೋತ್ತಮರು ಕುಸಿದರು ವಿವರ್ಣದೊಳು
ರಾಜಪಥದಿರ್ಕೆಲದ ಸೌಧಗಳೊಲು ||

(ಕನ್ನಡ ರಘುವಂಶ)

ಕಾಳಿದಾಸನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಘಟನೆ ಮತ್ತು ವಸ್ತುವರ್ಣನೆ ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾದುವು. ವರ್ಣನೆ ಘಟನೆಯ ನೈಜ ಚಿತ್ರವನ್ನೇ ಕಣ್ಣುಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. ವನದಲ್ಲಿ ಓಡುವ ಹುಲ್ಲೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಆತ ಅದನ್ನು ಶಾಕುಂತಳ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ ನೋಡಿ—

ಕೊರಲಂ ತಾಂ ಕೊಂಕು ಗೈಯ್ಯುತ್ತಡಿಗಡಿಗೊಡನ್ನೆತರ್ಪ ತೇರಲ್ಲಣಂ ನ |
ಟ್ಟಿರೆ ನೋಟಂ ಬಾಣ ಪಾತಕ್ಕಾಗಿದಿರುಕಿಸುತಂ ಪೃಷ್ಠಮಂ ಮಾರ್ಗದೋಳ್ ತೀ |
ವಿರೆ ನೀಡುಂ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಯಿಂ ಶ್ರಮದುದಿರ್ವರೆ ಮೇಲ್ದಿರ್ದ ದರ್ಭಾಂಕುರಂಗಳ್ |
ದರೆಯಲ್ಲೋರೋರ್ಮೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಹಹ ನಿರುಕಿಸೈ ಬಾನೊಳೇ ಪಾರಿಪೋಕುಂ ||

(ಬಸಪ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಶಾಕುಂತಲದ ಅನುವಾದ)

ಭಾರತದ ಭೂಗೋಳ, ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ, ವೃಕ್ಷ, ವನಸ್ಪತಿ, ಹಣ್ಣು, ಹೂವು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಸೃಜವರ್ಣನೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವುದು. ತನ್ನ ಕಾಲದ ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಆತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಲಲಿತ ಕಲೆಯಲ್ಲೂ ಆತ ಪಾರಂಗತನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಚಿತ್ರಕಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಚರ್ಚೆ ಬಂದಾಗ ಲೆಲ್ಲಾ ಕಾಳಿದಾಸ ಅವುಗಳನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ. ಧರ್ಮ, ದರ್ಶನ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಚಾರದಲ್ಲೂ ಆತನಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಪರಿಚಯವಿತ್ತು.

ಕವಿ ಕುಲಗುರು ಕಾಳಿದಾಸನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರ ಮತದಂತೆ ಆತ ರಾಜ ಭೋಜನ ಆಸ್ಥಾನದ ನವರತ್ನ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅವನನ್ನು ದ್ವಿತೀಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದ ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆನ್ನುವರು. ಕೆಲವರು ಆತ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ರಾಮಟೇಕದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನೆನ್ನುವರು. ಆದರೆ ಕೆಲವರು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಕಾಶ್ಮೀರವನ್ನು ಆತನ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವೆನ್ನುವರು. ಕೆಲವರಿಗೆ ಆತ ಬಂಗಾಳದ ಸಿದ್ಧಪುರುಷನಾದರೆ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಸಿದ್ಧಪುರುಷ. ಹೇಗಾದರಾಗಲಿ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆತ ಭಾರತದವನಾಗಿದ್ದ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ದಂತಕಥೆಗಳು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿವೆ. ಆ ಕಥೆಗಳು ಸತ್ಯವೆಂದಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಂದ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳು ದೊರಕುವುವು. ಒಂದು ಕಥೆಯ ನಿರೂಪಣೆ ಹೀಗಿದೆ.

ಕಾಳಿದಾಸ ಸಾಧಾರಣ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವೂ ಅವನಿಗೆ ದೊರಕಲಿಲ್ಲ. ಒಮ್ಮೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ತಾನು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಕೊಂಬೆ ಯನ್ನೇ ಕಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅತ್ತಲಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ನೋಡಿದರು. ಅವರು ಸಮೀಪದ ನಗರದ ವಿದ್ಯೋತ್ತಮೆ ಎಂಬ ವಿದುಷಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಿಂದ ಸೋತು ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಮೂರ್ಖ ಸೌದೆ ಒಡೆಯುವನನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಗೆ ಅಪಮಾನಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅವನನ್ನು ಮರದಿಂದ ಇಳಿಸಿ ತಾವು ಹೇಳಿದಂತೆ

ಕೇಳಿದರೆ ಅವನನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಧನಿಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಆಸೆ ತೋರಿಸಿದರು. ಕಾಳಿದಾಸ ಅವರ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದ. "ನೀನು ನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೌನಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಮಾತನ್ನೂ ಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು" ಎಂದು ಆದೇಶವಿತ್ತರು.

ನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆ ಪಂಡಿತರು ತಾವು ಸೋತು ಅಪಮಾನಗೊಂಡ ವಿದ್ಯೋತ್ತಮೆಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ "ಈತ ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸ ಮೌನಧಾರಿಯಾದ ಕಾರಣ ಸಂಜ್ಞೆಗಳ ಮೂಲಕ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವ"ನೆಂದು ಕಾಳಿದಾಸನ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸಿದರು.

ವಿದ್ಯೋತ್ತಮೆ ಅವರ ಮಾತನ್ನು ನಂಬಿ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಈಶ್ವರ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ಒಂದು ಬೆರಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದಳು. ಆದರೆ ಕಾಳಿದಾಸ ಆಕೆ ಬೆರಳನ್ನೆತ್ತಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕುಕ್ಕಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವಳೆಂದು ತಿಳಿದು, ಎರಡು ಬೆರಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದ. ಅಂದರೆ ಆತ ಅವಳ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಬಲ್ಲನೆಂದರ್ಥ. ಪಂಡಿತರು ಅದರ ಅರ್ಥ ಈಶ್ವರ ಒಬ್ಬನಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಸಗುಣ ಮತ್ತು ನಿರ್ಗುಣ ಎಂದು ಎರಡು ರೂಪಗಳಿವೆ, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಆಕೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಐದು ತತ್ವಗಳಿವೆ, ಎಂದು ಹೇಳಲು ತನ್ನ ಐದು ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದಳು. ಕಾಳಿದಾಸ ಆಕೆ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಹೊಡೆಯಲು ಕೈ ಎತ್ತಿರುವಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಮುಷ್ಟಿ ಬಿಗಿದು ತೋರಿಸಿದ. ಆದರೆ ಪಂಡಿತರು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ಐದು ತತ್ವಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಮಿಲನದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಶಾಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸುವವನನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದ ವಿದ್ಯೋತ್ತಮೆ ಈಗ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಲೇ ಬೇಕಾಯಿತು. ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೋತ್ತಮೆ ಮತ್ತು ಕಾಳಿದಾಸ ಮಲಗಿರುವಾಗ ಅವರಿಗೆ ಒಂಟೆಯ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಬಂತು. ಆಕೆ "ಇದು ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯ ಧ್ವನಿ" ಎಂದು ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಕೇಳಿದಳು. ಆತ ಉತ್ತರವಾಗಿ "ಉಟ್ರ ಉಟ್ರ" ಎಂದರೆ ಒಂಟೆ ಒಂಟೆ ಎಂದ. ಒಂಟೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ ಉಷ್ಟ್ರ ಎಂದು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೋಡಿ ಆಕೆಗೆ ಬಹಳ ವ್ಯಸನವಾಯಿತು. ಅಂತೆಯೇ ಕುತಂತ್ರದ ಅರಿವಾಯಿತು. ನನಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗುವತನಕ ನನ್ನ

ಸಮೀಪ ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಧಿಕಾರ ನಿನಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಓಡಿಸಿದಳು.

ಈ ಅಪಮಾನದಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಕಾಳಿ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಠೋರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸತೊಡಗಿದ. ಅವನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತುಷ್ಟಳಾದ ಕಾಳಿಕಾದೇವಿ ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿದಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಂದಿನಿಂದಲೇ ಆತ ಕಾಳಿದಾಸನೆಂದು ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡ. ವಿದ್ಯೆಯ ವರದಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಆತ ಹಿಂದಿರುಗಿದಾಗ ಭವ್ಯ ಸ್ವಾಗತ ದೊರಕಿತು.

ಆಗ ಕಥೆ ಪುಳ್ಳೆಂದು ತೋರುವುದು. ವ್ಯಾಸಂಗವಿಲ್ಲದೆ ಯಾರಿಗಾಗಲಿ ವಿದ್ಯೆ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಬರುವುದು. ಆ ಕಥೆಯ ಅರ್ಥ ಹೇಗಿರಬಹುದು. ಆತ ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿದ್ದ ಆದರೆ ಈವರೆಗೆ ಓದಿ ಬರೆಯುವ ಅವಕಾಶವಾಗಲಿ, ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗಲಿ ದೊರಕಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಮಯ ಒದಗಿದ ಕೂಡಲೇ ಪ್ರೇರಣೆಯೂ ದೊರೆತು ಆತ ಬಹುಬೇಗ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ.

ವಿಶ್ವದ ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗ್ರಂಥಗಳ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. ಜರ್ಮನಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಹಾಕವಿ ಗೆಯಟೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿ "ತರುಣಾವಸ್ಥೆಯ ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು 'ಪ್ರೌಢಾವಸ್ಥೆಯ' ಫಲ ಇವುಗಳನ್ನೂ, ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಏಕತ್ರ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಬಯಸಿದರೆ ಅವರು, ಅದನ್ನು ಶಾಕುಂತಳದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಇಷ್ಟೇ ನಾನು ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ತಾವು ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮೇಲೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮಹಾಕವಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಾ ಈ ಮಹಾ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿ ಕವಿಯ ಲೇಖನಿಯ ಚಮತ್ಕಾರ ನೋಡುವಿರೆಂಬ ಭರವಸೆ ಇದೆ.

ಹರ್ಷ

ಭರತವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ ಅಥವಾ ಹರ್ಷವರ್ಧನನೆಂಬ ಹೆಸರು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ. ಅವನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಇಡೀ ಉತ್ತರ ಭಾರತವನ್ನೇ ಆಕ್ರಮಿಸಿತ್ತು. ಹರ್ಷನ ಸೈನ್ಯವು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ ಗಂಜಾಮುನಿಂದ ಹಿಡಿದು ದಕ್ಷಿಣದ ನರ್ಮದಾವರೆಗಿನ ಇಡೀ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೇ ತುಳಿದುಹಾಕಿತ್ತು. ಕಾಮರೂಪ (ಈಗಿನ ಅಸ್ಸಾಂ)ದ ಅರಸ ಹರ್ಷನ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದ. ಆತ ಹರ್ಷನ ಶಕ್ತಿಯ ಮುಂದೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಅವನು ಹಾಕಿದ ಗೆರೆಯನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲಲು ಹರ್ಷ ಆಶಿಸಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಫಲಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಹರ್ಷನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಪ್ರಭಾಕರ ವರ್ಧನನೆಂದು. ಪ್ರಭಾಕರ ವರ್ಧನನ ರಾಜ್ಯ ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು. ದೆಹಲಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ವಾಯವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಮೈದಾನವಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಕೌರವರಿಗೂ, ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಪಾಂಡವರು ಕೌರವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶವೇ ಪ್ರಭಾಕರ ವರ್ಧನನ ರಾಜ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಸ್ಥಾನೇಶ್ವರ ಅವನ ರಾಜಧಾನಿ. ಪ್ರಭಾಕರ ವರ್ಧನ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವಂತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ತರ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆಯಿಂದ ಆಗಾಗ ಹೂಣರ ಧಾಳಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು.

ಆದರೆ ಪ್ರಭಾಕರ ವರ್ಧನ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ. ಆತ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಕೆಲಸ ತಾನೇ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಹೂಣರನ್ನು ಅದುಮಲು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ. ಇವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ಮಗನ ಹೆಸರು ರಾಜ್ಯವರ್ಧನ. ಕಿರಿಯುವನ ಹೆಸರು ಹರ್ಷವರ್ಧನ. ಒಮ್ಮೆ ಹೂಣರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಟ ಪ್ರಭಾಕರ ವರ್ಧನ ಆರೋಗ್ಯ ಕೆಟ್ಟಿರುವ ಸುದ್ದಿ ಬಂದಿತು. ಅಣ್ಣ ಹೂಣರನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕೆಂದು, ತಮ್ಮ ತಂದೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು

ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು. ಹರ್ಷವರ್ಧನ ಮನೆಗೆ ತಲುಪುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ತಂದೆಯ ಮರಣದ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಯಿತು. ರಾಜ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೋಕ ಆವರಿಸಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹರ್ಷ ಹೆಚ್ಚು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯದ ಬಿಗಿ ಸಡಿಲಿಸದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಂಡ.

ರಾಜ್ಯವರ್ಧನ ಹೂಣರನ್ನು ಗೆದ್ದು ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ ಮನೆಗೆ ತಲಪಿದಾಗ ಸಹೋದರರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಹರ್ಷವರ್ಧನ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರವನ್ನು ಅಣ್ಣನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ.

ಆದರೆ ರಾಜವರ್ಧನ ಅಷ್ಟು ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿಯಲ್ಲ. ಕನೋಜದ ರಾಜ ಗೃಹವರ್ಮನೊಡನೆ ಆತನ ಸಹೋದರಿ ರಾಜಶ್ರೀಯ ವಿವಾಹವಾಗಿತ್ತು. ಮಾಳವದ ರಾಜ ದೇವಗುಪ್ತ ಗೃಹವರ್ಮನನ್ನು ಕೊಂದು ರಾಜಶ್ರೀಯನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವ ಸಮಾಚಾರ ರಾಜ್ಯವರ್ಧನನಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು.

ಕೂಡಲೇ ಆತ ಮಾಳವ ರಾಜನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಲು ಹೊರಟ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾಳವದ ರಾಜ ಸೋತು ಸಂಧಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಲು ರಾಜ್ಯವರ್ಧನ ಒಪ್ಪಿದ. ಆದರೆ ಮಾಳವ ದೇಶದ ರಾಜನ ಗೆಳೆಯ ಗೌಡ ದೇಶದ ರಾಜ ಶಶಾಂಕ ಈ ಮಧ್ಯೆ ಕಪಟದಿಂದ ರಾಜ್ಯವರ್ಧನನನ್ನು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿ ಕರೆಸಿ ಕೊಂದು ಹಾಕಿದ. ರಾಜ್ಯಶ್ರೀ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾಡಿಗೆ ಓಡಿಹೋದಳು.

ರಾಜ್ಯವರ್ಧನ ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿದಾಗ ಹರ್ಷವರ್ಧನನಿಗೆ ಕೇವಲ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಈ ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಸಂಪೂರ್ಣ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಅವನ ಕುತ್ತಿಗೆ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಆತ ಧೈರ್ಯ ಗುಂದಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಸಹೋದರನ ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಕಾರಣಕರ್ತನಾದ ರಾಜನ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋದ. ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮಾಳವದ ರಾಜನೂ ಗೌಡ ದೇಶದ ಶಶಾಂಕನೂ ಸೋಲನ್ನೊಪ್ಪಿದರು.

ಸಹೋದರನ ಮರಣದ ಮುಯ್ಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡನಂತರ ಹರ್ಷ ರಾಜಶ್ರೀಯನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ. ರಾಜಶ್ರೀ ಓಡಿ ಓಡಿ ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ವಿಂಧ್ಯಾಪರ್ವತದ ಕಾಡಿಗೆ ತಲುಪಿದ್ದಳು. ಸಹೋದರ ಮತ್ತು ಪತಿಯ ಮರಣದಿಂದ ಆಕೆಗೆ ಬಹಳ ನಿರಾಶೆಯಾಗಿತ್ತು. "ನಾನು ಬಹಳ ಅಭಾಗ್ಯೆ ನನ್ನ ಕಾರಣ

ದಿಂದ ಮೊದಲು ಪತಿಯು ಮೃತ್ಯುವನ್ನಪ್ಪಿದರು. ಕಡೆಗೆ ರಕ್ಷಿಸಲು ಬಂದ ಸಹೋದರನೂ ಮೃತ್ಯು ಪಾಲಾದನು" ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಉರಿದು ಸತಿಯಾಗುವುದೇ ಈಗ ಉಳಿದಿರುವ ಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಆಕೆ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದಳು.

ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಹರ್ಷ ವಿಂಧ್ಯಾ ಪರ್ವತವನ್ನು ತಲಪುತ್ತಲೇ ಬೆಂಕಿಗೆ ಹಾರಲು ಸಿದ್ಧಳಾದ ತಂಗಿಯನ್ನು ಕಂಡ. ಕೂಡಲೇ ಕಿರಿಚಿಕೊಂಡು ಆಕೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದೆಳೆದ. ಕಷ್ಟಗಳ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ರಾಜಶ್ರೀ ಒಣಗಿ ಕೃಶವಾಗಿದ್ದಳು. ದೇವರು ತನ್ನ ಸಹೋದರ ಹರ್ಷನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸುವ ನೆಂದು ಆಕೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ನೆನೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಬ್ಬರೂ ಬಹಳ ಆನಂದಿತರಾದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಆಕೆ ಹರ್ಷನೊಡನೆ ಇರತೊಡಗಿದಳು.

ಹರ್ಷ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ರಾಜಶ್ರೀಯೊಡನೆ ಸ್ಥಾನೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ಕೆಲವು ದಿನಗಳಾದನಂತರ ಕನೋಜದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಅಭೀಷ್ಟದಂತೆ ಕನೋಜವನ್ನೂ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಸ್ಥಾನೇಶ್ವರದ ಜೊತೆಗೆ ಕನೋಜವನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ಎರಡನೆಯ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು.

ಇಷ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಆಸೆ ಹರ್ಷನಿಗೆ ಉದಿಸಿತು. ಆನೆ, ರಥ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿ ಕೊಂಡನು. ಪಂಜಾಬ್, ಬಂಗಾಳ, ಕನೋಜ, ಮಿಥಿಲಾ (ದರ್ಭಾಂಗ), ಒರಿಸ್ಸಾ ಮುಂತಾದುವು ಅವನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಅವನ ರಾಜ್ಯ ವಿಂಧ್ಯಾಪರ್ವತದವರೆಗೆ ಹರಡಿತ್ತು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಆತ ಪ್ರಯತ್ನಿ ಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಂಧ್ಯಾಪರ್ವತವನ್ನು ದಾಟಿದ ಮೇಲೆ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶದ ಪ್ರತಾಪರಾಜ ದ್ವಿತೀಯ ಪುಲಿಕೇಶಿಯೊಡನೆ ಆತನ ಯುದ್ಧ ವಾಯಿತು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ ಸೋಲೊಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ಅನಂತರ ತನ್ನ ವಿಶಾಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ ಮಗ್ನನಾದ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೦೬ ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಬಂದು ೪೨ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಹರ್ಷ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ್ದ. ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷನ ಆಡಳಿತ ಕಾಲ ವೈಭವಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಅಶೋಕನಂತೆ ಹರ್ಷನೂ ಇಡೀ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಐಕಮತ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇಶ ಪ್ರಗತಿ ಹೊಂದಿತು. ಹರ್ಷನ ಹಿಂದಿನ ಇತಿಹಾಸ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಮಗೆ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಹರ್ಷನ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ದೊರಕುವುದು. ಕಾರಣ, ಹರ್ಷನ ಆಸ್ಥಾನ ಕವಿ ಬಾಣ "ಹರ್ಷ ಚರಿತ"ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ರಾಟ ಹರ್ಷನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಆ ಸಮಯದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಚೀನದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಿಕ ಹ್ಯೂಯನ್‌ತ್ಸಾಂಗನೂ ಹರ್ಷನ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದನು.

ಹ್ಯೂಯನ್‌ತ್ಸಾಂಗನು ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು. ಆತ ತನ್ನ ೨೯ನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದ. ಆತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವಾದ ನಾಲಂದದಲ್ಲೂ ಸಾಕಷ್ಟು ದಿನವಿದ್ದ. "ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಮತಾವಲಂಬಿಗಳಿದ್ದರೂ ದೇಶದ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಮ್ರಾಟ ಹರ್ಷ ಸ್ವತಃ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದರೂ ಆತ ಶಿವ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ಉಪಾಸಕನಾಗಿದ್ದ. ದೇಶ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿತ್ತು. ಹರ್ಷ, ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಜನಗಳು ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲೂ, ಯಾರಿಗೂ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಶಾಂತಿ ಹರಡಿತ್ತು. ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಯಾವ ಭಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಾಲಂದದ ಹೆಸರೂ ಬಹಳ ದೂರ ಹರಡಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪರದೇಶದಿಂದಲೂ ವಿದ್ಯಾಪ್ರೇಮಿಗಳು ವಿದ್ಯೆಗಾಗಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು" ಎಂದು ಹ್ಯೂಯನ್ ತ್ಸಾಂಗ್ (ಯು ಆನ್ ಟ್ವಾಂಗ್) ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳ ದೊಡ್ಡ ಸಭೆಯೊಂದನ್ನು ಹರ್ಷ ಕನೋಜದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದಾಗ ಹ್ಯೂಯನ್‌ತ್ಸಾಂಗನು ಭಾರತದಲ್ಲೇ ಇದ್ದನು. ಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಒಂದುಗೂಡಿದ್ದರು. ಐದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳು ನಡೆದು ಹ್ಯೂಯನ್‌ತ್ಸಾಂಗ್ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದ. ಅವನಿಂದ ಸೋತು ಅಪಮಾನಗೊಂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಾಯ ಹೂಡಿದರು. ಈ ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಅವನ ತಲೆಕೂದಲನ್ನು ಕೊಂಕಿಸಲು

ಯತ್ನಿಸಿದವನ ಕತ್ತನ್ನು ಹಾರಿಸಲಾಗುವುದೆಂದು ಹರ್ಷ ಸಾರಿದ. ಅನಂತರ ಸಮ್ಮೇಳನ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಮುನ್ನಡೆಯಿತು. ಹರ್ಷನು ಹ್ಯೂಯನ್‌ತ್ಸಾಂಗನನ್ನು ಭಾರತವಲ್ಲೇ ಇರಲು ತಿಳಿಸಿದ. ಆದರೆ ಆತ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನೂ ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಹರ್ಷ ಹ್ಯೂಯನ್‌ತ್ಸಾಂಗನನ್ನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು. ಆತ ಚೀನ ತಲಪಿದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಚೀನೀ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದ.

ಹ್ಯೂಯನ್‌ತ್ಸಾಂಗನ ಭಾರತ ಯಾತ್ರೆಯಿಂದ ಹರ್ಷನಿಗೊಂದು ಲಾಭವಾಯಿತು. ಅವನ ಕಾರಣದಿಂದ ಚೀನದ ಸಾಮ್ರಾಟ ತಾಯಿತ್ಸುಂಗನೊಡನೆ ಹರ್ಷನ ಗಾಢವಾದ ಮೈತ್ರಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನನ್ನು ಹರ್ಷ ಚೀನದ ಸಾಮ್ರಾಟನ ಬಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಚೀನ ಮತ್ತು ಭಾರತದ ಸಂಬಂಧ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಎಷ್ಟು ಗಾಢವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಹರ್ಷ ಐದು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಯಾಗದ ಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಯಮುನಾ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಭಾರತದ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಜನಗಳು ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಐದು ಲಕ್ಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಊಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಹೀಗೆ ೭೫ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ದಾನ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರತಿದಿನ ಹರ್ಷ ತನ್ನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರಂತೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧರ್ಮದ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ಮುಂದೆ ಬಂದು ದಾನ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ೧೦ ಸಾವಿರ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ನೂರು ನಾಣ್ಯಗಳು, ಒಂದು ಮುತ್ತು, ಬಟ್ಟೆ, ಪನ್ನೀರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಖಜಾನೆ ಕಾಲಿಯಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು. ಒಮ್ಮೆ ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹರ್ಷ ತನ್ನ ಮೈಮೇಲಿನ ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು. ಹೀಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವುದು ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ದಾನದ ಸುದ್ದಿ ಭಾರತದ ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಗೆ ಹರಡಿತ್ತು.

ಹರ್ಷ ತನ್ನ ಜೀವನದ ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳನ್ನು ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕಳೆಯಲಿಲ್ಲ.

ಅವನಿಗೆ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬಹಳ ಆದರವಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕೋಪಗೊಂಡರು. ಹರ್ಷನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹಂಚಿಕೆ ನಡೆಯಿತು. ಹರ್ಷನ ಮಂತ್ರಿ ಅರ್ಜುನನೂ ಅವನ ವಿರುದ್ಧ ವಿದ್ರೋಹ ನಡೆಸಿದ. ಕಡೆಗೆ ಕೊಲೆಗಡುಕನೊಬ್ಬ ಹರ್ಷನನ್ನು ಕೊಂದುಬಿಟ್ಟ. ಹೀಗೆ ಭಾರತದ ಅತ್ಯಂತ ಯೋಗ್ಯ, ಪ್ರತಾಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಶಾಲೀ ಸಾಮ್ರಾಟನ ಜೀವನ ದುಃಖಾಂತ ವಾಯಿತು.

ಹರ್ಷ ಕೇವಲ ಯೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ದಯಾಳುವಾದ ಅರಸನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದು, ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ. ಅಶೋಕನಂತೆ ಹರ್ಷನೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಬಲಿಷ್ಠ ಆಡಳಿತಗಾರನಾಗಿದ್ದ.

ದ್ವಿತೀಯ ಪುಲಿಕೇಶಿ

ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಆರನೇ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ರಾಜವಂಶ ಉದಯವಾಯಿತು ಎಂಬುದರ ಅರಿವಾಗುವುದು. ಈ ರಾಜವಂಶ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ತನ್ನ ಆಳಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ಮರಣೀಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗಿತು. ಆ ರಾಜವಂಶದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದವನೇ ಎರಡನೆಯ ಪುಲಿಕೇಶಿ. ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥ "ಮಹಾ ಸಿಂಹ" ಎಂದು ಪುಲಿಕೇಶಿ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಮಹಾಸಿಂಹದಂತೆ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ ಸಾಹಸಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ.

ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ವಂಶದ ಆದಿಪುರುಷ ಜಯಸಿಂಹನೆಂದಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ವಂಶದ ಗೌರವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದವ ಜಯಸಿಂಹನ ಮೊಮ್ಮಗ ಪ್ರಥಮ ಪುಲಿಕೇಶಿ. ಆತ ಬಿಜಾಪುರದ ಬಾದಾಮಿಯನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹರಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದ. ವಾತಾಪಿ ಪುರ (ಬಾದಾಮಿ)ವನ್ನು ಒಂದು ಸುದೃಢ ಕೋಟೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಆತನ ಪ್ರಥಮ ಕಾರ್ಯ. ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಮಗ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮ ತನ್ನ ತಂದೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಶೂರನಾಗಿದ್ದ. ಆತ ಬನವಾಸಿಯ ಕದಂಬರನ್ನೂ ಕೊಂಕಣದ ಮೌರ್ಯರನ್ನೂ ವಸ್ತರದ ನಳರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದ್ದ. ಕೊಂಕಣವನ್ನು ಗೆದ್ದ ಕಾರಣ ಗೋವಾದಂತಹ ಬಂದರು ಚಾಳುಕ್ಯರ ವಶವಾಯಿತು. ಗೋವಾ ಬಂದರಿನಿಂದ ದೂರ ದೂರ ದೇಶದೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲು ಹಡಗುಗಳು ಹೋಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಇದರಿಂದ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಖಜಾನೆ ತುಂಬತೊಡಗಿತು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋವಾಕ್ಕೆ "ಷೇತೀದ್ವೀಪ" ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು.

ಕೀರ್ತಿವರ್ಮ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಕಾಲವಶವಾದ್ದು ದುರದೃಷ್ಟದ ಸಂಗತಿ. ಅವನು ಸತ್ತಾಗ ಅವನ ಮಕ್ಕಳೊಬ್ಬರೂ ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ

ಅವನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ಮಂಗಳೇಶನೇ ರಾಜ್ಯವಾಳತೊಡಗಿದ. ಮಂಗಳೇಶನೂ ವಂಶ ಪರಂಪರೆಯಂತೆ ರಾಜ್ಯದ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದ. ಅವನ ಕುದುರೆಗಳ ಕಾಲ್ಧೂಳಿ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಕ್ಷಿತಿಜಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. ಆತ ಕಳಚೂರ್ಯ ರಾಜನಾದ ಬುಧರಾಜನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ರಾಜಕೋಶವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಿ ವಿದ್ರೋಹವಾಯಿತು. ಮಂಗಳೇಶ ಈ ವಿದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಅಡಗಿಸಿದ. ಆತ ಬಾದಾಮಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಆದರೆ ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರದ ದಾಹ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ. ಮಂಗಳೇಶ ಈ ಲೋಭದಿಂದ ಪಾರಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಗದ್ದುಗೆಗೆ ಬಂದ ಹೊಸದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಹೋದರ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆಯಾಸ ಹೊಂದದ ಮಂಗಳೇಶ ಈಗ ಆತ್ಮ ಪ್ರಶಂಸೆಗಾಗಿ ಕಾತರ ನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ. ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯೊಡನೆಯೂ ಅವನ ವರ್ತನೆ ಸರಿಯಾಗಿರ ಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ರಾಜ ದರ್ಬಾರು ಷಡ್‌ಯಂತ್ರದ ತೌರುಮನೆಯಾಯಿತು.

ಈ ವೇಳೆಗೆ ಪುಲಿಕೇಶಿಯೂ ಯುವಕನಾಗಿದ್ದ. ಮಂಗಳೇಶ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ವಾಸ್ತವ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಸೂತ್ರವನ್ನೊಪ್ಪಿಸಿ ಗೃಹಕಲಹವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಆತ ತನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನೇ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಹಂಚಿಕೆ ಹೂಡಿದ. ಪುಲಿಕೇಶಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ದೊರಕದಂತೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯಿತು. ಸರಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಸಂಘರ್ಷಣೆಯಾಗತೊಡಗಿತು. ಪುಲಿಕೇಶಿ ತನ್ನ ಸಹೋದರ ರೊಡನೆ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆತನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನೊಡನೆ ಕಲಹ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಗೆದ್ದರೂ ಗೃಹಯುದ್ಧ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶಕ್ಕೆ ನುಂಗ ಲಾರದ ತುತ್ತಾಯಿತು. ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶ ಇನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಳವೂರಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜ ಪರಿವಾರದವರೇ ಪರಸ್ಪರ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಕಳೆದುಹೋಗಿದ್ದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಲು ಸಾಮಂತರಿಗೆ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಸುಸಮಯಬೇಕೇ? ಸಮಯ ನೋಡಿ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಯಿಂದ ಶತ್ರುಗಳು ತಾವು ಸ್ವತಂತ್ರರೆಂದು ಘೋಷಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ಪುಲಿಕೇಶಿ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು

ತೋರಿಸಿದ ಸಾಹಸದಿಂದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿರೋಧಿಗಳು ನಾಶ ಹೊಂದಿದರು.

ತನ್ನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅನ್ಯ ರಾಜರಿಂದ ಸಹಾಯ ದೊರಕುವಂತಹ ನಿರ್ಬಲ ರಾಜನ ಮೇಲೆ ಮೊದಲು ಕಣ್ಣೋಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ರಾಜನೀತಿ. ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಈ ರಾಜನೀತಿಯಿಂದಲೇ ವಿಜಯದ ಯಾತ್ರೆ ನಡೆಸಿದ. ಮೈತ್ರಕರ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಂತ ರಾಜನಾದ ನಿರುಹುಲ್ಲಕನೆಂಬ ಸರದಾರ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಲಾಟ ಪ್ರದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ. ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ ಆಪ್ಪಾಯಿಕ ಬಹಳ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದ. ಆತ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಗೃಹ ಕಲಹದಿಂದ ಲಾಭ ಪಡೆದು ಲಾಟ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮುಂಬರಿದು ಚಾಳುಕ್ಯ ರಾಜ್ಯದ ಕೆಲವು ಎಲ್ಲೆಗಳ ಮೇಲೂ ಕೈಹಾಕಿದ. ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಗೋವಿಂದನೆಂಬ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸಾಮಂತ ನಿಂದಲೂ ಸಹಾಯ ಒದಗಿತು. ಆಪ್ಪಾಯಿಕನ ವಿರುದ್ಧ, ಪುಲಿಕೇಶಿ ಮೈತ್ರಕರ ರಾಜ ಶಿಲಾದಿತ್ಯನೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿದ ಭೀಮರಥೀ ನದಿಯ ಸಮೀಪ ಶಿಲಾದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಸಮ್ಮಿಳಿತ ಸೈನ್ಯವು ಆಪ್ಪಾಯಿಕನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಮೃತ್ಯುವಿನ ದವಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಿತು.

ಈ ಸಂಧಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಲಾಭವಾಯಿತು. ಎರಡು ರಾಜ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮನಸ್ತಾಪವೂ ಹೋಯಿತು. ದಕ್ಷಿಣ ಗುಜರಾತು ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಕೊಂಕಣದ ಮೇಲೆ ಕಳಚೂರ್ಯರು ಕೈಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಚಾಳುಕ್ಯರಿಗೆ ಬಿಡಬೇಕಾಯಿತು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಮತ್ತು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಗಳ ನಡುವಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಮೈತ್ರಿಕ ಅಧಿಕಾರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಯಿತು.

ಉತ್ತರದ ಕಡೆ ಶಾಂತವಾದ ಮೇಲೆ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಗಮನವಿತ್ತ. ಬನವಾಸಿಯ ಕದಂಬ ವಂಶದ ರಾಜ ಮೊದಲು ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ತಂದೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅಧೀನತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದ. ಆದರೆ ಗೃಹ ಕದನದ ಮಧ್ಯೆ ಆತನೂ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ. ಪುಲಿಕೇಶಿ ಬನವಾಸಿಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಲುಪರಾಜ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನ ಗಂಗರಾಜ ಹೀಗೆಯೇ ಅವನ ಅಧೀನರಾದರು.

ಈ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗರದು ಬಹಳ ಮಹತ್ವ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಗಂಗರಾಜರು ಮತ್ತೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಅಧೀನ ರಾಗಿರಲು ಒಪ್ಪಿದರು. ಪುಲಿಕೇಶಿ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ. ಗಂಗರಾಜ ನಾದ ದುರ್ವಿನೀತ ಸೋತು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಪುಲಿಕೇಶಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ನೆರವೇರಿಸಿದ. ಈ ಗಂಗರಾಜನ ಕುಮಾರಿಯೇ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ ಯಾದ ಪ್ರಥಮ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ತಾಯಿ. ಪಲ್ಲವರೊಡನೆ ಸಂಘರ್ಷಣೆ ನಡೆದು ಚಾಳುಕ್ಯರ ಸ್ಥಿತಿ ಚಿಂತಾಜನಕವಾಗಿದ್ದಾಗ ಗಂಗರಾಜ ದುರ್ವಿನೀತ ತನ್ನ ಬೀಗರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ. ಕೊನೆಗೆ ಪುಲಿಕೇಶಿ ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಕೇವಲ ಉತ್ತರ ಕೊಂಕಣದ ಮೌರ್ಯ ರಾಜನು ಈವರೆಗೂ ವಿದ್ರೋಹದ ಪತಾಕೆಯನ್ನೇ ಹಿಡಿದಿದ್ದ. ಪುರಿ (ಎಲಿಫೆಂಟಾ ದ್ವೀಪ) ಅವನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಪುರಿಯನ್ನು ಆಗ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರದ ಒಡತಿ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪುರಿ ಇದ್ದ ಸನ್ನಿವೇಶ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ದೊರಕುತ್ತಿದ್ದ ಅಪಾರ ಲಾಭದಿಂದ ಮೌರ್ಯರು ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಗಳೂ ಶ್ರೀಮಂತರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ತನ್ನ ಧನ ಬಲದಿಂದ ಮೌರ್ಯ ರಾಜ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೆ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಮುಂದೆ ಆತ ಬಾಲಬಿಚ್ಚುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ಆತನೂ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಅಧೀನನಾಗ ಬೇಕಾಯಿತು.

ಮೌರ್ಯರನ್ನು ಅಡಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ರಾಜ್ಯದ ಆಂತರಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಸುದೃಢವಾಯಿತು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ಅವನಿಗಿತ್ತು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕಂಚಿಯ ಪಲ್ಲವರೂ, ಮಧುರೆಯ ಪಾಂಡ್ಯರೂ, ಪುಲಿಕೇಶಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರೂ ಇಡೀ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವ ಕನಸು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಲ್ಲವ ರಾಜ್ಯ ಚಾಳುಕ್ಯರ ನೆರೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ದೃಷ್ಟಿ ಅವರ ಕಡೆ ಹೊರಳಿತು. ತನ್ನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರನಿಗೆ ಯುವರಾಜ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ, ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ, ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ ಒಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪುಲಿಕೇಶಿ ಪಲ್ಲವರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದ ದಕ್ಷಿಣ ಕೋಸಲ ಮತ್ತು ಕಳಿಂಗರನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೋಲಿಸಿದ್ದ ಕಾರಣ ಅವರಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅಪಾಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಕಳಿಂಗ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವರ ಮಧ್ಯೆ ವಿಷ್ಣುಕುಂಡಿನ ವಂಶದ ರಾಜ್ಯವಿತ್ತು. ಪುಲಿಕೇಶಿ ಮೊದಲು ವಿಷ್ಣುಕುಂಡಿನರನ್ನು ಆಟವಾಡುತ್ತಾ ಸೋಲಿಸಿದ. ಅನಂತರ ಅವನ ಸೈನ್ಯ ಪಲ್ಲವರ ಗಡಿಯತ್ತ ಹೊರಟಿತು. ಪಲ್ಲವರ ರಾಜ ಪ್ರಥಮ ಮಹೇಂದ್ರವರ್ಮನಾಗಿದ್ದ. ಪಲ್ಲವರಲ್ಲಿ ಮಹೇಂದ್ರನಂತಹ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯ ರಾಜ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆತ ದೊಡ್ಡ ನಿರ್ಮಾತ, ಸಂಗೀತಗಾರ, ಕವಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ದೊಡ್ಡ ಯೋಧನೂ ಆಗಿದ್ದ. ಆದರೆ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಆಕ್ರಮಣ ವನ್ನು ಆತ ಎದುರಿಸಲಾರದಾದ. ಪುಲಿಕೇಶಿ ಪಲ್ಲವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಾ ಅವನ ರಾಜಧಾನಿಯಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮೈಲಿವರೆಗೂ ತಲುಪಿದ. ಮಹೇಂದ್ರವರ್ಮ ಓಡಿ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದ. ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೂ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಲಾರದಾದ.

ಪುಲಿಕೇಶಿ ಪಲ್ಲವರೊಡನೆ ಸೆಣಸುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ಅತ್ತ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷನ ಪ್ರಭುತ್ವ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಮುಂದೆ ಕೆಲವು ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಿತು. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಆಸೆಯನ್ನು ಅರ್ಧಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡ ಬೇಕಾಯಿತು. ಆದರೂ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವ ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ತರ ಭಾಗವು ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ವಶವಾಯಿತು. ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಮತ್ತೆ ತಲೆ ಎತ್ತದಂತೆ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಸಹೋದರ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನನ್ನು ಆಂಧ್ರದ ಸುಬೇದಾರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿದ.

ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪುಲಿಕೇಶಿ ವಿಜಯದ ಭೇರಿಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವರ್ಧನನೂ ತನ್ನ ಬಾಹುಬಲದಿಂದ ಒಂದು ವಿಶಾಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ. ಹರ್ಷನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗ ಸೇರಿಹೋಗಿತ್ತು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ಪಡೆದು ಹರ್ಷ ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ. ಇತ್ತ ಪುಲಿಕೇಶಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹರಡಲು ಸಿದ್ಧನಾದ. ಆದರೆ ಹರ್ಷನಿಂದಲೇ ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿವೇಕಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಸಿದ. ಆತ ಲಾಟ, ಮಾಳವ, ಗುರ್ಜರರನ್ನು ತನ್ನ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಹೀಗೆ ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲೆ ಉತ್ತರದ ಮಹಾನದಿಯ ವರೆಗೂ ಹರಡಿತು.

ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ಪುಲಿಕೇಶಿಗಳೊಳಗಿನ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಲು ವಲ್ಲಭಿಯ ಮಹತ್ವದ ಪರಿಚಯ ಆವಶ್ಯಕ. ಉತ್ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಾಗಲೀ, ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕಾಗಲೀ ಹೋಗಲು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ರಾಜನೂ ವಲ್ಲಭಿಯನ್ನು ದಾಟಿಯೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಲು ದಕ್ಷಿಣದ ಆಕ್ರಮಣಕಾರಿಗಳು ನರ್ಮದಾ ಅಥವಾ ಮಹಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ವಲ್ಲಭಿಯ ಸ್ಥಿತಿ ಇಬ್ಬರು ಆಕ್ರಮಣಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು. ನರ್ಮದೆಯ ಉತ್ತರ ಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಾಳವ ಮತ್ತು ಗುರ್ಜರ ರಾಜ್ಯ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ವಶವಾದ ಮೇಲಂತೂ ವಲ್ಲಭಿಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಹರ್ಷನಿಗೆ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತು. ಹರ್ಷ ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನೊಡನೆ ಸಂಧಿಗೆ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಆತ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಹರ್ಷ ವಲ್ಲಭಿಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ರಾಜನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ. ಆತ ಓಡಿಹೋಗಿ ಗುರ್ಜರ ರಾಜನಿಗೆ ಶರಣಾಗತನಾದ. ಅವನು ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದ.

ಹರ್ಷ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುರ್ಜರರನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಹ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲಾಗದಿದ್ದರೂ ಒಂದು ತಂತ್ರ ಹೂಡಿ ವಲ್ಲಭಿಯ ರಾಜನಾದ ಧ್ರುವಸೇನನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿ ಆತನನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ವಲ್ಲಭಿಯ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ. ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಮತ್ತು ಹರ್ಷರೊಳಗೆ ಘೋರ ಸಂಗ್ರಾಮವಾಯಿತು. ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷನ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯ ನಷ್ಟವಾದದ್ದಲ್ಲದೆ ಸೋಲಲೂ ಬೇಕಾಯಿತು. ಹರ್ಷನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲೇ ಇದು ಪ್ರಥಮ ಸೋಲು. ಪುಲಿಕೇಶಿ ಗೆದ್ದರೂ ಸಂಗ್ರಾಮದಿಂದಾದ ನಷ್ಟದಿಂದ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಯಿತು.

ಹರ್ಷನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಪುಲಿಕೇಶಿ ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯ ಶಿಖರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ. ಇಡೀ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಸಾಮ್ರಾಟನಾದ ಹರ್ಷನನ್ನು ಗೆದ್ದ ಕಾರಣ "ಪರಮೇಶ್ವರ"ನೆಂಬ ಬಿರುದೂ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವರ ಶಕ್ತಿ ಇನ್ನೂ ಮುಗಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಪಲ್ಲವರಿಂದ ಅಪಾಯವಿದ್ದೇ ಇದೆ ಎಂಬುದು ಪುಲಿಕೇಶಿಗೆ

ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಿಂದ ಕೈಕೊಸರಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ದೃಷ್ಟಿ ಪಲ್ಲವರ ಕಡೆ ತಿರುಗಿತು.

ಈ ಮಧ್ಯೆ ಮಹೇಂದ್ರವರ್ಮನು ಮೃತನಾಗಿ ಅವನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹ ವರ್ಮ ಮಹಾಮಲ್ಲ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ. ಪುಲಿಕೇಶಿ ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಅವರ ರಾಜಧಾನಿಯವರೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದ. ಆದರೆ ಪಲ್ಲವರಾಜ ಧೈರ್ಯ ಗುಂದಲಿಲ್ಲ. ಆತ ಒಂದೆರಡು ಬಾರಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿಯೂ ಬಿಟ್ಟ. ಕಡೆಗೆ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಹಿಂದೋಡಬೇಕಾಯಿತು ಈ ಬಾರಿ ನರಸಿಂಹವರ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಾಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ವಾತಾಪಿವರೆಗೂ ಹೋಗಿ ಬಂದ. ಮುಕ್ಕಾಲುಪಾಲು ಪುಲಿಕೇಶಿ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೇ ಸತ್ತಿರಬೇಕು. ವಾತಾಪಿಯು ನರಸಿಂಹವರ್ಮನ ವಶವಾಯಿತು. ಆತ ವಾತಾಪಿ ಕೊಂಡ ಅಥವಾ ವಾತಾಪಿ ವಿಜೇತ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದ.

ದ್ವಿತೀಯ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಅದ್ವಿತೀಯ ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ ಯೋಧನೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ನಿರ್ಮಾಪಕನೂ ಆಗಿದ್ದ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅವನ ಸ್ಥಾನ ಇಂದೂ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣದ್ದಾಗಿದೆ.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ

ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೆ ಶತಮಾನದ ಮಾತು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಕೇರಳ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಂದಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿ ಪೂರ್ಣಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಶಿವಗುರುವೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿದ್ದ. ಆತ ಬಹಳ ವಿದ್ವಾಂಸ. ಆತನಿಗೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಸಮೀಪಿಸಿದರೂ ಮಕ್ಕಳಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆತನ ಪತ್ನಿ ಸುಭದ್ರೆ ತನ್ನ ಬಂಜೆತನಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಶಿವ ಗುರುವಿನ ಮನಸ್ಸೂ ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಶಿವಗುರು ಈಶ್ವರನ ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದ. ಆತ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಬಹಳ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದ. ಈಶ್ವರ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ವರದಾನದಿಂದ ಶಿವಗುರುವಿಗೆ ಒಂದು ಗಂಡು ಮಗುವಾಯಿತು ಎಂದು ಶಂಕರನ ಜನನದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಈಶ್ವರನ ದಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣ ಬಾಲಕನಿಗೆ ಶಂಕರನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ಈ ಬಾಲಕನೇ ಮುಂದೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಬಹಳ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ತಾಯಿಯಿಂದ ಪುರಾಣಗಳ ಕಥೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಂಠಪಾಠ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೂರು ವರ್ಷದವರಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಚೌಲವಾಯಿತು. ಆದರೆ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯ ವಶದಿಂದ ಇದಾದ ಕೂಡಲೇ ಅವರ ತಂದೆ ಕಾಲವಾದರು.

ಇಷ್ಟು ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅನಾಥರಾದರು. ಕಷ್ಟ ಪರಂಪರೆಯೇ ಒದಗಿತು. ಆದರೆ ಈ ಕಷ್ಟಗಳು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕುಂದಿಸಲಾರದಾದವು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಐದು ವರ್ಷವಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವರ ತಾಯಿ ಉಪನಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಓದಲು ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಹೋದರು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಲಕ್ಷಣ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಗುರುದೇವರು ಅತ್ಯಂತ

ಪ್ರಸನ್ನರಾದರು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದುವುದು ಬಹಳ ಇಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಅಧ್ಯಯನದ ಜೊತೆಗೆ ದೇಶದ ದುರ್ದಶೆಯನ್ನೂ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಕೇವಲ ಎರಡು ವರ್ಷ ಮಾತ್ರ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲೇ ಅವರು ವೇದ, ವೇದಾಂತ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ಓದಿ ಮುಗಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರು ಮನೆಗೆ ಹಿಂದೆರಳಿದರು. ಆಗ ಅವರ ವಯಸ್ಸು ಕೇವಲ ಏಳೆಂಟು, ಈಗ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿ ಇನ್ನೂ ವಿಶಾಲವಾಯಿತು. ಬಡವರು ಮತ್ತು ಅಸಹಾಯ ಜನಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಾರತದ ದುರ್ದಶೆಯ ನೈಜ ಚಿತ್ರ ಅವರಿಗೆ ಗೋಚರವಾಯಿತು. ಜಾತಿಭೇದದ ಜಗಳ ಮತ್ತು ಮತ ಮತಾಂತರದ ಸಂಘರ್ಷಣೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಲುಕಿ ನುಚ್ಚುನೂರಾದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜನಗಳ ಹಾಹಾಕಾರ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅಂಧವಿಶ್ವಾಸದ ಘೋರ ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಎಡವಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ಮನುಷ್ಯರ ಚೀತ್ಕಾರ ಅವರ ಹೃದಯವನ್ನು ಕಲಕುತ್ತಿತ್ತು. ದೇಶದ ಈ ಶೋಚನೀಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಯೇ ಉಸಿರಾಡುವೆನೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು.

ತಮ್ಮ ಈ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಅವರು ಮನೆ ಮಠ ಬಿಡಲು ಯೋಚಿಸ ತೊಡಗಿದರು. ಅತ್ತ ಅವರ ವಿದ್ವತ್ತು ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯತೆಯ ಕೀರ್ತಿ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆ ಹರಡಿತ್ತು. ಮಲಬಾರಿನ ರಾಜ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ರಾಜಪಂಡಿತರಾಗಿ ಆಸ್ಥಾನದ ಗೌರವ ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಆತ ಒಂದು ಆನೆ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಹಣದೊಡನೆ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ.

ಮಹಾಕಾರ್ಯವೊಂದಕ್ಕೆ ಯೋಜನೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮಲಬಾರಿನ ರಾಜಪಂಡಿತರಾಗಿರಲು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಒಪ್ಪಿಯಾರು? ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ ನಿರಾಶನಾಗಿ ಪುರಸ್ಕಾರದೊಡನೆ ಹಿಂತಿರುಗಬೇಕಾಯಿತು. ಮಲಬಾರಿನ ರಾಜ ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಯಿಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ತ್ಯಾಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ದಂಗಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನ ಪಡೆಯಲು ತವಕಿಸಿದ. ಅಂತೆಯೇ ಮರುದಿವಸ ಸ್ವತಃ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಗೆ ಹೊರಟು ಅವರ ಪಾದಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸಿದ.

ಈ ಘಟನೆಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಮನಸ್ಸು ಮನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಗೋಡೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರಲು ಬೇಸರಗೊಂಡಿತು. ಸನ್ಯಾಸಿಯಾಗಲು ತಾಯಿಯನ್ನು ಅನುಮತಿ ಬೇಡಿದರು. ತನ್ನ ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರನನ್ನು ಮನೆ ಮಠ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಕ್ಕೆಹೋಗಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡುವಷ್ಟು ಮಾತೃ ಹೃದಯ ಕಲ್ಲಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿನಯ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ತರ್ಕ, ಯುಕ್ತಿ ಯಾವುದೂ ತಾಯಿಯ ಹಟದ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದಾದುವು.

ಸಂಯೋಗ ವಶದಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ಇವರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ನದಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದಿದ್ದಾಗ ಇವರನ್ನು ಒಂದು ಮೊಸಳೆ ಹಿಡಿಯಿತು. ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಯಿ ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಮಗನನ್ನು ನೋಡಿ ಕಿರುಚತೊಡಗಿದಳು. "ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನೀನು ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಈ ಮೊಸಳೆ ಬಿಡುವುದು" ಎಂದು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಬಡಪಾಯಿ ತಾಯಿ ಏನು ತಾನೆ ಮಾಡಿಯಾಳು! ಆಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯಿತ್ತಳು. ಇದಾದ ಬಳಿಕ ಮೊಸಳೆ ಶಂಕರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಅನಂತರ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ದಡಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸ್ವಾಮಿ ಗೋವಿಂದರಿಂದ ಸನ್ಯಾಸ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಗುರುವಿನ ಆದೇಶದಂತೆ ಸಾಧನೆಯನ್ನೂ ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಅಲ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಅವರಿಗೆ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಯು ದೊರಕಿತು. ಜೊತೆಗೆ ಅದ್ವೈತವಾದದ ಗಂಭೀರ ಅಧ್ಯಯನವೂ ನಡೆಯಿತು. ಗುರುವು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ಆದೇಶವಿತ್ತರು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ಗುರುವಿನ ಆದೇಶವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಯಶಸ್ಸು ಹರಡಲು ಹೆಚ್ಚು ಸಮಯ ಬೇಕಾಗಲಿಲ್ಲ. ಜನಗಳು ಅವರಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾದರು. ಕೆಲವರು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾಚಾರ್ಯನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯನ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಓದಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಮೇಣ ಅವರು ವಿಭಿನ್ನ ಮತಗಳ ದೋಷಗಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಮೂಢ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಪಂಡಿತ

ರೊಡನೆ ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮ, ಐಕ್ಯ ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತವಾದ ಪ್ರಚಾರಕರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಜಯ ಲಭಿಸಿತು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ವೇದಾಂತ ಮತದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಲೆಯತೊಡಗಿದರು. ಇದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೈಲಾಗಲೀ, ಮೋಟಾರ್ ಆಗಲೀ, ವಿಮಾನವಾಗಲೀ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕಾಲುನಡಿಗೆಯಲ್ಲೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಕಾಲುನಡಿಗೆಯಲ್ಲೇ ಕಾಡು, ಪರ್ವತ, ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ದೇಶದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಗೂ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲೇ ವಿಭಿನ್ನ ಮತಧರ್ಮದ ಜನಗಳೊಡನೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಮುಂದೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಸೋಲಬೇಕಾಯಿತು. ನೂರಾರು ಏಕೆ ಸಾವಿರಾರು ಯುವಕರು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಲಕ್ಷಾಂತರ ಜನಗಳು ಅವರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ಹೀಗೆ ವಿಜಯ ಭೇರಿಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಸುಂಟರಗಾಳಿಯಂತೆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಸನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕರ್ಮರಹಿತನಾಗಿರಬೇಕೆಂದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಜನಗಳಿಗೆ ಸನ್ಯಾಸ ಧರ್ಮದ ನೈಜ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರು. ಸನ್ಯಾಸದ ಅರ್ಥ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜೀವ ಮಾತ್ರದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುವುದು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತ ಮತದ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆಗ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಧರ್ಮಗಳು ಬಹಳ ಬಿರುಸಾಗಿದ್ದವು. ಆ ಎರಡು ಮತದ ಅವಲಂಬಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ನೈಜ ಶಿಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ದೂರ ಸರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಜೊತೆಗೆ ಭಾರತದ ಪ್ರಾಚೀನ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದೊಡನೆ ಅವರ ವಿರೋಧವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ಬೌದ್ಧರೂ ಜೈನರೂ ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅವರ ಕಡೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನವಿತ್ತರು. ಈ ಮತಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧದ ಕಂದಕವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಶುದ್ಧ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು.

ಈ ಉದ್ದೇಶದೊಡನೆ ಕುಮಾರಿಲ ಭಟ್ಟನೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ನೋಡಲು

ಹೋದರು. ಕುಮಾರಿಲ ಭಟ್ಟರು ಮೀಮಾಂಸಕರು ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು. ಅವರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರಲ್ಲದೆ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ಸಹಾಯಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಬಳಿ ಹೋದಾಗ ಅವರು ಸಮಾಧಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅವರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮಂಡನ ಮಿಶ್ರರ ಬಳಿ ಹೋಗಲು ಸಲಹೆ ಇತ್ತರು. ಮಂಡನ ಮಿಶ್ರರು ಕುಮಾರಿಲ ಭಟ್ಟರ ಪ್ರಧಾನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ವೈದುಷ್ಯದ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಹರಡಿತ್ತು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮಂಡನ ಮಿಶ್ರ ಮತ್ತು ಅವರ ಹಿರಿಯ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದರು. ಮಂಡನ ಮಿಶ್ರರರೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದರು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಲ್ಲೇ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇತರ ಅನೇಕ ಮತಗಳ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಅನುಯಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಗಾಂಧಾರ, ಕಾಶ್ಮೀರ, ಕಾಂಬೋಜ ಮತ್ತು ತಕ್ಷಶಿಲೆಗೆ ಹೋದರು. ಈ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಮಾತೇ ಮಾತಾಗಿತ್ತು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತೆ ಅಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಬಂಗಾಳ ಮತ್ತು ಬಿಹಾರಿಗೂ ಹೋಗಿ ಬೌದ್ಧ ನಳಂದ, ರಾಜಗೃಹ, ಗಯೆ, ಕಾಮರೂಪ, ನೇಪಾಳ, ಉತ್ತರ ಗುಜರಾತು, ಕಾಥಿಯಾವಾಡ, ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಉತ್ತರ ಭಾರತ, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತ ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಬಂದರು. ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನಗಳ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದರು. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವಿಭಿನ್ನ ಮತಗಳ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ತಮ್ಮ ಮತದ ಪತಾಕೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿದರು. ಅನೇಕ ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಠ, ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಧರ್ಮಾವಲಂಬಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಭ್ರಾತೃಭಾವ ಬೆಳೆಸಿದರು.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ವಿರೋಧಿಗಳ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವರು ಮತ್ತು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರ ಮೇಲೆ ಕಾಪಾಲಿಕರು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಅವರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರದಾದರು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶರೀರದ

ಮೋಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಈ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಒಂದು ಘಟನೆ ಇದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಶಂಕರರು ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿರಲು ಅವರ ಬಳಿ ಒಬ್ಬ ಕಾಪಾಲಿಕ ಬಂದ. ಆತ "ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ, ತಾವು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳು, ತಮಗೆ ದೇಹದ ಮೇಲೂ ಮೋಹವಿಲ್ಲ. ಸಾಧನೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆ ಬೇಕಾಗಿದೆ. ತಾವು ತಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ನನ್ನ ಕೆಲಸವಾಗುವುದು" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು–"ಒಳ್ಳೆಯದು, ನಾನು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವೆ. ನನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೋ" ಎಂದರು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಧ್ಯಾನಮಗ್ನರಾದರು. ಕಾಪಾಲಿಕ ಸುರಾಪಾನ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದ. ಆತ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ತಲೆ ಕಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿದ್ದ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪದ್ಮಪಾದರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಸತ್ಯ, ಅಹಿಂಸೆ ಮತ್ತು ಉದಾತ್ತ ವಿಚಾರಗಳ ಮೂಲಕ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದರು. ಶಾಂತಿ, ಏಕತೆ ಮತ್ತು ಸುಜ್ಞಾನದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ತಮ್ಮ ಈ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಪಾಲನೆ ಗಾಗಿ ದೇಶದ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮಠಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ದರು. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದ ರಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಠಗಳೂ ಶ್ರಮಿಸಿದುವು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಬದರೀನಾಥ, ದ್ವಾರಕಾಪುರಿ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಠ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಠಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನಿರಿಸಿದರು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕೆಲಸ ಇಲ್ಲಿಗೇ ಮುಗಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ, ಈಶ, ಕೇನ, ಕಠ ಮುಂತಾದ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಭಾಷ್ಯ, ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ, ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಂಗ್ರಹ ವಿವೇಕ ಚೂಡಾಮಣಿ, ಪ್ರಬೋಧ ಸುಧಾಕರ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುವು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸ ವನ್ನೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ೩೨ನೇ ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರ ಜೀವನಲೀಲೆಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಆಂಡಾಳ್

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂಬತ್ತನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಕವಯಿತ್ರಿಯ ಜನನವಾಯಿತು. ಆಕೆಯ ಹೆಸರು ಆಂಡಾಳ್ ಎಂದು. ಆಂಡಾಳ್‌ಳನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಮೀರಾ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಇದೆ. ಈಕೆ ಮೀರಾಬಾಯಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಉಪಾಸಕಳಾಗಿದ್ದಳು. ಭೂದೇವಿಯ ಅವತಾರವೆಂದೂ ಈಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಈಕೆಯೂ ಮೀರಾಬಾಯಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವಳು.

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಧುರೆ ಎಂಬ ನಗರವಿದೆ. ಅದನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಮಧುರಾ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಈ ಮಧುರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಿಳು ರಾಜನಾದ ಪಾಂಡ್ಯ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ಈ ಮಧುರೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಲ್ಲಿಪುತ್ತೂರು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನಿದ್ದ. ಅವನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಯವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ. ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತ ಸುಂದರ ಹೂದೋಟ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಹೂಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಪತಿ ಪತ್ನಿಯರಿಬ್ಬರೂ ಬಹಳ ದುಃಖಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ದೇವರಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯವಾಗಿ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕೊನೆಗೆ ದೇವರ ಕೃಪಾದೃಷ್ಟಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಒಂದು ದಿನ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತರು, ತೋಟದಲ್ಲಿ ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ತುಳಸಿ ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ಹೆಣ್ಣು ಮಗುವೊಂದನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗಾದ ಆನಂದ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ. ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಪತ್ನಿಯ ಬಳಿ ಓಡಿದ. ಪತ್ನಿಯು ಮಗುವನ್ನು ನೋಡಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷಗೊಂಡಳು. ಅವರು ಮಗುವಿಗೆ "ಗೋದಾ" ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಮುದ್ದಿನಿಂದ ಸಾಕತೊಡಗಿದರು. ಆ ಮಗುವೇ ಮುಂದೆ ಆಂಡಾಳ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಗೋದಾ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೆ ಅವಳು ಊಟ ಸಹ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿ ದಿನ ತೋಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೊಸ ಹೂವನ್ನು ತಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತು ಮಗ್ನಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆಕೆ ವಿದ್ಯಾವಂತೆಯೂ ಹೌದು. ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಸುಂದರ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದಳು. ಬಾಲಕಿಯ ಈ ಅಪಾರ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಆನಂದ ಪರವಶರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು.

ಗೋದೆ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಒಬ್ಬಳೇ ಕುಳಿತು ಗಂಟೆಗಟ್ಟಳೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ತಾನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿತೆಯನ್ನೂ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ನಾಲ್ಕೈದು ಹೂವಿನ ಹಾರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಇಡುತ್ತಿದ್ದ. ಗೋದೆ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಆ ಹಾರಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ತಾನು ಧರಿಸಿ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶೃಂಗಾರ ವನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಪಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಆ ಹಾರಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಎತ್ತಿರಿಸು ತ್ತಿದ್ದಳು. ಈ ರೀತಿ ಗೋದೆ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಅಪವಿತ್ರ ಮಾಡುವುದು ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತ ನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ದಿನ ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನಿಂದ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದೇವರಿಗೆ ಧರಿಸಲು ಹೋದಾಗ ಪೂಜಾರಿಗೆ ಅವು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಡಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸಿದುವು. ಆ ಮಾಲೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ಕೂದಲೂ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತ್ತು.

ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ಗೊತ್ತಾದಾಗ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಯಿತು. ದೇವರಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿ ಕ್ಷಮಾಯಾಚನೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಏನು ಮಾಡುವುದೆಂದೇ ತೋರಲಿಲ್ಲ.

ಒಂದು ದಿನ ಗೋದೆ ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ. ಮಗಳು ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ "ಇದೇನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ! ದೇವರ ಹೂವನ್ನು ನಾವು ಧರಿಸಬಾರದು. ಮುಂದೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಡ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ.

ಅನಂತರ ಹೊಸ ಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಯ್ದ. ಆ ಹಾರಗಳನ್ನು

ದೇವರಿಗೆ ಹಾಕಲು ಹೋದಾಗ ಅವು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿದ್ದವು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನಿಗೆ ಬಹಳ ಹೆದರಿಕೆಯಾಯಿತು. ದೇವರು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಕೊಂಡ.

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ "ಎಲೈ ಭಕ್ತನೇ! ನಿನ್ನ ಪುತ್ರಿ ಗೋದೆ ಧರಿಸಿದ ಮಾಲೆಯೇ ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದು" ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿಬಂತು.

ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನಿಗೆ ಭ್ರಮೆಯಾಯಿತು. ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ನಡೆದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಪತ್ನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ. ಅಂದಿನಿಂದ ತನ್ನ ಮಗಳು ಗೋದೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇವಿಯ ಅವತಾರವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವಳೊಡನೆ ಗೌರವದಿಂದ ವರ್ತಿಸತೊಡಗಿದ.

ಇತ್ತ ಗೋದೆಯ ಭಕ್ತಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಪ್ರತಿ ದಿನ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಪೂಜಾಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಭಕ್ತಿಚರಿತ ಕವಿತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಹೀಗೆ ಅಸಂಖ್ಯ ಕವಿತೆಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದುವು. ಈ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ "ಆಂಡಾಳ್ ಪಾಸುರಂಗಳ್" ಎನ್ನುವರು. ಈ ಕವಿತೆಗಳ ಭಾವಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನೇ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು.

ಒಂದು ದಿನ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ದರ್ಶನವಿತ್ತು "ನಿನ್ನ ಬಳಿ ಇರುವ ಗೋದೆ ನನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಪರವಶನಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಬಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದೆ. ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೇ ನನ್ನ ಬಳಿ ಹಿಂದಿರುಗುವಳು. ನೀನು ಚಿಂತಿಸ ಬೇಡ. ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳು ನೀನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿದ್ದು ಜನಗಳಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸು. ಕೊನೆಗೆ ನೀನೂ ನಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ ಬರುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ.

ಕನಸೊಡೆದಾಗ ಕನಸಿನ ಮಾತು ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದು ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನಿಗೆ ನಡುಕ ವುಂಟಾಯಿತು. ಅಂದು ಗೋದೆ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ತನ್ನ ವಿವಾಹವಾದಂತೆ ಕನಸು ಕಂಡಳು. ಮಗಳ ಕನಸಿನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲಂತೂ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನ ಚಿಂತೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಅವನು ಗೋದೆಯೊಡನೆ ವೈಷ್ಣವ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದ.

ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತ ಗೋದೆಯೊಡನೆ ಶ್ರೀರಂಗಕ್ಕೆ ತಲಪಿದಾಗ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಗೋದೆ ಪ್ರೇಮಪರವಶಳಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಯ

ಸಮೀಪ ಹೊರಟು ಹೋದಳಂತೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಯೊಂದು ಹೊರಬಂದು ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣೂ ಕೋರೈಸಿದಂತಾಯಿತು. ರೆಪ್ಪೆ ಮಿಟುಕಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಗೋದೆ ಅದೃಶ್ಯಳಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾದಂತೆ ಕಾಣಿಸಿದಳು. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣು ಚಿತ್ತನ ಕನಸು ನನಸಾಗಿ ಅವನ ಮುದ್ದುಮಗಳಾದ ಗೋದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ಬಳಿ ತಲುಪಿದಳು.

ಗೋದೆ ಅವಳ ಮನೆಯ ಹೆಸರು. ನಿಜವಾದ ಹೆಸರು ಆಂಡಾಳ್ ಎಂದು. ಆಂಡಾಳ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥ "ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವಳು" ಎಂದು.

ತಮಿಳು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸ ಬಹುಳ ಶುಭವಾದುದು. ಆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಬೆಳಗಿನ ಜಾವವೇ ಎದ್ದು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಆಂಡಾಳಿನ ಕವಿತೆಯನ್ನೂ ಪ್ರೇಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಾಡುವರು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು. ತಮ್ಮ ಬಾಲಕಿಗೆ ಆಂಡಾಳಿನಂತೆ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿ ದೇವರ ಮುಂದೆ ನೃತ್ಯ ಮಾಡಿಸುವರು ಆಂಡಾಳ್ ರಚಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು "ತಿರುಪ್ಪಾವೈ" ಎನ್ನುವರು. ತಿರುಪ್ಪಾವೈಯನ್ನು ಹಾಡುವುದರಿಂದ ದೇವರು ಒಲಿಯುವರೆಂದು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಜನರು ನಂಬಿರುವರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಮನೆಮನೆಯಲ್ಲೂ ಆಂಡಾಳ್ ರಚಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಡುವರು. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸೂರದಾಸ್ ಮತ್ತು ಮೀರಾಬಾಯಿಯ ಗೀತೆಗಳು ಲೋಕಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಂತೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಆರಾಧಕರಿಗೆ ಆಂಡಾಳಿನ ಕವಿತೆಗಳೂ ಅತಿಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ.

ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ

ನಿಜವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ಅನೇಕ ವೀರ ರಾಜರು ಜನ್ಮ ತಾಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ನೆನಪಿರುವ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನೂ ಒಬ್ಬ. ಅವನ ಆಡಳಿತ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೬೫ ರಿಂದ ೧೦೧೪ರ ವರೆಗೆ.

ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷದವನಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಯುವರಾಜನಾಗಿದ್ದ. ರಾಜ್ಯ ಸೂತ್ರ ಅವನ ಕೈಗೆ ಬಂದಾಗ ಚೋಳರಾಜ್ಯ ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು.

ಉತ್ತರದ ವೇಲರೂ ನದಿ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಮತ್ತೊಂದು ನದಿ ಚೋಳರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ರಾಜ್ಯ ಈಗಿನ ತಂಜಾವೂರು, ತಿರುಚಿರಪಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಪುದುಕೋಟೆ ಪ್ರಾಂತದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹರಡಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅವನ ಮೃತ್ಯುವಿನ ವೇಳೆಗೆ ರಾಜ್ಯ ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆತ ತನ್ನ ಬಾಹುಬಲದಿಂದ ಚೋಳ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಲಂಕಾ ದ್ವೀಪದ ಉತ್ತರ ಭಾಗ, ಮಧುರಾ, ಮಲಬಾರ್, ಮಲಯಾ ದ್ವೀಪ, ಮೈಸೂರು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ಭಾರತದ ಗುಂಟೂರಿನವರೆಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಆತ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ. ಅಲ್ಲದೆ ಆತ ದಕ್ಷ ಆಡಳಿತಗಾರನೂ ಆಗಿದ್ದರಿಂದ ಆತನ ಕೀರ್ತಿ ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಜೇತನೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಯೋಗ್ಯ ಆಡಳಿತಗಾರನೆಂದೂ ಹರಡಿತ್ತು.

ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ವಿಜಯಾಲಯ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವ. ಅವನಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ರಾಜ ವಿಜಯಾಲಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೫೦ರಲ್ಲಿ ಚೋಳರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ತಳಹದಿ ಹಾಕಿದ. ಅನಂತರ ಪ್ರಥಮ ಆದಿತ್ಯ, ಪ್ರಥಮ ಪರಾಂತಕ, ಗಂಡರಾದಿತ್ಯ, ಅರಿಂಜಯ, ಸುಂದರ ರಾಜ ಚೋಳ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಚೋಳರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಚೋಳರಾಜ್ಯದ

ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. ಮೊದಲ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಈ ವಂಶಕ್ಕೆ ಎಂಟನೇ ಅರಸ.

ವಿಜಯಾಲಯ ವಂಶಸ್ಥರು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲದವರು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಈ ವಂಶಕ್ಕೆ ಮುಕುಟಪ್ರಾಯ. ವಿಜಯಾಲಯ ವಂಶದ ರಾಜರ ಕಾಲದ ಶಿಲಾಶಾಸನ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಆ ವಂಶದವರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದು ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದ. ಅನಂತರ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದ. ಆತನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿತು. ಕಾರಣ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಮೂರು ರಾಜ್ಯಗಳೂ ಒಂದುಗೂಡಿ ಚೋಳ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಗಾಗ ಕಾಡುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಈ ಮೂವರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು ಇದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆತ ಪಾಂಡ್ಯರಾಜನಾದ. ಅಮರ ಭುಜಂಗನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದು, ಆತನ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ವಿಲಿಂದದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ವಿಜಯಪತಾಕೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿದ. ಪಾಂಡ್ಯರಾಜ್ಯವು ಅವನ ರಾಜ್ಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಹೋಯಿತು.

ಪಾಂಡ್ಯರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಇತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡಿ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ತನ್ನ ಒಂಭತ್ತು ಸೈನ್ಯಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಲಂಕೆಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಅದರ ಉತ್ತರ ಭಾಗವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಒಂದು ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಅವನ ಲಂಕಾ ವಿಜಯ ವರ್ಣನೆಯು "ವಾನರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ ಲಂಕೆಗೆ ಹೋಗಲು ಸೇತುವೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಲಂಕೆಯ ರಾಜನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ. ಆದರೆ ರಾಮಚಂದ್ರನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ (ಪ್ರಥಮ) ರಾಜಚೋಳ ತನ್ನ ಬಲಶಾಲಿ ಸೈನ್ಯಗಳೊಡನೆ ಹಡಗುಗಳಿಂದ ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಿ ಲಂಕಾರಾಜನನ್ನು ಬೂದಿ ಮಾಡಿದ" ಎಂದಿದೆ.

ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಲಂಕೆಯ ರಾಜಧಾನಿ ಅನುರಾಧಪುರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಚೋಳನ ಸೇನೆ ಅನುರಾಧಪುರವನ್ನೇ ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸಿತು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನು ಜಯಿಸಿದ ಲಂಕೆಯ ಒಂದು

ಭಾಗ ಚೋಳ ರಾಜ್ಯದ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತವಾಯಿತು. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ "ಪೋಲನ್ನರುವ"ದಲ್ಲಿತ್ತು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ಅಧಿಕಾರ ಲಂಕೆಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಮೀಪವಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಂಪೂರ್ಣ ದ್ವೀಪವನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆ ಅವನಿಗಿತ್ತು. ಇದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಅನುರಾಧಪುರದಿಂದ ಪೋಲನ್ನರುವಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದ. ಅದಕ್ಕೆ "ಜನನಾಥ ಮಂಗಳಂ" ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟ. ಅಲ್ಲಿ ಆತ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿವಮಂದಿರವೊಂದನ್ನು ಈಗಲೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮುಂದೆ ಬಹಳ ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಲಂಕೆಯ ರಾಜ ಪ್ರಥಮ ವಿಜಯಬಾಹು ಲಂಕೆಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಿಂದ ಚೋಳರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ಅವನು ಪೋಲನ್ನರುವವನ್ನೇ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಹೆಸರನ್ನು "ವಿಜಯರಾಜಪುರ"ವೆಂದಿಟ್ಟ. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ಲಂಕೆಯ ಮೇಲಿನ ವಿಜಯದ ಒಂದು ಪ್ರಭಾವವೆಂದರೆ, ಮುಂದೆಂದೂ ಅನುರಾಧಪುರ ಲಂಕೆಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪ್ರಬಲ ವಿಪಕ್ಷಿ ರಾಜ್ಯಗಳಾದ ಪಾಂಡ್ಯಕ್ಕೂ ಲಂಕೆಗೂ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದ. ಈಗ ಕೇವಲ ಕೇರಳ ರಾಜ್ಯವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಿತು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಕಾಂಡಲೂರಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕೇರಳದ ನೌಕಾಪಡೆಯನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿ ವಿಲಿನಾಮಿನ ಸಮೀಪ ನಡೆದ ಯುದ್ಧವೊಂದ ರಲ್ಲಿ ಕೇರಳದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ. ಕೊನೆಗೆ ಕೇರಳವೂ ಚೋಳ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿತು.

ಈ ಯುದ್ಧಗಳ ಪರಿಣಾಮವೆಂದರೆ, ಲಂಕೆ, ಕೇರಳ ಮತ್ತು ಪಾಂಡ್ಯ ರಾಜ್ಯಗಳಿಂದ ಚೋಳ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಅಪಾಯವೂ ದೂರವಾಯಿತು.

ಇಷ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ದೃಷ್ಟಿ ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಡದ ಎರಡು ರಾಜ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಚಾಳುಕ್ಯರೂ, ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಗಂಗರಾಜರೂ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಅವೆರಡನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ. ಹೀಗೆ ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಾರಿ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಚೋಳ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು.

ಪೂರ್ವದ ಚಾಳುಕ್ಯರೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ವೆಂಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವೆಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಳಜಗಳಗಳ ಮತ್ತು ವೈಷಮ್ಯ ಹರಡಿತ್ತು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಸಮಯ ನೋಡಿ ಕೆಲಸ ಸಾಧಿಸಿದ. ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಜಗಳವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಂತೆ ನಟಿಸಿ, ಶಕ್ತಿವರ್ಮನೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ವೆಂಗಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದ. ಅಲ್ಲದೆ ಶಕ್ತಿವರ್ಮನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸಿದ. ಹೀಗೆ ವೆಂಗಿಯ ಚಾಳುಕ್ಯ ರಾಜ್ಯವು ಚೋಳ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿತು. ವೆಂಗಿ ರಾಜ್ಯದ ವೈರಿಯಾದ ಕಳಿಂಗದ ಮೇಲೂ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಜಯಿಸಿದ.

ಈ ರೀತಿ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೆ ಹರಡಿತ್ತು. ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವನ ಏಕಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಒಂದು ಪ್ರಬಲ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿದ. ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ದೃಢವೂ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಒಂದು ನೌಕಾ ಪಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ. ಇದರ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಆತ ಲಂಕೆಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದು. ಅಲ್ಲದೆ ಮಲಯಾ ದ್ವೀಪವನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಚೋಳ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ.

ತನ್ನ ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಮುನ್ನ ತನ್ನ ಪುತ್ರ ರಾಜೇಂದ್ರನನ್ನು ಯುವರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ಆತ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೪ರಲ್ಲಿ ತಂದೆಯು ಕಾಲವಾದನಂತರ ಪ್ರಥಮ ರಾಜೇಂದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಚೋಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ ರಾಜನಾಗಿ ಆಳಿದ.

ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆಡಳಿತಗಾರ ಮತ್ತು ವಿಜೇತ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ರಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ. ಆತ ದೊಡ್ಡ ಶಿವಭಕ್ತ. ಆತನಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ತಂಜಾವೂರಿನ ಭವ್ಯ ಶಿವಮಂದಿರ "ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರ" ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ಆ ಮಂದಿರ ಅದ್ಭುತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಆತ ಪಡಬಾರದ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಆ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ, ಮಂದಿರವು ಅದ್ಭುತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಇದು ತಮಿಳು ನಾಡಿನ ಭವನ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಲೆಯ ಒಂದು ಸುಂದರ ನಮೂನೆಯಾಗಿದೆ.

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲುವುದು ಅಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಲ್ಲ. ಯುದ್ಧವಾದನಂತರ ಶಾಂತಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ಸ್ಥಾನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಸೈನ್ಯ ಸಂಘಟನೆ ಮತ್ತು ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಮಾಡಿದಂತೆ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಮಾಡಿರಲಾರರು. ವಿಜಯಾಲಯ ವಂಶದ ರಾಜರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ತೆರಿಗೆ ಕೊಡಲು ಹೊಲದ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಫಸಲಿನ ಅಂದಾಜು ಅತ್ಯಂತ ಆವಶ್ಯಕ. ಇದರಲ್ಲಿ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದುದು. ಆಡಳಿತದ ಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆತ ಸದಾ ನಿರತನಾಗಿದ್ದ. ಸ್ಥಾನೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಾರ ರಾಜ್ಯದ ಕುಶಲ ನಿರೀಕ್ಷಕರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಪಂಚಾಯತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಸರಕಾರಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ಆಯವ್ಯಯದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಸ್ವತಂತ್ರ ನಿರೀಕ್ಷಕರಿದ್ದರು. ಅವರ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಅಪವ್ಯಯದ ಕಡೆ ರಾಜನ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವುದು.

ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಶೈವ ಧರ್ಮಾವಲಂಬಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಆತ ಬಹಳ ಉದಾರಿಯಾಗಿದ್ದ. ಎಲ್ಲಾ ಮತಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಹಾಯವೀಯುತ್ತಿದ್ದ. ತಂಜಾವೂರಿನಲ್ಲಿ ಶಿವಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಹೀಗೆಯೇ ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಕ್ಕೂ ಸಹಾಯವಿತ್ತ.

ತನ್ನ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಆತ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ತನ್ನ ಸೋದರಿ ಕುಂದಬಾಯಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಜ್ಜಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅವನ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇವಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿವಾಹಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅಂತೆಯೇ ಅನೇಕ ರಾಣಿಯರಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳು ಮಾತ್ರ ಕಡಿಮೆ.

ಜನರು ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ನಂಬಿದ್ದರು. ಅವನ ಮಂತ್ರಿ ಜಯಂತನನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಹೋಲಿಸುವುದೂ ಉಂಟು. ಇದು ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಲೋಕಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಭಾರತದ ಆದರ್ಶ ಆಡಳಿತಗಾರರಲ್ಲಿ ರಾಜ ರಾಜ ಚೋಳನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ.

